

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Katedra psychologie

FILOZOFICKÁ FAKULTA
UNIVERZITY KARLOVY
V PRAZE

Diplomová práce

Kateřina Okrouhlická

**Reaktivita a tolerance k frustraci z pohledu psychologie
u odsouzených pachatelů trestné činnosti**

**Reactivity and tolerance to frustration from the perspective of
psychology for convicted criminal offenders**

Praha 2015

Vedoucí práce: PhDr. Hedvika Boukalová, Ph.D.

Poděkování

V první řadě bych ráda poděkovala vedoucí diplomové práce PhDr. Hedvice Boukalové, Ph.D., která mně po celou dobu poskytovala velice přínosné a odborné rady. Jejího vedení si velice vážím a děkuji za zajímavé a cenné podněty.

RNDr. Petru Boschkovi a Ing. Mgr. Marku Vrankovi děkuji za konzultaci a výpomoc ohledně statistického zpracování dat empirické části diplomové práce.

V neposlední řadě bych chtěla také poděkovat Mgr. Janu Hutlovi a MUDr. Ivanu Kučerovi, Ph.D. za jejich gramatické a stylistické úpravy.

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 27. 7. 2015

.....

Kateřina Okrouhlická

Abstrakt:

Diplomová práce se zabývá problematikou reaktivity v souvislosti s frustrujícími situacemi u odsouzených pachatelů trestné činnosti. Práce je členěna na teoretickou a empirickou část. Stěžejním tématem teoretické části je reaktivita, respektive způsob chování a projevy reakcí ve chvílích, kdy se jedinec dostane do zátěžové situace nebo mu je znesnadněno či zablokováno dosažení určitého cíle. Neméně důležitou částí teoretické části je vymezení frustrace, která je v diplomové práci nejprve pojata pohledem klasických teoretiků, a následně jsou uvedeny jednotlivé způsoby, jakými je možné frustraci zkoumat a diagnostikovat. Poslední a stejně významnou kapitolu tvoří osobnost pachatele, která je vymezena v souvislostech se zmiňovanou frustrací a reaktivitou.

Cílem empirické části je získat kvantitativní údaje o nejfrekventovanějších reakcích u pachatelů trestné činnosti ve chvíli, kdy je před ně postavena překážka, která blokuje dosažení cíle či uspokojení jejich potřeb.

Výzkumný vzorek představovalo 69 odsouzených pachatelů trestné činnosti z vazební věznice Pankrác, Hradec Králové a věznice Plzeň. Ke zkoumání reaktivity následkem frustrace bylo použito Rosenzweigovy obrázkově frustrační metody. Ze čtyř stanovených hypotéz byla potvrzena pouze jedna, a sice že pachatelé trestné činnosti v porovnání s introagresivními a imagresivními reakcemi nejvíce užívají reakci extragresivní, tedy reakci orientovanou na vnější okolí. Zbývající tři hypotézy potvrzeny nebyly.

Klíčová slova:

reaktivita, frustrace, zátěžová situace, pachatel, trestná činnost

Abstract:

The thesis deals with reactivity in response to a frustrating situation for convicted offenders. The main issue in the theoretical element is reactivity; or rather the behaviour and manifestation of reactions in the moment when an individual gets into stressful situations, is impeded or blocked in achieving their target. The definition of frustration is an equally important area, which, in the thesis is initially described from the perspective of classic theorists, and then the various ways how we examine and diagnose frustration. The last and equally important chapter consists of the offender's personality, which is defined in the context of the aforementioned frustration and reactivity.

The aim of the empirical component is to obtain quantitative data on the most frequent reactions among criminal offenders in the moment before they face the obstacle that is blocking their achievement of goals or satisfaction.

The research sample was composed of 69 convicted criminal offenders from remand prisons Pankrác, Hradec Kralové and prison Plzeň. The Picture Rosenzweig frustration method was used to examine the reactivity as a result of frustration. Four hypothesis was determined and only one hypothesis was confirmed. Extraggression, outside oriented response, is the most frequently response in comparison with introaggression and imaggression reactions. Remaining three hypothesis were not confirmed.

Keywords:

reactivity, frustration, stressful situation, offender, crime

Obsah

Úvod.....	8
I. TEORETICKÁ ČÁST.....	10
1. REAKTIVITA V KOTEXTU ZÁTĚŽOVÝCH SITUACÍ.....	10
1.1 Podoby a projevy reaktivity.....	15
1.1.1 Extragresivní reakce.....	16
1.1.2 Imagresivní reakce.....	20
1.1.3 Intragresivní reakce.....	22
2. FRUSTRACE.....	24
2.1 Vymezení frustrace.....	24
2.2 Operacionalizace pojmů souvisejících s frustrací.....	25
2.2.1 Frustrační tolerance.....	25
2.2.2 Konflikt.....	25
2.2.3 Stres.....	26
2.2.4 Deprivace.....	26
2.3 Teorie frustrace.....	27
2.3.1 Teorie frustrační agrese.....	27
2.3.2 Teorie S. Freuda.....	28
2.3.3 Behavioristické teorie.....	28
2.3.4 Teorie Saula Rosenzweiga.....	29
2.3.5 Teorie Normana R. F. Maiera.....	29
2.3.6 Strain theory.....	30
2.4 Metody zkoumání frustrace.....	31
2.4.1 Rosenzweigův obrázkový frustrační test.....	31
2.4.2 Další přístupy, kterými je možné frustraci zkoumat.....	36
3. OSOBNOST PACHATELE TRESTNÉHO ČINU Z POHLEDU REAKTIVITY NA FRUSTRUJÍCÍ SITUACI.....	40
3.1 Vymezení a klasifikace trestné činnosti.....	40

3.2 Psychologické typologie osobnosti pachatele.....	41
3.2.1 Osobnost pachatele z pohledu psychopatologie	46
3.2.2 Motivace pachatele k páčání trestné činnosti.....	48
II. EMPIRICKÁ ČÁST.....	53
4. CÍL VÝZKUMU.....	53
5. VÝZKUMNÉ OTÁZKY	54
6. FORMULACE HYPOTÉZ.....	55
7. ORGANIZACE SBĚRU DAT	56
7.1 Výběr věznic a pachatelů trestné činnosti.....	56
7.2 Žádost o spolupráci a přístup do věznic.....	57
7.3 Průběh sběru dat.....	57
8. ZVOLENÉ METODY A ANALÝZA DAT	59
9. CHARAKTERISTIKA VÝZKUMNÉHO VZORKU.....	63
10. VÝSLEDKY	67
10.1 Kvantitativní zpracování dat.....	67
10.2 Polostrukturovaný rozhovor	72
11. DISKUSE.....	77
11.1 K výstupům testování	77
11.2 K použitým metodám.....	78
11.3 Limity, přínosy, náměty pro další testování	79
Závěr	83
Seznam použité literatury	85
Přílohy.....	93
Příloha I.: Průvodní dopis do věznice.....	94
Příloha II.: Informovaný souhlas	96
Příloha III.: Anamnestický formulář.....	97
Příloha IV.: PFT protokol	98

Úvod

Frustrace je téma, které je známé snad každému z nás. Denně se setkáváme se situacemi, které jsou pro nás do jisté míry obtížné, způsobují nám stres a je jen na nás, jakým způsobem se s nimi dokážeme vyrovnat a jak je dokážeme vyřešit. I přesto, že je definice frustrace poměrně jasně vymezená a její klasifikaci se věnovalo mnoho odborníků, jedná se o značně individuální problematiku. Zatímco pro jednoho může být určitá vzniklá situace zcela nesnesitelná, druhým může být vnímána naopak jako rutina, která nepředstavuje pro daného jedince žádnou formu zátěže a ten dokáže danou situaci lehce zpracovat a vyřešit. I když je tedy známo, co pojem frustrace znamená, jakým způsobem vzniká a jak se projevuje, je nutné mít i nadále na paměti, že každý jedinec ji může pojímat a chápat poněkud odlišně. Nejenom že problematika frustrace je široké a velmi obsáhlé téma, ale navíc je propojena s dalšími významnými aspekty, jako jsou například obranné mechanismy, skrze něž se jedinec nevědomě brání určitým obtížným nebo nepříjemným situacím, ale na druhé straně také např. odolnost a copingové strategie, kdy se jedinec snaží o nalezení určitého konstruktivního řešení. Pro účely diplomové práce byla klíčová především reaktivita, respektive možné způsoby reakcí, které následkem frustrace mohou vznikat.

Na klíčové téma reaktivity na frustraci je v rámci celé diplomové práce nahlíženo z hlediska trestné činnosti u odsouzených pachatelů trestné činnosti. Jak již bylo zmíněno, odpověď na frustraci může být u každého jiná a může dosahovat jiné intenzity a rozměrů. Pokud se ovšem v rámci frustrace jedinec dopustí spáchání trestného činu, nabízí se otázka, proč je jedna osoba frustrující situaci schopna zvládnout, zatímco jiná se dopustí až trestného činu. Tato problematika ovšem nesouvisí pouze s frustrací samotnou, ale také s naučenými tendencemi reagování, s motivací, s intenzitou a dobou trvajícím překážky k dosažení cíle a mnoha dalšími aspekty. Jak je vidět, téma je značně spletité a propojené s mnoha dalšími aspekty. V diplomové práci se výše zmíněným otázkách snažím věnovat.

Hlavním cílem diplomové práce bylo zmapovat koncepty související s problematikou reakce na frustrující podnět u pachatelů trestné činnosti. Diplomová práce je rozdělena celkem na dvě hlavní části, a to část teoretickou a část empirickou. Teoretická část je tvořena třemi stěžejními a podrobně zpracovanými tématy, a to tématem 1) reaktivita, 2) frustrace a 3) trestná činnost ve spojitosti s osobností pachatele. Empirická část práce je založena na Rosenzweigově obrázkovém frustračním testu, a proto i reakce, které jsou

stanoveny a zkoumány v rámci jednotlivých hypotéz, vycházejí právě ze zmiňované metody S. Rosenzweiga.

První kapitola pojednává o reaktivitě v kontextu zátěžových situací a zaobírá se možnými reakcemi na frustraci. Členění reakcí pochází od S. Rosenzweiga, přičemž jejich vymezení neodráží pouze to, jakým způsobem je sám autor vnímal a definoval, nýbrž jsou v rámci této kapitoly propojeny i s ostatními koncepty, které s reaktivitou úzce souvisejí.

Druhá kapitola je zaměřena na téma frustrace, která je pojímána nejprve z hlediska terminologického ukotvení, a postupně jsou zmíněny známé klasické teorie autorů, kteří se problematikou frustrace zabývali. Obsahem této kapitoly jsou i pasáže věnující se dílčím diagnostickým metodám, prostřednictvím nichž je frustraci možné zkoumat.

Poslední kapitolu teoretické části tvoří pohled na trestnou činnost a osobnost pachatele. Pohled je zde zaměřen nejenom na osobnost pachatele, ale také na motivaci, poněvadž různé koncepce motivace s klíčovým tématem reaktivity na frustraci také pracují.

Empirická část je zaměřena na zmapování reaktivity v návaznosti na frustrující situaci u pachatelů trestné činnosti. Data využitá v této části diplomové práce byla shromážděna celkem ve třech věznicích na území České republiky, a to za pomoci Rosenzweigovy obrázkově frustrační metody.

V neposlední řadě je věnován prostor také diskusi, kde jsou uvedeny nedostatky a určité limity práce a výzkumného šetření. Zároveň se v této části snažím o propojení závěrů vyplývajících z diplomové práce s výsledky a závěry jiných výzkumů.

I. TEORETICKÁ ČÁST

1. REAKTIVITA V KOTEXTU ZÁTĚŽOVÝCH SITUACÍ

Reaktivitu je možné definovat jako schopnost odpovídat na podněty, a to jak vnitřní tak vnější (Hartl & Hartlová, 2009). Zahraniční studie hovoří o reaktivitě jako o individuální, somatické, endokrinní či automatické reakci, která odpovídá na podněty buď z vlastního vnitřního či vnějšího prostředí (Braungart-Ricker & Stifter, 1996). Dennis (2006) do reaktivity zase zahrnuje schopnost reagovat na nové a neznámé podněty, které tak odrážejí citlivost na potencionální hrozby, strach či nové výzvy.

Významů termínu *reaktivita* může být velké množství. V této práci je na něj ovšem nahlíženo z psychologického hlediska, a to především jako na způsob jednání a reagování v situacích, kdy se jedinec dostane do zátěžové situace, která je pro něj více či méně nepříjemná.

Každá nová situace a každá změna podmínek života jedince má určité dopady a nutí člověka modifikovat a přizpůsobovat svoje chování. Ve chvílích, kdy jedinec nemůže využít své dosavadní zvyklosti, musí změnit způsob svého uvažování a v neposlední řadě také způsob svého jednání, hovoříme o náročných a zátěžových podmínkách (Mikšík, 1977).

Každá osoba vnímá a prožívá zátěžové situace odlišně, v důsledku čehož je proto vymezení zátěžových situací značně relativní. Jedna osoba může situaci vnímat jako náročnou, jiná naopak jako konfliktogenní, frustrující, stresovou či patologickou. J. Čáp a Z. Dytrych (1968) užívají pro všechny tyto situace jednotného termínu **náročné životní situace**, které dále rozlišují na situace stresové (rušivá okolnost znesnadňuje plnění úkolu či vykonávání činnosti a uspokojování potřeb) a situace frustrující (určitá překážka zabraňuje dosažení uspokojení důležitých potřeb).

Náročné životní situace nutí měnit nejenom jedincův tradiční způsob reagování, ale mohou také determinovat celou jeho osobnost. Změna je tím náročnější, čím:

- a) nižší je odolnost jedince zvládat psychickou zátěž,
- b) méně se jedinec setkal s obdobnou situací,

c) méně byl jedinec v průběhu života veden k vyrovnávání se a řešení neobvyklých situací (Mikšík, 1977).

Vyvolaná reakce na působící náročnou životní situaci může pocházet jak z aktuální potřeby vybití naakumulovaného stresu, tak z jakési síly zvyku a způsobu reagování. Jedinec může být k dané reakci určitým způsobem vyprovokován, kdy takové jednání je popisováno jako předcházející stav, který je důsledkem vzniklé odpovědi (Haner & Brown, 1965). V takových situacích je jedinec vystaven stresu, který může ohrožovat stabilitu organismu a mít za následek spuštění vrozených obranných reakcí, případně může vyústit v nezákonné jednání (Jedlička, 2004). Samozřejmě to ovšem nutně neznamená, že za každým nezákonným jednáním musí nutně stát pouze konfliktogenní, frustrující, stresová či patogenní situace. Této problematice bude samozřejmě věnován prostor v následujících kapitolách.

Z pohledu forenzní psychologie je možné na reaktivitu nahlížet jako na impulzivní, agresivní, egocentrické či násilné jednání. Výzkumy ukazují (Eisenberg & Miller, 1987; Lauterbach & Hosser, 2007), že výše zmíněné projevy chování mohou souviset s nižší mírou empatie. Lidé s deficitem v oblasti empatických schopností obtížně chápou myšlenky a pocity druhých lidí, mají větší tendenci k egocentrickému způsobu chování, hůře potlačují agresivní a impulzivní tendence a příliš nedomýšlejí následky a dopady svého chování na druhé osoby. Na druhé straně se uvádí, že naopak nadprůměrná schopnost empatie koreluje s prosociálním chováním, tudíž se zdá, že by měla být v podstatě v rozporu s trestným a nezákonným jednáním. Možná právě tato zjištění vedla k tomu, že v některých léčebných programech pro pachatele trestné činnosti využívají nácviků empatických dovedností. Princip je takový, že zúčastněné osoby mají za úkol pokusit se vžít do oběti – jejího vnímání a pocíťovaného stavu nepohody následujícího po samotném činu. Uživatelé této metody se domnívají, že vyvolání pocitů obav a úzkosti, kterou pravděpodobně oběť zažívá, může vést ke snížení agresivního a impulzivního jednání u samotných pachatelů (Lauterbach & Hosser, 2007).

Na zmiňovaný termín **impulzivita** je možné nahlížet z více úhlů pohledu. R. Plomin (1976) rozlišuje impulzivitu na 1) impulzivní kontrolu, respektive potíže při ovládnutí vlastních impulsů při neuspokojení potřeb či vzniklé překážce, 2) délku rozhodování se a 3) touhu po vzrušení. M. Zuckerman et al. (1993) vnímají impulzivitu jako touhu po vyhledávání vzrušení, která souvisí se zvýšenou aktivační úrovní (arousal), kdy jedinec

vyhledává nějaké nabuzení a vzrušení. Již v souvislosti s forenzní psychologií D. W. Shuman a L. H. Gold (2008) hovoří o tzv. impulzivní agresivitě, která je doprovázena sníženou schopností spontánního a náhlého jednání. Vzhledem k tomu, že impulzivitu poměřují a srovnávají dohromady s agresivitou¹, tvrdí, že toto impulzivní chování je v podstatě nutkání k násilí. Nejčastějšími spouštěči je vzniklý stres či frustrace, kdy jedinec v danou chvíli ztrácí kontrolu sám nad sebou a není schopen uvažovat racionálně. Obdobným způsobem uvažují také autoři T. R. Kockler et al. (2006), kteří říkají, že impulzivní jednání spojené navíc s agresí je značně nepředvídatelné a doprovázené silnou až destruktivní reakcí na způsobenou provokaci. Samotnou impulzivitu vnímají jako částečně vrozený osobnostní rys, který modifikuje způsob reakce na vyvolanou situaci. Mnoho výzkumů (White et. al, 1994; Dolan & Fullam, 2014) potvrzuje, že existuje silný vztah mezi pácháním trestné činnosti a osobnostním rysem impulzivity. Na druhou stranu je ale důležité říci, že ač je impulzivita s ohledem na v předchozí větě uvedené vnímána jak faktor silně působící na páchání trestné činnosti, není tímto faktorem jediným.

Se zajímavou myšlenkou přišel Vasquez et al. (2007). Spolu s ostatními kolegy se zabýval otázkou, v jak silné intenzitě dokáže **předchozí frustrující situace** uzpůsobit naše aktuální vnímání reakce.

Představme si soudce, jež má pronést rozsudek za nějaký spáchaný trestný čin. V průběhu řízení je malá pauza, soudce si zajde do automatu pro svačinu. Tento automat je rozbitý, sebere mu peníze, ale svačina žádná. Konec pauzy, soudce vynáší rozsudek a rozhořčen ještě z automatu, argumentuje ve prospěch přísnějšího trestu?

Může taková frustrace ovlivnit konečné rozhodnutí? Autoři vycházejí z toho, že **averzivní událost** vyvolává negativní vnímání a to může způsobit negativní reakci jedince. Do této koncepce zapadá také termín **ruminace**, což vysvětlujeme jako zaměření se na vlastní myšlenky a pocity. Často se jedná o vtíravé myšlenky. Autoři tvrdí, že zaobírání se těmito myšlenkami může vést k agresivnímu chování, které se u člověka nemusí objevit ihned v návaznosti na tyto myšlenky, ale i po poměrně dlouhém časovém odeznění. Výsledky ukazují, že lidé, kteří příliš přemýšlejí či rozebírají negativní události, mají větší tendence k agresivnímu jednání.

Sami autoři (Vasquez et al., 2007) přišli s velice zajímavým výzkumem. Vytvořili dvě skupiny. Členové první skupiny, nazývané jako ruminační, měli zhlédnout video a následně sepsat všechny detaily, které si z videa pamatují, a dokonce i napsat, jaké pocity v průběhu sledování videa pociťovali. Druhé skupině, kde

---

¹ O agresivitě bude detailně pojednáno v dalších kapitolách.

se autoři po zhlédnutí videa snažili o její rozptýlení, byly dány k vyplnění osobnostní dotazníky². Po dvaceti minutách se experimentátor vrátil. Účastníkům řekl, že je nezbytné, aby zhlédli video ještě jednou. Do místnosti jim připravil přehrávač, který byl ovšem rozbitý. Z místnosti rychle odešel, aby jej daný účastník nemohl informovat o nefungujícím přehrávači. Po minutě se experimentátor znovu vrátil a účastník si ihned stěžoval, že přístroj nefungoval (úmyslně vyvolaná frustrace). Experimentátor sdělil, že na další zhlédnutí již není časový prostor a přejdou k další části výzkumu, kterou tvoří hodnocení závažnosti trestu a určení míry trestu.

Ukázalo se, že pokud si jedinec přemítá danou negativní situaci, zvyšuje se aktivace k agresivnějšímu jednání, i když následně po ruminaci nenásleduje frustrující situace. Pokud ovšem je přítomna frustrující situace, ale nepředcházela tomu ruminace, k ohodnocení vyššího trestu nedocházelo. Je možné, že pokud jedinec uvažuje a přemítá si danou agresivní situaci, působí to na jeho vnímání a kognici, čímž se více aktivuje i jeho případná tendence k agresi. Sama frustrující situace nemusí tedy vést k vyvolání agresivního jednání, avšak přemýšlení a vracení se k negativním pocitům a myšlenkám určité nepříznivé situace možná ano (Vasquez et al., 2007).

K podobným závěrům došli také autoři W. C. Pedersen, C. Gonzales a N. Miller (2000), kteří v rámci svého výzkumu rozlišovali termíny „provokující“ a „spouštěcí“ situace. Oba mají v podstatě stejný význam, kdy záměrně dostávají respondenta do nepříjemné situace ve chvíli, kdy má plnit nějaké zadání. Rozdíl je pouze v konkrétnosti plnění úkolu a v nastolených překážkách, které mají plnění zadání respondentovi stěžovat. Z důvodu, aby bylo zřejmé, jaké zadání měl který respondent, autoři rozlišují situace na „provokující“ a „spouštěcí“³. Jedinci, kteří se dostali pouze do „provokující“ nebo pouze do „spouštěcí“ situace, nevykazovali zvýšené tendence k atypickému či agresivnímu jednání. Pokud proband ovšem absolvoval provokující a zároveň i spouštěcí situaci, jeho agresivita v porovnání s ostatními jedinci výrazně stoupala. Z výsledků autoři usuzují, že pokud se u jedince objeví určitá náročná situace nebo překážka, která není doprovázena dalšími zatěžujícími okolnostmi a objevuje se poměrně v nepravidelných časových intervalech, nemá pak jedinec takovou tendenci hledat řešení v atypickém či agresivním jednání.

---

² Účastníci byli sice rozděleni do skupin, ale spíše v jakémsi kategorickém slova smyslu. Data byla u každého jedince snímána individuálně.

³ V rámci „provokující“ situace měli jedinci pracovat na složitých přesmyčkách a k práci jim byla puštěna hlasitá dynamická hudba. Po skončení práce na úloze jim bylo sděleno, že jejich výsledky jsou podprůměrné a mají tak tedy možnost úlohu zkusit absolvovat znovu. „Spouštěcí“ situace probíhala podobně. Respondenti měli odpovídat na znalostní otázky, které jim byly sdělovány z nahrávky, ve které šuměly zvuky, byla nastavená tichá hlasitost a znění otázek bylo pomíchané. Jejich výsledky jim byly opět interpretovány jako podprůměrné s možností nového pokusu.

Ve chvílích, kdy ale dochází k akumulaci obtížných situací, mohou být tendence k agresivním činům u člověka zintenzivněny.

Na reakce z hlediska náročných životních situací je možné nahlížet také procesem **adaptace a zvládání (= coping)**. „Zatímco adaptací se rozumí vyrovnávání se se zátěží, která je relativně v normálních mezích, v obvyklé, běžné, pro člověka poměrně dobře zvládnutelné toleranci, termínem coping se rozumí boj člověka s nepřiměřenou, nadlimitní zátěží. Výraz „nadlimitní“ je třeba chápat jak v dimenzi intenzity, tak ve smyslu délky trvání“ (Křivohlavý, 1994, s. 42). Křivohlavý (1994) rozlišuje mezi coping strategiemi, které představují odezvu na aktuální působící frustraci, a coping styly, které vycházejí z osobnostních rysů a vlastností jedince, tudíž v průběhu působící zátěže zahrnují očekávaný repertoár chování. S. Folkman a R. S. Lazarus (1980) tvrdí, že užití copingové strategie neznamena, že jedinec si je vědom, jakým způsobem se v danou chvíli zachovat, avšak flexibilně užívá svých kognitivních, sociálních a behaviorálních schopností pro řízení nejednoznačné a stresující situace. Copingových strategií může být velké množství. Například C. S. Carver, M. F. Scheier a J. K. Weintraub (1989) rozlišili celkem 15 coping strategií, které uspořádaly do následujících tří:

- **konstruktivní coping**: vyhledávání sociální podpory, plánování možného řešení, zaměření na vzniklý problém a jeho řešení
- **coping zaměřený na emoce**: snaha o pozitivní přerámování, hledání citové vazby u druhých lidí, obracení se k víře
- **méně časté copingové strategie**: útek od problému, popření, rezignace, akumulace a následné výbuchy emocí.

S. Folkman a R. S. Lazarus (1980) rozlišují pouze mezi dvěma typy copingových strategií:

- **na problém zaměřený coping**: aktivní snaha zmírnění obtíží a nalezení optimálního řešení
- **na emoce zaměřený coping**: snaha o uklidnění sebe sama a vlastních doprovodných emocí.

S. Mohino, T. Kirchner a M. Forns (2004) rozlišili v rámci své studie u vězňů coping strategie na čtyři následující typy, přičemž dva typy kladou vždy proti sobě:

- na problém zaměřený coping, který nazývají jako **proaktivní** vs. na emoce zaměřený coping, který nazývají jako **vyhýbavý**

- **kognitivní coping**, respektive snaha o dosažení vnitřní rovnováhy a zvládnutí stresu vs. **behaviorální coping**, projevující se vnější reakcí na působící frustraci.

Výsledky studie přinesly zjištění, že pachatelé nevyužívali více než obecná populace vyhýbavý coping oproti proaktivnímu copingu, ani více behaviorální coping oproti kognitivnímu copingu. Autoři však získali zajímavá zjištění ohledně změny coping strategií v závislosti na délce pobytu ve vězení. Tvrdí, že v průběhu prvních měsíců uvěznění pachatelé nejčastěji užívají coping strategie zaměřené na vybití emocí. Autoři navíc doplňují, že prvo-věznění pachatelé v prvních měsících více než recidivisté stále hledají nějakou aktivitu, kterou by se zabavili a vyrovnali se tak lépe se vzniklou situací. Toto období trvá dle autorů okolo čtyř měsíců. Následně coping strategie zaměřená na vybití emocí ustupuje a do popředí se dostává buď strategie snahy o pozitivní přerámování, případně coping strategie přijetí-rezignace.

U odsouzených pachatelů trestné činnosti se však často očekává, že jejich coping strategie jsou ve vyšší míře negativního rázu, tedy že častěji užívají méně adaptivní formy zvládnání jako je například emocionální reaktivita, vyhýbání se či popření problému (Archer, 2007; Ireland, 2011). Ovšem jak můžeme vidět z výše popsané studie, ne vždy tomu tak musí skutečně být.

1.1 Podoby a projevy reaktivity

Vzhledem k úzké propojenosti tematiky práce spolu s chápáním frustrace jsem v otázce dělení možných podob reaktivity na frustraci čerpala od S. Rosenzweiga. S Rosenzweig (1945) rozlišuje směr reakce na extraggression, intraggression a imagression, což je do češtiny možné převést jako reakce extragresivní, intragresivní a imagresivní. Nehovoří konkrétně o směru reakce, ale spíše o směru agrese. Termíny mohou být tedy poněkud zavádějící, protože ve všech oblastech je zmíněný právě termín agrese. Důvod, proč jsem tedy zvolila právě toto dělení, je ten, že umožňuje celkové logické propojení s následujícími kapitolami, a také proto, že právě jeho dělení se zaměřuje na směr a způsob reagování, které jsou pro diplomovou práci tak klíčové.

Na tomto místě je nutno rovněž podotknout, že způsob, jakým jsou zde projevy reaktivity členěny a definovány, nedefinoval sám S. Rosenzweig přesně takto. Vzhledem k tomu, že ale téma reaktivity není u nás striktně vymezeno a prozkoumáno do hloubky, dovolila jsem si se inspirovat S. Rosenzweigem a toto téma uchopit z vlastního úhlu pohledu.

Pro účely práce jsou zajímavé primárně negativní dopady dlouhodobě působící frustrace. Je ovšem nutné mít na paměti, že reakce na psychickou zátěž nemusí být vždy pouze negativní. Existují odolní jedinci, jež jsou schopni se s problémovou situací vyrovnat adekvátně a nalézt si novou a přiměřenou rovnováhu subjektu spolu s prostředím (Mikšík, 1969).

1.1.1 Extragresivní reakce

Termínem extragresivní reakce je myšlena veškerá reakce, která je zaměřena a směřována na okolí. S. Rosenzweig (1976) nehovoří o reakci, ale spíše o *agresi*, která je orientována na okolní prostředí. Právě z důvodu, že je práce primárně zaměřena na pachatele, kteří se již nějakého trestného činu dopustili, a rovněž z důvodu, že společným ekvivalentem postupujícím jednotlivými kapitolami této práce je pojem agrese, je tomuto typu konkrétní reakce věnován v porovnání s ostatními dále zpracovanými typy největší prostor. Pro úplnost je však na tomto místě vhodné uvést, že ne každé chování orientované vně musí být nutně pouze chováním agresivním.

Agrese není vnímána jako plánování a uvažování o způsobení škody někomu druhému. Agrese je druhem chování, které má za následek ublížení, zranění či poškození. Může se jednat jak o způsobení fyzické bolesti, tak rovněž o poškození majetku či psychický teror. Primárním znakem určujícím agresi je její cílevědomost, případně záměrnost. Poškození osoby, které nebylo záměrné, proto za agresi již považovat nemůžeme. Takovéto vymezení však nemusí být vždy rovněž zcela jednoznačné, protože i např. záměrné způsobení bolesti druhému nemusí být vždy právě agrese⁴. U agrese je tedy typický úmysl, se kterým jedinec cíleně poškozuje druhou osobu (Lovaš, 2008).

Možné příčiny agrese a jejich následné projevy

Tendence k agresivnímu chování mohou pramenit z osobnostních **dispozic a vlastností**, které daného jedince vedou právě k hostilní až neadekvátní odpovědi na vyvolaný podnět. Takoví jedinci mají často na evokující podněty již naučené návyky, což je *afektivní a agresivní chování*. S tím souvisí i jejich vnitřní emocionální rozpoložení, jež je charakterizováno nejčastěji *vztekem*, což bývá predispozicí k *nepřátelskému jednání*.

---

⁴ Nejčastěji se uvádí bolestivý zákrok lékaře, který nám v danou situaci působí záměrně bolest, ale jeho cíl a záměr je nám pomoci a naší dlouhodobé bolesti nás zbavit.

Ukazuje se, že zvýšenou tendenci k agresi nalézáme u mužů s pocity méněcennosti a nedostatečně vyvinutou ego-kontrolou. V chování můžeme spatřovat *neschopnost odložit potřebu uspokojení* doprovázenou emocionální slabostí vyrovnat se s nastalou frustrační situací. Naopak ženy jsou agresivní v menším měřítku než muži a jeden z nejčastěji uváděných důvodů je jejich kulturně podmíněná role ženy. To ovšem neznamená, že by nedokázaly být agresivní, jen jejich projev agrese je trochu odlišný od způsobu mužů, respektive je *více skrytý a zamaskovaný*.

Agresivní či delikventní chování může být utvářeno také **působením sociálního okolí**. Ve chvíli, kdy jsme obklopeni neznámým a nebezpečným prostředím, pomáhá, pokud je v takové situaci přítomna i jiná osoba či dokonce skupina lidí. Zároveň ale ve chvílích, kdy cítíme vztek a jsou poblíž lidé, kteří cítí podobné rozhořčení, stoupá naše zjevná agrese mnohem více, než by tomu bylo v situaci, kdyby kolem nás žádní lidé nacházející se momentálně ve stejném rozpoložení nebyli (Berkowitz, 1962).

Výše jsou popsány klasické příčiny, jež mohou vést k vyvolání agresivní reakce. Problematika frustrace bude nastíněna v následujících kapitolách, nicméně vzhledem k tomu, že C. Lawrence (2006) dává do souvislosti agresi a frustrující situaci, zmiňuji jeho pohled již zde. Rozlišuje dva základní faktory - **faktor citlivosti na frustraci** a **faktor citlivosti na provokaci**. Uvádí, že agrese vyvolaná frustrací přichází ve chvílích, kdy je jedinec zmařeno a blokováno dosažení cíle, nebo ve chvíli, kdy se mu přihodí nečekaný negativní zážitek. Agresivní jednání podmíněné citlivostí na provokaci je dáno spíše tím, že jedinec cítí negativní provokování a popichování ze strany druhých lidí. Frustrace a provokace jsou zajisté do značné míry propojené, ovšem autor tvrdí, že lidé citlivější na provokaci vnímají chování druhých lidí jako agresivnější, než může ve skutečnosti být.

Severská studie (Akyüz et al., 2007) zmiňuje dále **posttraumatickou stresovou poruchu** (dále PTSD), a to jako další podobu náročné životní zkušenosti, která může zanechat na jedinci tendence k necitlivému až asociálnímu způsobu chování. Některé výzkumy (Akyüz et al., 2007; Amstadter & Vernon, 2008) jsou toho názoru, že PTSD může způsobovat časté *výbuchy vzteku, afektivní jednání a podrážděnost*. Vzhledem k tomu, že se ovšem jedná o poruchu, nikoliv o reakci jako takovou, zmiňuji se o této tematice pouze okrajově.

Dělení agrese

G. S. Lesser (1965) rozlišuje agresi **fantazijní**, tedy *neadekvátní reagování* vůči druhým osobám či předmětům, jež je ovšem pouze *v hlavě a myšlenkách*, a na agresi **zjevnou**,

kteřá se projevuje *jednáním a činy*. Ukázalo se, že u chlapců, jejichž rodiče jsou nakloněni přístupu vybití si agresivních pocitů, nacházíme mezi fantazijní a zjevnou agresí poměrně shodu. Naopak u chlapců, jejichž rodiče je vedli spíše k neprojeování agresivního chování, sledáváme poměrně vysoké skóre ve vytváření agrese ve vlastních fantaziích, ovšem v reálném projevu tyto agresivní pocity nedávají najevo. Tato kumulace negativních pocitů může ale vést k pozdější potřebě vybití emocí, což se zdá jako méně efektivní metoda. Naopak okamžitá možnost vybití se a odreagování se od agresivních pocitů snižuje riziko vytváření takových emocí ve vlastní fantazii, a tím i potřebu odreagovat se v budoucnu.

E. Fromm (1997) hovoří o dvou klíčových typech agrese. Na jedné straně o agresi tzv. biologicky adaptivní, neboli také životu sloužící, případně benigní, na straně druhé zmiňuje agresi biologicky neadaptivní, nazývanou též agresí maligní.

- **Biologicky adaptivní agrese:** Spouštěčem biologicky adaptivní agrese je nejčastěji reakce na života ohrožující situaci, která má primárně *obranný charakter*, jež je instinktivní.
- **Biologicky neadaptivní agrese:** Na rozdíl od fylogeneticky naprogramované agrese je agrese neadaptivní zdrojem uspokojování vlastních potřeb, kdy páchaná agrese vyvolává potěšení. Nejedná se o instinktivní či obrannou tendenci, avšak o *páchání krutostí* za účelem vlastní touhy a porušování sociálních norem.

Z hlediska formy agrese je možné využít členění na **fyzickou či verbální** agresi a **přímou či nepřímou** agresi. Z hlediska povahy se rozlišuje **afektivní** agrese a agrese **instrumentální**. Afektivní agrese je nejčastěji vyvolaná reakce na averzivní podnět, který v jedinci vyvolává *odpor, rozhořčení, vztek*. Není plánovaná, ale *reaktivní*. Určitý podnět vyvolá v jedinci tak silný emocionální stav, při kterém dojde následně ke *zlostné impulzivní reakci* s cílem *vybít svůj vztek a zbavit se provokujícího podnětu*. V případě instrumentální agrese nedochází k vybití hněvu v návaznosti na frustrující podnět, ale agrese je využívána k *dosažení jiného cíle*. Je tedy prostředkem, nikoli cílem (Lovaš, 2008). Příkladem instrumentální agrese může být například narkoman, který je natolik posedlý svou touhou po droze, že aby získal zdroje na získání potřebné látky, je ochoten loupit, zaútočit či dokonce zavraždit. Spáchaný trestný čin tedy není cílem, není poháněn touhou po ubližování, avšak je prostředkem (Fromm, 1997).

Podoby a projevy extragresivního jednání

Jak bylo zmíněno již výše, do extragresivních reakcí se řadí takové chování, jehož projevy jsou orientovány na vnější okolí (Rosenzweig, 1976).

Extragresivní reakce nemusí nutně spočívat pouze ve fyzické aktivitě. Pod tento pojem můžeme totiž zařadit také **verbální nadávky, urážky, pomluvy výsměch či slovní napadení**. Nutno také podotknout, že verbální sdělení zaměřená na druhou osobu nemusejí být vždy vyslovená, ale mohou se odehrávat pouze v představách a myšlích jedince.

S projevy **hněvu, zlosti a hostilitou**, jež často nejsou plánované a vyznačují se impulsivním charakterem, se nejčastěji setkáváme u afektivní agrese, která může být navíc doprovázena velice silnými intenzivními verbálními projevy. Pokud je taková reakce značně intenzivní a navíc s rychlým nástupem, jedinec může následně pociťovat silný útlum a psychické i fyzické vyčerpání.

Další podobu takové reakce může představovat **násilí**. Jedná se o takové jednání, jehož cílem je způsobení fyzické, psychické či sexuální újmy druhé osobě. Takové chování je často spojeno s vyvíjením nátlaku, manipulací či fyzickým napadením (Čermák, 1998).

S. Rosenzweig (1976) v rámci extragresivního jednání rozlišuje chování, které **(1)** je zaměřené na zdůrazňování překážky, kdy frustrovaný jedinec dává najevo (ať již přímo nebo nepřímo), že se vzniklou situací není spokojen, dále na chování **(2)**, kdy jedinec své výčitky a nepřátelství směřuje proti druhým osobám či okolí, případně zcela odmítá jakoukoliv zodpovědnost za své jednání (nejčastěji s agresivními doprovody) a na chování **(3)** projevující se očekáváním či vyvíjením nátlaku na jiné osoby, aby vzniklou frustrující situaci vyřešily.

Na tzv. extragresivní reakci je možné nahlížet jako na **obraný mechanismus**. Tento pojem jako první použil Sigmund Freud v roce 1894 ve studii zvané Obranné neuropsychózy a zpočátku jej vnímal jako sílu sloužící k vytěsnění. Později však své tvrzení rozšířil a obranný mechanismus definoval jako reakci jedince na pudové impulzy, které se snaží jedince chránit před úzkostí a stresem z vnějšího prostředí (Freud, 2000). V tomto pojetí se hovoří například o projekci, kdy daný jedinec konfliktní situace přepisuje druhým osobám a tíživost frustrace či intrapsychického konfliktu přenáší místo sebe na druhé. Nemusí se jednat pouze o konfliktní situace, jelikož jedinec může na druhé osoby přenášet rovněž vlastní negativní charakteristiky, čímž se jakoby zbavuje vlastní

odpovědnosti a opět dochází ke svalování viny a směřování reakcí na vnější okolí (Freud, 2006). Souvislost s ego obrannými mechanismy bude dále nastíněna i u zbývajících reakcí.

1.1.2 Imgresivní reakce

Do imgresivních reakcí patří takové chování, kdy **(1)** je frustrující překážka zmenšena natolik, jakoby ani neexistovala, či **(2)** jedinec vzniklou situaci považuje za nevyhnutelnou a domnívá se, že situace zkrátka nastat musela a nikdo tedy není vinen, případně **(3)** chování jedince je doprovázeno nadějí, že se situace časem vyřeší (Rosenzweig, 1976).

Z hlediska obranných mechanismů se u pachatelů trestné činnosti, jež jsou orientovány na přenesení se či vyhnutí se frustraci, hovoří o úniku nebo také o útěku. Například jedinec, který způsobí automobilovou nehodu, může zpanikařit a z místa nehody ujet. V některých situacích může být únik vhodnější reakcí než samotná přímá agrese. Velmi nicméně záleží na konkrétní události, protože některé formy úniku bývají společností odsuzovány. Některé stresové či frustrující situace si jedinec kompenzuje například únikem do fantazijního světa, kde si uspokojuje všechny svoje nenaplněné cíle, či únikem do nemoci. Extrémní formou úniku může být také sebevražda, kdy se jedinec nachází v takovém stavu zoufalství, že se snaží o jakýsi únik z utrpení.

Další formou může být regrese. Regrese je úniku podobná a to především v tom, že se jedná o útěk zpět, útěk do nižších vývojových fází svého života (Čáp & Dytrych, 1968). Nemusí se jednat o návrat do konkrétní fáze dětství a do konkrétního věku. Projevy jedince mohou být buď více dětinské, nebo méně zralé a odpovídající jeho aktuálnímu věku (Maier, 1966). Regresi u vězňů spatřujeme například při vyšetřování, kdy se vězňové mohou projevat afektivní labilitou, dětskými projevy nebo neschopností vyřešit banální úkony (Čáp & Dytrych, 1968).

Důležité je zmínit také popření, tedy stav, kdy daná osoba zablokuje ve vlastním vnímání určité frustrující zážitky či zkušenosti. K frustrující situaci se tedy jedinec staví, jako by neexistovala a netýkala se jej (Freud, 2006). U pachatele trestné činnosti se tento aspekt může projevit např. tak, že z jeho strany dojde k absolutnímu vytěsnění myšlenek a vzpomínek na spáchaný delikt. Racionalizace je forma obranného mechanismu, kdy pachatel sám sebe přesvědčuje o správnosti způsobu jednání, čímž vlastní delikt ospravedlňuje (Sykes & Matza, 1957).

Zajímavou souvislost spolu s obrannými mechanismy může tvořit také tzv. kognitivní distorze, kterou S. Maruna a R. E. Mann (2006) definují jako kriminální myšlení pramenící

z prokriminálních postojů, kdy pachatel svoje chování v průběhu konaného deliktu i po něm ospravedlňuje různými výmluvami, aby se ochránil před vlastními pocity viny. Takový přístup a postoj k páčání trestných činů mu v podstatě umožňuje chovat se agresivně či antisociálně. Vztaženo opět k pachatelům trestné činnosti – zdá se, že pachatel spáchá trestný čin a aby situaci nevnímal jako frustrující a nenarušoval tak své sebepojetí, chrání se ospravedlňováním a racionalizací a nad celou situací se jakoby povznáší.

O několik řádků výše jsem se zabývala obranným mechanismem popření. V souvislosti s kriminálním myšlením a kognitivní distorzí se k němu ještě vrátím a nastíním pohled autorů G. M. Sykese a D. Matzy (1957), kteří zkoumali trestnou činnost a následné ospravedlňování vlastního chování u mladistvých pachatelů. V otázce ospravedlňování vlastního chování rozlišují následující postoje:

- **Popření zodpovědnosti za spáchaný delikt.** Nejedná se o svalování viny na náhodnou nehodu, tento způsob uvažování jde mnohem dál. Delikvent říká, že spáchaný trestný čin je následkem okolních vlivů a prostředí, ve kterém se pohybuje. On sám je bezmocný, protože v nastolené situaci se již ocitl a nemůže s ní nic dělat. Z takového tvrzení nám v podstatě vyplývá, že jeho způsob uvažování a reagování pramení z norem nastavených subkulturou, ve které žije, a ta pro něj tvoří jakýsi normativní systém, podle kterého je naučen se chovat.
- **Popření ublížení a zranění.** Jedinec ospravedlňuje své chování přesvědčením, že se nemohlo jednat o trestný čin z důvodu, že nikdo ze zúčastněných nebyl zraněn a nikomu nebylo ublíženo. Například krádež je v tomto pojetí vnímána jako pouhá výpůjčka, či námi vnímaná ostrá rozepře nějakého gangu jako soukromá hádka, která byla předem dohodnuta oběma zúčastněnými stranami.
- **Popření oběti.** Pachatel připouští, že oběť byla zraněna, ovšem nevnímá jako oběť druhou osobu, ale sebe sama. Zranění druhé osoby nebylo tak nemorální, protože vzešlo z nastolené situace a z okolností a sama oběť si zranění zasloužila.
- **Přesun odpovědnosti na odsuzující.** Viníkem není on sám (pachatel), ale společnost či osoby, které jej odsoudili. Vlastní jednání staví do pozadí a přesouvá pozornost na ty, kteří s jeho jednáním nesouhlasí.
- **Oddanost referenční skupině.** Pokud jsou hodnoty referenční skupiny odlišné od hodnot společnosti, jedinec upřednostní chování, jež si žádá skupina, které je součástí. Ve chvíli, kdy spáchá trestný čin, ospravedlňuje vlastní chování postoji,

že z pohledu jeho sociální skupiny se zachoval správně, což je více než názory a hodnoty společnosti.

1.1.3 Intragesivní reakce

Mezi intragesivní reakce patří chování, **(1)** kdy jedinec frustrující situaci hodnotí jako nefrustrující, v některých případech naopak dokonce jako prospěšnou, případně dává najevo své rozpaky, že byl součástí frustrace jiné osoby. Další formou takového chování může být **(2)** přičítání viny a kritiky sobě samému, eventuálně uznání vlastní chyby s tím, že byla vyvolána nevyhnutelnými okolnostmi. Poslední podobu intragesivního jednání mohou tvořit **(3)** pocity viny se snahou o nalezení řešení (Rosenzweig, 1976).

V rámci obranných mechanismů je za intragesivní reakci možné považovat obrat proti vlastní osobě, kdy jedinec připisuje vinu za tíživost situace sobě samému (Freud, 2006). V tomto pojetí rozlišují P. W. Leung a M. M. Wong (1998) výše zmíněné kognitivní distorze na externalizační (= externalising), respektive reakce zaměřené na druhé osoby, a distorze internalizační (= internalising), zaměřené na sebe sama. Externalizační reaktivita je pro samotné pachatele pravděpodobně výhodnější, protože chrání jeho sebepojetí od výčitek a špatných pocitů z vykonaného deliktu. Naopak internalizační reaktivita s sebou přináší stavy deprese, úzkosti či psychosomatické projevy. O stejném projevu, ovšem s užitím jiné terminologie – tzv. sebedegradující kognitivní distorze (= self debasting), hovoří také A. K. Liao a A. Q. Barriga (1998). Zatímco sebedegradující kognitivní distorze je chápána v souvislosti s depresí, distorze prospěchářská (= self serving) neboli také externalizační (podle autorů P. W. Leunga a M. M. Wong, 1998) je více spojena právě s antisociálním a agresivním jednáním.

Téma reaktivity není běžná a zcela komplexní a ucelená problematika, proto zde uvádím nahlížení na problematiku z různých úhlů pohledů dílčích autorů. Samotná reaktivita je zde členěna podle S. Rosenzweiga (1945) a jeho nahlížení na směr reakce (extragesivní, imagresivní a intragesivní). Tyto reakce S. Rosenzweig ještě dále dělí a rozlišuje, nicméně abych příliš neuhýbala a udržela tak jednotnou linii i s názory ostatních autorů, tyto reakce popisují v samotné podkapitole „*Rosenzweigův obrázkový frustrační test*“.

Souvislost obranných mechanismů a kognitivní distorze je pravděpodobně úzce propojena. Je totiž otázkou, zda kognitivní distorze je skutečně jakási obrana, respektive neuvědomovaný mechanismus, jež chrání pachatele před vlastními výčitkami a udržení

si vlastního sebepojetí a psychické integrity, nebo se jedná o chování, jehož si je pachatel velice dobře vědom a jeho jednání je zcela záměrné (Maruna & Mann, 2006).

2. FRUSTRACE

2.1 Vymezení frustrace

Jednotlivých definic frustrace existuje v publikacích nesčetné množství. V této práci je ovšem frustrace chápána⁵ nejvíce z hlediska pojetí S. Rosenzweiga (1945), který frustrací označuje situace, kdy jedinec narazí na překážku bránící upokojení jeho potřeb. Uvádí, že k frustraci dochází zejména:

- 1) při nedostatku uspokojení potřeb,
- 2) při oddálení uspokojení potřeb,
- 3) při zmaření možnosti naplnění cílů,
- 4) nebo ve chvíli, kdy dojde ke střetu dvou a více stejně významných potřeb.

Touto překážkou ovšem nemusí být pouze vnější objekt, ale také náš vlastní intrapsychický konflikt. Je radno tedy rozlišovat mezi frustrací pramenící z vlastní psychické nestability a frustrací vyvolanou vnějšími objekty (Berkowitz, 1962). Vymezení termínu „překážka“ je ovšem značně povrchní, ale na druhé straně vzhledem k její dynamice také značně náročné. Překážku je nutné rozlišovat nejenom dle intenzity snažení či intenzity potřeby, ale také dle druhu překážky a okamžiku situace, ve které ke zmaření, ohrožení či oddálení cíle došlo (Karstenová, 1969).

J. Čáp a Z. Dytrych (1968) definují frustraci jako stav napětí či zklamání, který je reakcí na neuspokojení potřeb.

O. Mikšík (1983) hovoří o frustraci jako o psychickém stavu, ve kterém dochází k blokaci realizace tenze určitého zaměření. Napětí sílí a pro jedince se stává stále více méně snesitelné, a tak hledá východiska, která by situaci zmírnila a utvořila snesitelnější. Na druhé straně zmiňuje, že ne každá frustrace musí být nutně negativní. Mohou být frustrující situace, ze kterých se člověk učí a získává nové zkušenosti.

Pro K. Balcara (1991) znamená frustrace zmaření motivované činnosti, na kterou existuje celá řada možných reakcí, které dělí na dva základní způsoby – reakce adaptivní, neboli

---

⁵ Na práci S. Rosenzweiga je významně založena naše empirická část, proto právě i v rámci teoretického vymezení začínáme přímo jeho definicí.

přizpůsobení se překážce, a reakce maladaptivní, která zahrnuje neadekvátní způsob obrany vlastního sebepojetí (například únik, agrese, ustrnutí aj.).

2.2 Operacionalizace pojmů souvisejících s frustrací

2.2.1 Frustrační tolerance

Tolerance, neboli častěji také odolnost, je velice individuální záležitost, která je odvozená jak z dosavadního vývoje jedince, tak ze zkušeností s různými frustrujícími či stresujícími událostmi v průběhu života. V některých oblastech může mít jedinec vyšší stupeň odolnosti než v oblastech jiných (Mikšík, 1968). V oblastech, ve kterých osoby zažily nějakou frustraci či nepříznivý zážitek, mohou být naopak více citlivé či zranitelné.

Postupné zvyšování nároků a překonávání překážek jsou situace, které odolnost jedince spíše zvyšují a utvrzují. Naopak nečekané a značně zatěžující situace mohou vyvolat stav frustrace, či dokonce u některých jedinců vznik neuróz a jiných poruch (Čáp & Dytrych, 1968).

Každá náročná životní situace může být odlišná a zároveň způsob reagování a vyrovnávání se s takovou zátěží je u každé osoby jedinečný. S. Rosenzweig (1938) odlišnost reagování na frustrující situaci označuje jako „Frustration-Tolerance“⁶, respektive jako schopnost odolávat frustrujícím situacím po delší období, aniž by byla narušena integrita osobnosti.

Tolerance k frustraci se do značné míry vyvíjí a utváří v průběhu celého vývoje jedince. Například dítě, jež se s frustrujícími situacemi setkává postupně a po malých dávkách, má dobré předpoklady pro adekvátní míru odolnosti do budoucna (ať již průměrné či vyšší, záleží samozřejmě i na jiných aspektech). Naopak u dítěte, které se s frustrací setkává v průběhu svého dětství až příliš často nebo po dlouhé časové období, se mohou vytvořit komplexy na určitou oblast, jež mohou vést ke snížení frustrační tolerance. S. Rosenzweig (1938) zkoumal toleranci k frustraci například na základě toho, jak byli respondenti schopní a ochotní se vracet k úkolům, ve kterých byli původně neúspěšní.

2.2.2 Konflikt

Do konfliktu se jedinec dostává tehdy, jestliže má učinit volbu mezi dvěma či více cíli. Vzniklá situace může nabývat podoby jak a) protikladné, kdy každé řešení je zcela jiné

---

⁶ U nás překládáno také jako odolnost k náročným životním situacím (Mikšík, 1968).

a nelze nalézt kompromis, tak b) podoby o stejné závažnosti, kdy veškeré možnosti jsou pro jedince stejně důležité a nedokáže vybrat pouze jednu z nich. Konflikt můžeme řadit mezi specifický typ frustrace, kdy v dosažení cíle brání opět určitá překážka. V tomto pojetí se překážkou ovšem myslí pohnutka, která brání realizaci pohnutky jiné, přičemž obě (nebo více) jsou stejně silné a pro jedince důležité (Mikšík, 1983).

2.2.3 *Stres*

Vymezení termínu stres má značnou řadu příbuzných a často používaných termínů – obtíž, zátěž, břímě či tlak. Zároveň ale také dochází k zaměňování a nepřesnému užívání termínu stres s termíny úzkost, frustrace, konflikt či zmaření.

Stres vzniká nabuzením organismu v důsledku náročné situace, která vytváří tlak, znesnadňuje plnění úkolů či uspokojování potřeb. Respektive se jedná o situace, které jsou pro danou osobu běžné, akorát nároky na splnění požadavků jsou značně zesíleny⁷.

I stresové situace jsou značně individuální. Jedna a tatáž stresová situace může jednu osobu výrazně stresovat, kdežto na druhé osobě nemusí zanechat ani sebemenší stopy zátěže. Můžeme například pracovat v časovém stresu, avšak důležité potřeby nemusejí být blokovány. Rozdíl mezi stresem a frustrací můžeme spatřovat též v prožívání. Zatímco ve stresu se nejčastěji setkáme s pocitem úzkosti, frustrace je doprovázena spíše pocitem zklamání ze zmaření či oddálení stanoveného cíle (Čáp & Dytrych, 1968).

2.2.4 *Deprivace*

U deprivace se setkáváme s psychickou tenzí, která se ovšem na rozdíl od frustrace postupně zužuje na celé psychické pole a stává se deprivovanou potřebou. Dochází k blokaci dosažení cíle, ovšem tímto cílem je základní lidská potřeba (nasycení, odpočinek, spánek, bezpečí aj.). U deprivace tedy není příliš možné nalézt jiné východisko, jinou realizaci ukojení tenze než samotné uspokojení potřeby (Mikšík, 1983).

---

⁷ Může se jednat například o situace, kdy jedinec musí pracovat pod časovou tísní, při nedostatku vnějších podnětů, v nepříznivém horkém, chladném či hlučném prostředí aj.

2.3 Teorie frustrace

2.3.1 Teorie frustrační agrese

Agresivní chování je cílené na určitý objekt, které pramení z emocionálního nastavení jedince, jež pravděpodobně pochází z frustrace, která po určité době vyvolá agresivní reakci. Respektive někteří autoři se domnívají, že agrese je následkem frustrace. S touto teorií, že důsledkem frustrace je vždy nějaká forma agrese, přišli jako první autoři⁸ z Yaleské univerzity (Dollard et al., 1939 podle Berkowitz, 1962). L. W. Doob a R. R. Sears (1939) zkoumali myšlenku, že každá agresivní reakce na frustraci nemusí být nutně zjevná, avšak můžeme se setkat i s agresí, která je skrytá⁹ či dokonce přenesená na náhradní neboli substituční¹⁰ reakci. Základní hypotézou bylo, že projev agresivního jednání v návaznosti na frustraci závisí jak na intenzitě snažení se o dosažení cíle, tak na velikosti trestu, který respondenti očekávali, kdyby se zachovali agresivně. Výsledky jim přinesly zjištění, že čím nižší byla intenzita snažení se o dosažení cíle, tím byl nižší počet otevřených agresí a namísto toho byl vyšší počet substitučního chování. Skrytá agrese se s mírou snažení příliš neměnila. Otázka očekávaného trestu na agresivní jednání přinesla pouze následující zjištění. Respondenti, kteří se zabývali srovnáním mezi možným trestem a mírou uspokojení z agresivního jednání, vykazovali menší míru agresivních projevů. Na druhé straně se ale ukázalo, že čím důležitější frustrovaná potřeba pro jedince je a čím delší dobu frustrace přetrvává, případně se opakuje, tím je větší tendence k přímé agresi bez ohledu na obavy z trestu (Dollard et al., 1939 podle Berkowitz, 1962).

Otázka frustrace a agrese je velice spletité téma a tyto výzkumy patří mezi jedny z prvních, proto je třeba brát je s určitou rezervou, ale zároveň také jako určitou inspiraci.

Kritici frustrační teorie agrese ovšem tvrdí, že **ne veškerá projevená agrese musí být výsledkem frustrace a zároveň ne každá přetrvávající frustrace musí nutně vést k agresivnímu jednání** (Berkowitz, 1962). I když není možné zobecňovat pro každý případ, souvislost mezi frustrací, agresí a emocemi je značná. Frustrace vyvolává negativní emoce (nejčastěji hněv), které mohou vést k agresivnímu jednání s cílem zbavit se tíživé

---

⁸ J. Dollard, L. W. Doob, N. Miller, O.H. Mowrer, R. R. Sears

⁹ Skrytou agresi autoři myslí agresi, která zůstává v myšlenkách a představách jedince, ale nedochází k jejím projevům navenek.

¹⁰ Substituční reakcí může být chování, kdy jedinec blokuje vlastní potřebu či agresivní projev za činnost odlišnou. Například zaměstnanec, který při náročném projektu není dostatečně podporován svým zaměstnavatelem, buď zdvojnásobí své úsilí, anebo začne hledat nové zaměstnání, aniž by se s nadřazeným setkal tváří v tvář a projevil své rozhořčení. Je však důležité podotknout, že tento příklad je individuální a záleží ad hoc člověk od člověka.

situace. Vykonaná agrese ovšem může navodit další negativní emoce (nejčastěji úzkost) a ty mohou být opětovným zdrojem agrese. V každodenních reakcích se s projevy impulzivity můžeme setkat nikoliv z důvodu, že druzí mají potřebu ubližovat, ale z důvodu nakumulování negativních emocí či vzteku. Vysvětlení může být takové, že silná emoce zablokuje anticipační funkce jedince, což může mít za následek neadekvátní reakce s důsledky, jež jedinec původně ani nezamýšlel. Dalším z důvodů může být nahromadění negativních prožitků, které se v člověku určitou dobu stupňují a člověk na ně začíná být velice náchylný a citlivý. Ve chvíli, kdy dopadne tzv. „poslední kapka“, se mohou vybavit všechny negativní zážitky z minulosti a jedinec se již neudrží a prožívanou frustraci potřebuje ze sebe sama vybit. Tímto vybitím může být například ublížení na zdraví či jiná neadekvátní a netolerovaná reakce. Na druhé straně nutno opět zmínit, že frustrace může být potencionálním zdrojem ke zmíněnému chování, ale stejně tak zároveň samozřejmě vůbec nemusí (Čermák, 1998).

2.3.2 Teorie S. Freuda

Na rozdíl od americké psychologie, která hovoří o frustraci jako o jakési překážce zamezující dosažení cíle (Berkowitz, 1962; Rosenzweig, 1945), vnímal S. Freud (1969) frustraci spíše jako selhání, nebo také napětí mezi superegem a id. Takové napětí je ovšem permanentní stav pocházející ze společenských podmínek a sociálních norem prostředí. Termín frustrace je u S. Freuda k nalezení také u popisu jednotlivých vývojových stádií osobnosti, kdy u každého stupně vývoje na jedince „čeká“ frustrace, se kterou se musí nějakým způsobem vyrovnat. Pokud nedojde k adekvátnímu vyrovnání se s nastalým stavem, dochází k fixaci konkrétního vývojového období.

2.3.3 Behavioristické teorie

A. Amsel a J. Roussel (1952) vnímají frustraci jako motivační proměnnou, jejíž síla a intenzita se mění podle délky a doby trvání frustrující situace. Hovoří také o naučené formě frustrace, kterou lze definovat jako podmíněnou reakci na již dříve posílený podnět. R. Lawson a M. H. Marx (1958) říkají, že v průběhu života si jedinec vytváří a upevňuje zásobu určitých způsobů chování a reagování na dílčí situace. Ve chvíli, kdy dojde k blokování naučeného způsobu reagování, má jedinec stále ještě řadu jiných naučených způsobů. Frustrace ovšem vzniká a stupňuje se tehdy, čím více osvědčených způsobů reagování je znemožněno. Odezvy na frustraci mohou být dle autorů celkem dvě. 1. Intenzivní vyvíjení snahy o překonání překážky. Zaktivizování motivační úrovně, která

může být doprovázena i agresivními projevy. 2. Kompenzace, respektive snaha o nahrazení činnosti činnostmi odlišnou.

2.3.4 Teorie Saula Rosenzweiga

S. Rosenzweig (1938) definuje frustraci jako nepřizpůsobení se organismu určité frustrující situaci, kterou bývá více či méně nepřekonatelná překážka bránící dosažení jistého cíle či potřeby. Pokud jedinec prožívá frustraci z důvodu zmaření či zablokování dosažení potřeby působením nějaké překážky, hovoří S. Rosenzweig o frustraci sekundární. Vedle sekundární frustrace existuje též frustrace primární, která není určována působením vzniklé překážky, nýbrž je označována jako stav tenze či stav zklamání nad neuspokojením původních cílů a potřeb.

Podle S. Rosenzweiga (1938) existují celkem čtyři typy překážek – vnější, vnitřní, pasivní a aktivní. Rozdíl mezi vnitřní a vnější překážkou je především v postavení potřeby vzhledem k jedinci, respektive zda překážka pramení z vlastního nastavení jedince, nebo zda je utvářena působením vnějšího okolí. Rozdíl mezi aktivní a pasivní překážkou je v tom, že zatímco aktivní překážka „pouze“ zabraňuje uspokojení a realizaci stanoveného cíle, pasivní překážka navíc obsahuje znaky ohrožení celé situace, kdy reakce jedince může vyvolat neadekvátní reakci ve snaze bránit a obhajovat vlastní já.

2.3.5 Teorie Normana R. F. Maiera

N. R. F. Maier (1966) zásadně rozlišuje chování podnícené frustrací a chování orientované na cíl. V prvním případě užívá termínu *abnormální fixace*, v druhém případě hovoří o chování, jež je poháněno *motivací*. Jako abnormální chování považuje situace, kdy jedinec opakovaně volí stejné způsoby chování a brání se možným změnám či odlišnému způsobu reagování. Jeho reakce jsou rigidní. Toto chování dává také například do spojitosti s jedinci dopouštějícími se kriminálních deliktů. Pracuje s úvahou, že pokud delikventním jedincům k zamezení páčání trestné činnosti nepomáhá trest, tak je možné, že pozorované chování u nepřizpůsobivých jedinců není jejich volbou k takovému chování, avšak chováním, kterému jejich organismus není schopen odolat, případně mu vzdorovat. Na druhé straně ale také hovoří o stereotypním a naučeném způsobu chování. Chování delikventních jedinců ovšem může být stereotypní, stejně tak ale vůbec takové být nemusí. Pokud tedy příčinou delikventního jednání není stereotypní způsob reagování na podněty, může jí být naopak impulzivita, kterou právě frustrace může podněcovat. Pokud tedy podle N. R. F. Maiera nepomáhá trest, je zapotřebí zkoumat proces frustrace, která může být jednou z příčin neadekvátních reakcí.

Frustrace je dle N. R. F. Maiera (1966) stav, kdy se jedinec ocitá ve zcela svízelné až neřešitelné situaci, ze které není možné úniku. Naakumulované napětí ze sebe ovšem potřebuje vybit, a tak často reaguje nejenom důrazně a intenzivně, ale také tzv. abnormální fixací projevující se rigiditou a bezcílností. Do kontrastu k frustraci staví tzv. motivované chování, které je zaměřené na cíl a motivovaný jedinec je kvůli určitému cíli ochoten podstupovat změny a přizpůsobovat se podmínkám. Frustrované chování je tedy jakási fixace nevhodného chování a nekonstruktivního řešení problému, zatímco motivované chování je chování zaměřené a orientované na dosažení cíle a uspokojení potřeb. Zatímco u motivovaného chování jedinec svou reakci volí a vybírá nejvhodnější způsob dosažení svých plánů, reakce podmíněná frustrací bývá nutkavá a neovladatelná.

2.3.6 Strain theory

Jak už bylo několikrát zmíněno, o frustraci se nejčastěji hovoří jako o situaci, kdy jedinec nemůže dosáhnout naplnění či uspokojení svých potřeb (Rosenzweig, 1945). Tzv. Strain theory navíc přidává, že nepatřičné a negativní zacházení může v jedinci generovat negativní emoce a pocit frustrace, jež může stupňovat pocíťovanou agresi a vést k touze po pomstě. Strain theory je překládána jako teorie napětí a snaží se delikventní chování vysvětlovat skrze frustraci a skrze snahu o únik z negativního zacházení (Agnew, 1985; Blatníková & Netík, 2008). U frustrace si představme, že chceme dosáhnout určitého cíle a již jsme na cestě k jeho dosažení, když je nám najednou do cesty postavena nějaká překážka, která nám v naplnění našeho cíle zabrání. Strain theory hovoří navíc o tom, že se jedinec může dostat do tíživé a bolestné situace, ze které se snaží uniknout. Je na „cestě úniku“, ale tento únik je mu nakonec zmařen a blokován a již nemá cesty zpět. V tuto chvíli může tedy právě dojít k navyšování agrese a pod tíhou napětí též k spáchání trestního činu (Agnew, 1985). Zastánci frustrační teorie agrese a strain theory jsou názoru, že právě negativní životní zkušenosti mají negativní dopad na chování lidí, které může vyústit právě v kriminální chování a páčání trestné činnosti (Agnew, 1985; Berkowitz, 1962). A.S.Giannell (1966) říká, že také zločin z vášně může být řazen pod trestné činy páchané důsledkem dlouhodobé frustrace. Je zastáncem toho názoru, že se člověk v danou chvíli dostává do tak extrémního emočního stavu, že zcela opomíjí vlastní vnitřní zábrany. J. L. Huck et al. (2012) propojili strain theory spolu s coping strategiemi. Podle jejich teorie převládání negativních emocí silně koreluje s využíváním negativních coping strategií, které mohou vyústit až v deviantní a kriminální chování. Naopak jedinci, u kterých převládají pozitivní emoce, jsou více schopni užít patřičné coping strategie.

Problematika frustrace je tedy téma sahající do mnoha profesních odvětví, ale vzhledem k tomu, že ostatní oblasti nejsou předmětem této práce, zmíním se o nich pouze okrajově. Výše uvedené teorie je možné pojímat jako teorie klasické, ze kterých se následně vycházelo a vytvořily tak určité teoretické zázemí. Dnešní pojetí frustrace je značně různorodé a s touto tematikou se setkáváme na širokém poli působnosti - například v souvislosti se stresem a otázkou, do jaké míry stres působí na negativní pocity a vnímání lidí (Smith, Langenbacher, Kudlec & Fera, 2013), dále v rámci pracovní profese a způsobu ovlivňování pracovní pohody a pracovní výkonnosti ve chvíli, kdy je zaměstnanec pod tlakem nebo je v zaměstnání některými situacemi frustrován (Elst, Broeck, Witte & Cuyper, 2012). Tematika frustrace je hojně zastoupena také v klinické praxi a to především pohledem působení frustrace na rozvoj depresivních symptomů (Harrington 2006). V neposlední řadě je z hlediska psychické zátěže toto téma obsaženo také ve sportovní psychologii, kdy právě psychická zátěž může být jeden z činitelů omezující výkonnost sportovce (Santomier, 1983).

2.4 Metody zkoumání frustrace

2.4.1 Rosenzweigův obrázkový frustrační test

Rosenzweigova obrázkově frustrační metoda je technikou, která se zaměřuje na chování lidí v situacích, které se mohou v běžném životě snadno přihodit a které na nás mohou působit i jako zátěž či stres. Pro tuto metodu jsou nejčastěji používány zkratky PFT, případně PFS (Diamant & Srnec, 1958), přičemž pro účely této diplomové práce je zvolena zkratka první¹¹. Problematikou frustrace se autor zabýval již delší dobu, nicméně první zmínky o této metodě byly uveřejněny v roce 1945 (Rosenzweig, 1945).

Popis PFT metody

J. Šípek (2000) metodu PFT řadí pod apercepčně vizuální projektivní techniky, jejichž základním principem je dotváření určitých skutečností, situací, příběhů, obrázků aj. K tomuto účelu zkoumaný jedinec používá především a hlavně vlastní fantazii, díky které se na rozdíl od osobnostních dotazníků dozvídáme více o jeho dynamice chování a osobnostní výjimečnosti. Metody řazené právě pod apercepčně vizuální projektivní techniky počítají s jevem zvaným pareidolie, který lze definovat jako: „*schopnost vyvolat*

---

¹¹ PFT – Picture Frustration Test; PFS – Picture Frustration Study

si ve fantazii příjemné a jasné iluzorní prožitky, úryvky melodie, obrazy lidí, zvířat, při podnětech, jako je hukot vlaku, skvrna na zdi, mraky na obloze apod. (Hartl & Hartlová, 2009, s. 398).“ S. Rosenzweig uvádí, že se sice jedná o projektivní metodu, ovšem z formálního hlediska nikoliv v takové rovině jako například tematicko-apercepční test (TAT), a to především z toho důvodu, že PFT je oproti právě zmíněnému TAT či Rorschachově metodě strukturovanější a po obsahové stránce stručnější. Projekce je zde vnímána především v tom smyslu, že se daný jedinec vžívá do postavy na obrázcích, odpovídá namísto nakreslené osoby a skrze ni promítá své vlastní postoje a způsob chování (Rosenzweig, 1976).

S. Rosenzweig rozčlenil výše popsanou metodu celkem do tří skupin: (1) PFT zaměřenou na děti ve věku 4 – 13 let, (2) pro adolescenty ve věku 12 – 18 let a poslední formou je metoda (3) pro dospělé nad 18 let. PFT obsahuje celkem 24 obrázků, které mají reprezentovat každodenní situace, které se nám mohou běžně přihodit, avšak vyhodnocujeme je (ať již v menší či větší míře) jako situace frustrační či zatěžující. Frustraci S. Rosenzweig vnímá jako překážku, která brání v dosažení, naplnění a uspokojení potřeb. Přítomnost stresu či frustrace signalizuje zvýšené napětí, které může mít za následek vyčerpání a může vést k projevu agrese. Na každém obrázku jsou dvě, případně i více osob, přičemž osoba vlevo vždy danému jedinci (respondentovi) sděluje jakousi informaci. Na respondentovi následně je, aby do prázdného políčka vpravo vepsal svoji reakci, a to pokud možno tu, která jej napadne jako první a o které si myslí, že by u něj v reálné situaci skutečně nastala (Rosenzweig, 1976).

Situace, které jsou na obrázcích znázorněny, rozdělil S. Rosenzweig na dva hlavní typy, a sice **ego-blocking** a **superego-blocking**. Obě zmíněné situace svým způsobem útočí na osobu jedince, ovšem s tím rozdílem, že zatímco ego-blocking situace staví před jedince překážku, která mu maří uspokojení a neumožňuje dosažení žádoucího výsledku, superego-blocking situace jsou již více zaměřené na přímý útok a obviňování zkoumané osoby (Rosenzweig, 1945). Nás následně zajímá, jakým způsobem lidé na tyto situace reagují, jak jednájí a jak je jejich reakce, případně agrese orientována. S. Rosenzweig (1976) rozlišuje mezi **typem agrese** a **směrem agrese**.

Pro účely práce by bylo vhodnější toto členění definovat jako rozlišení dle typů a směru reakcí, protože právě reakce na frustrující podněty jsou klíčovým tématem diplomové práce. S. Rosenzweig (1976) ovšem tyto reakce nazývá souhrnně jako agrese, v českých

překladech se ale můžeme setkat s terminologií typ reakce a směr reakce (Čáp, 2010) a právě z této terminologie budu vycházet.

Rozlišení dle typů reakce (Rosenzweig, 1976):

- **obstacle-dominance (O-D)** – jedinec ve své reakci zvýrazňuje překážku, která mu je stavěna do cesty
- **ego-defense (E-D)** – snaha jedince bránit a obhajovat sebe sama
- **need-persistence (N-P)** – zaměření na cíl bez ohledu na překážky, snaha o řešení

Rozlišení dle směru agrese (Rosenzweig, 1976):

- **extraggression (E-A)** – agrese je zaměřena na okolí
- **intraggression (I-A)** – agrese je zaměřena na sebe sama, na vlastní osobu
- **imaggression (M-A)** – přehlížení či přenesení se nad frustrací

Zjednodušeně řečeno E-A agrese směřuje ven, I-A je obrácena a zaměřena na vlastní osobu, M-A agrese jakoby byla potlačena a vypnutá.

V celkovém souhrnu hovoří S. Rosenzweig o šesti tzv. **kategoriích** (složeno ze tří typů agrese a ze tří směrů agrese), které vzájemnou kombinací vytvářejí devět možných **faktorů** hodnocení reakce respondenta. V průběhu skórování reakcí na dané situace S. Rosenzweig rozlišuje zápis velkých a malých písmen. V případě, že se jedná o ego obranné typy extrapunitivity, intropunitivity či impunitivity, zapisují se písmena velká. V situaci, kdy konkrétní potřeba má trvalý a stálý charakter, používají se písmena malá. Pokud stále převládá určitá překážka, za velká písmena E, I nebo M, se píše apostrof ('). Uspořádání je celkem třísloupcové (O-D; E-D; N-P), kdy se jako první uvádí převládání překážky tj. obstacle-dominance, v druhém sloupci se nachází obrana vlastního já (tj. ego-defense) a v posledním třetím sloupci trvalost potřeby (tj. need-persistence) (Diamant & Srnec, 1958).

Definice faktorů hodnocení reakce respondenta (Rosenzweig, 1976):

- **Extrapeditivní (E')** – zdůraznění přítomné frustrující překážky
- **Extrapunitivní (E)** – výčitky, nepřátelství aj. jsou obráceny proti určité osobě či subjektu v okolí
- **Extrapersistivní (e)** – řešení frustrující překážky očekává od někoho jiného
- **Intropeditivní (I')** – danou situaci jedinec nevnímá jako frustrující, ba naopak někdy dokonce jako prospěšnou

- **Intropunitivní (I)** – obviňování a kritiku jedinec směřuje na sebe sama; jedinec připouští svoji chybu a neodvolává se na nevyhnutelné okolnosti
- **Intropersistivní (i)** – snaha o řešení nastalé situace z důvodu vlastních pocitů viny
- **Impeditivní (M')** – existence frustrující překážky je minimalizována, dokonce téměř až popřena
- **Impunitivní (M)** – situace je vnímána jako nevyhnutelná, avšak nedochází k obviňování sebe sama ani frustrující osoby
- **Impersistivní (m)** – vyjádření naděje, že řešení problému přinese čas; charakteristická je zde trpělivost a konformita

K těmto výše zmíněným faktorům jsou navíc přidány ještě další dva (Diamant & Srnec, 1958):

- **E** - je variantou k E, kdy jedinec agresivně popírá, že by byl odpovědný za nastalou situaci
- **I** - je variantou k I, kdy jedinec svoji vinu uznává, ale odmítá jakoukoli podstatnou chybu na své straně a zdůrazňuje nevyhnutelné okolnosti

TYP AGRESE			
SMĚR AGRESE	obstacle-dominance	ego-defense	need-persistence
Extraggession	E' extrapeditivní: Zdůraznění přítomnosti frustrující překážky.	E extrapunitivní: Výčitky a nepřátelství je orientováno směrem k jiné osobě nebo k okolí. E jedinec odmítá jakoukoliv odpovědnost za způsobenou situaci.	e extrapersistivní: Řešení situace očekává od někoho jiného.
Intraggession	I' intropeditivní: Situace není vnímána jako frustrující, naopak někdy jako prospěšná.	I intropunitivní: Kritika směřuje na vlastní osobu. I jedinec svou vinu uznává, ale přikládá ji nevyhnutelným okolnostem	i intropersistivní: Pocity viny, snaha o řešení.
Imaggession	M' impeditivní: Frustrující překážka zminimalizována, skoro jakoby ani neexistovala.	M impunitivní: Situace musela nastat, nemá na tom vinu ani on sám ani kdokoli jiný.	m impersistivní: Naděje, že se situace časem či okolnostmi vyřeší.

Tabulka 1: Komponenty Rosenzweigova obrázkově frustračního testu (Rosenzweig, 1976)

Možnosti využití Rosenzweigova obrázkově frustračního testu

Metoda PFT se zaměřuje na situace, které se v životě běžně mohou přihodit, avšak působí více či méně jako situace zatěžující, frustrující. Zjednodušeně řečeno, metoda zkoumá reakce jedince na frustrující situace a jeho schopnost čelit překážkám. V některých publikacích bývá uváděno, že se metoda PFT zaměřuje na projevy agrese zkoumaného jedince, nicméně takovéto holé konstatování je potřeba považovat za nepřesné a nedostačující.

Metoda PFT může být užitečná jak v **klinické psychodiagnostické praxi** (Stančák, 1982; Quay & Sweetland, 1954), tak také například při „*výzkumu neuróz, depresí, schizofrenie, psychosomatických onemocnění, ale právě též v rámci psychopatických a asociálních reakcí*“ (Stančák, 1982, s. 218).

Metoda PFT byla dále například využita při zkoumání **fyzicky týraných dětí** (Kinard, 1982), kdy výsledky ukázaly, že tito jedinci měli tendenci volit více extrapunitivní (E) reakce a naopak méně reakce impunitivní (M) oproti dětem, jež týrány nebyly. Metoda PFT byla využita i při **působení genderových stereotypů na projevy agresivní reakce**. Výsledky neukázaly významný rozdíl na pohlaví dítěte a jeho agresivní/neagresivní reakci. Zajímavé ovšem bylo vnímání pohlaví frustrované osoby znázorněné na obrázku, což významně působilo na typ a směr agrese jak u dětí mužského tak ženského pohlaví (Basu, 1991). Metoda PFT nemusí být užitečná pouze pro rozlišení vnímání genderových rozdílů, avšak také například v rámci působení **věku** a dílčích **socio-ekonomických faktorů** (Stoltz & Smith, 1959).

Bližší informace o administraci, skórování a vyhodnocování odpovědí budou detailněji popsány v empirické části diplomové práce. Právě tuto metodu (PFT) jsem si zvolila jako klíčovou pro zkoumání reaktivity a tolerance k frustraci z pohledu psychologie u odsouzených pachatelů trestné činnosti.

2.4.2 Další přístupy, kterými je možné frustraci zkoumat

Na frustraci je možné nahlížet z různých úhlů pohledu, což ostatně ukazují i jednotliví autoři a jejich dílčí vymezení o teorii frustrace. Odlišný úhel pohledu je možné spatřovat také v metodách, kterými je frustrace zjišťována a prozkoumávána.

Projektivní přístup

Projektivní metody jsou nastaveny způsobem, kdy respondent vlastní duševní obsahy promítá mimo sebe a připisuje je činům či chování druhých osob, zvířat, rostlin či předmětů. Jedinec je konfrontován s určitou situací, do jejíž odpovědi vkládá vlastní význam a vlastnosti osobnosti.

Respondent často nemá možnost výsledky svých odpovědí zkusit, neboť netuší, jaký přesný záměr metoda má a co přesně se na respondentovi snaží zjistit.

Mezi projektivní metody patří právě výše zmiňovaná PFT metoda, která je s ohledem na její využití v empirické práci popsána nejvíce a nejdetailněji. Využit by mohl být také tzv. Hand Test (= Test ruky), který slouží k diagnostice a predikci agresivního chování. Hand test obsahuje deset karet, přičemž na devíti z nich je nakreslena lidská ruka, desátá karta je prázdná. Respondent reaguje na otázku „*Co asi může dělat tato ruka?*“. Do projektivních metod patří i Testy nedokončených vět, kdy respondent doplňuje nejlépe první myšlenku, která jej napadne, do již započaté věty. Jejich nejběžnější užití nalzáme v rámci klinických potřeb, screeningu či ve výzkumu.

Objektivní přístup

Objektivní metody jsou zajímavé tím, že respondentovi se jeví jako metody zkoumající výkon, přičemž výsledky ukazují jeho osobnostní vlastnosti. Poskytují také možnost pozorovat a zachycovat určité vzorce chování, které je možné znovu vyvolávat a následně také kvantifikovat.

Před jedince je postaven určitý úkol či situace, kterou má vyřešit, a právě způsob řešení a projevy chování při zpracovávání úkolů jsou zdrojem informací o návycích, potřebách či rysech osobnosti.

S využitím objektivních metod je možné frustraci zkoumat například pomocí Stroopova Color-Word Testu (dále jen CWT), případně za pomoci Zrcadlového kreslení (dále jen ZK). CWT je výhodný v tom, že zkoumá odolnost vůči psychické zátěži způsobem, kdy zkoumaná osoba má co nejrychleji přečíst slova v tabulce. Testový materiál tvoří celkem tři tabulky. Na první tabulce jsou černě vytištěna slova označující barvy. Na druhé tabulce jsou nakresleny barevné obdélníčky. Třetí tabulka obsahuje slova označující barvy, ovšem napsané slovo neodpovídá barvě, kterou je vytištěno (př. slovo „červený“ je napsáno zeleně). Způsob, jakým člověk pracuje, postupuje, jak se chová a projevuje se při nezdaru

– všechny tyto aspekty mohou být vodítkem ke zkoumání a pozorování projevů frustrace. ZK zkoumá percepčně motorické tempo, kdy primárním probandovým úkolem je spojování bodů, které sleduje na předloze v zrcadle. Metoda se orientuje na schopnost vyrovnávat se se stresem, zátěží a frustrací.

Osobnostní dimenze

Osobnostní dotazníky podávají výpověď o vlastnostech, postojích, názorech, zájmech a způsobu reagování v určitých situacích. Nevýhodou je, že tyto výpovědi mohou být značně subjektivní, protože respondent v dotazníku volí možnost, která dle jeho názoru nejvíce postihuje zkoumaný znak.

Pokud zjišťujeme frustraci u jednotlivých osobnostních dotazníků, je možné se zaměřit například na faktory jako je stabilita/labilita či sklon k neuroticismu. Jedná se pouze o část vlastností, které potencionálně s reakcí na frustraci souvisejí, ovšem je výhodné s nimi počítat. Zmíněné faktory zkoumají například metody jako Big Five, Eysenckův osobnostní dotazník (EOD) či DOPEN. Ve Freiburském osobnostním dotazníku (FPI) jsou k nalezení zase dimenze jako spontánní agresivita či reaktivní agresivita a snaha o dominanci. V rámci vymezení frustrační tolerance byla zmínka také o odolnosti, kterou lze zkoumat například metodou SPARO od O. Mikšíka. Možností je mnoho, je tedy otázkou, na co se výzkumník přesně zaměřuje a co chce zjišťovat a podle toho volí vhodné metody.

Rozhovor a anamnéza

Rozhovor jako samotná diagnostická metoda pro zkoumání frustrace není zcela vhodná volba vzhledem ke kolísavosti validity rozhovoru. Značně závisí na vyšetřované osobě a na její ochotě vyprávět o daném tématu, schopnosti sebeuposouzení, upřímnosti aj. S využitím testové metody může být ovšem rozhovor velice užitečný a může nám dokreslovat situace a názory, které v testové metodě nejsou dobře zachyceny.

Anamnéza, především rodinná, může objasnit příčiny, proč se respondent chová určitým způsobem a proč například zastává jisté názory. Poskytuje souvislosti současného stavu respondenta spolu s jeho minulostí a dětstvím (Svoboda, 1999).

Přístrojová diagnostika

V rámci této oblasti by mohl být užitečnou metodou Vienna Test System (dále jen VTS), jež nabízí poměrně širokou nabídku dílčích testů, které jsou uplatnitelné v podstatě ve všech oblastech diagnostiky.

VTS nabízí více než 80 metod a je tedy možné zvolit právě tu, která nejvíce odpovídá požadavkům a potřebám zkoumaného účelu.

Pro účely práce by byly nejužitečnější objektivní metody, které je možné probandovi například doplnit sdělením, že lidé jeho věku a vzdělání vyplnili test s takovými výsledky a jeho výsledky jsou následující. Pokud má zájem, může celý test zkusit znovu. Tento přístup nepatří mezi zcela standardní postupy, ovšem pokud se respondent rozhodne, že test absolvuje skutečně ještě jednou, je možné vidět, jakým způsobem pracuje pod tlakem a zda jej tento tlak spíše frustruje nebo naopak motivuje. Jednou z objektivních metod zahrnutých ve VTS je test postojů k práci, který krom výkonové motivace a aspirační úrovně zkoumá také frustrační toleranci. Další metodou je například Vídeňský test tendence riskovat, který zkoumá jak rizikové chování v dopravních situacích, tak zároveň ukazuje, kdy a v jakých situacích je již člověk netrpělivý a kdy naopak dokáže posečkat a svou reakci neuspěchat. Ve VTS je obsažen také výše zmiňovaný CWT, který je možná z těchto všech uvedených metod zcela nejvhodnější (Assessment System, 2015).

3. OSOBNOST PACHATELE TRESTNÉHO ČINU Z POHLEDU REAKTIVITY NA FRUSTRUJÍCÍ SITUACI

3.1 Vymezení a klasifikace trestné činnosti

Trestným činem se rozumí jakýkoliv protiprávní čin, který je v trestním zákoníku vymezen za trestný (Trestní zákoník, 2015). Z pojetí psychologického lze hovořit o trestném činu jako o „výsledku specifické lidské činnosti“ (Gillernová & Boukalová, 2006, s. 78). U trestných činů páchaných pod tíživou či frustrující situací se ukazuje, že některé trestné činy mohou do jisté míry souviset s konkrétním druhem stresu. Například hospodářské trestné činy mohou mít svůj původ ve finanční tísní, kdy jedinec páchá hospodářskou trestnou činnost s cílem vyřešit své finanční problémy. U fyzických útoků a napadení může být souvislost spolu s problémovými a nefunkčními vztahy v rodině. Tato tvrzení se mohou na první pohled zdát poněkud sporná a ne vždy záleží pochopitelně pouze na jednom aspektu, který pachatele k páchání trestné činnosti přiměje či dokonce přinutí. Na druhou stranu je ale potřeba říci, že výše zmíněné aspekty ale mohou posloužit alespoň jako určité vodítko pro hledání spojitostí právě mezi frustrací a páchanou trestnou činností. Pro doplnění je na tomto místě vhodné zmínit, že nejmenší souvislost mezi trestnou činností a konkrétní frustrující situací je spatřována v souvislosti se stresem pramenícím z dlouhodobé nemoci, zranění či smrti blízkého člověka (Felson et al., 2012).

V některých případech může být trestná činnost modelována například i rodiči, kdy dítě již od samého počátku svého dětství vidí chování svých rodičů, kterému se učí a vnímá jej jako jediné správné. U dítěte se buduje zvyk, který je dále v průběhu učení a získávání vlastních zkušeností dotvářen a upevňován (Berkowitz. 1962). Obě tvrzení jsou ovšem značně neúplná a diskutabilní. Predikovat trestnou činnost nedokážeme a ani nelze tvrdit, že na frustrující situaci všichni reagují stejně, nebo že určité rodinné prostředí vždy vyvolává konkrétní následky a způsoby chování.

Poškození společenských zájmů chráněných trestním zákoníkem za užití fyzického či verbálního útoku s cílem poškodit a ublížit konkrétnímu objektu se definuje jako tzv. kriminální agrese. Způsob kriminální agrese může být jak útočný (ofenzivní), tak obranný (defenzivní). Uvádí se, že ofenzivní agrese je nejčastěji doprovázena zlobným afektem, kdežto defenzivní agrese pocitem strachu. Agresi kriminální povahy můžeme rozčlenit na dvě základní formy. **1) Chladná agrese.** Chování, jež je řízené a naplánované, avšak v dané situaci vzniká spontánně. Nejedná se o chování pramenící z pocitu dlouhodobé frustrace, ale o instrumentální agresi, kdy pachatel oběť vnímá jako prostředek při

dosahování cíle. Čin probíhá za nevhodné situace, s nevhodnou obětí, kdy je delikt předem připravován, avšak pachatel si danou situaci musí přizpůsobovat k vlastnímu uspokojení. Chladná agrese je podmíněna převážně osobnostně. U lidí s chladnou agresí se setkáváme především s bezohledností, egocentričností, vysokou sebedůvěrou, nízkou mírou empatie, minimálními emočními vazbami na své okolí a se sklonem porušovat nastolená pravidla. Zdroj svého uspokojení nejsou příliš schopni odložit, vše musejí mít ihned. **2) Afektivní agrese.** Další formou kriminální agrese je neřízené, neplánované chování reaktivní povahy. Spáchaný trestný čin vzniká jako reakce na vyvolaný konflikt doprovázený silnými vyhrocenými emocemi. Je tedy značně situačně podmíněná a hlavním cílem je vzbuzení a vybití samotné agrese. U jedinců s afektivní agresí zaznamenáváme afektivní labilitu, výbušnost, neschopnost regulovat vlastní chování, neurotické tendence se silným vnitřním napětím a nízkou sebedůvěrou (Netík et al., 1997).

Kriminální agrese je téma, které není zcela typické a ojedinělé pro psychologické poznání. Jedná se o specializovanou oblast, kde psychologické techniky samy o sobě nestačí, protože je úzce propojena s oblastmi práva a kriminologie (Čírtková, 2000).

3.2 Psychologické typologie osobnosti pachatele

Pojetí osobnosti je velice široké a obsáhlé téma. V. Tardy (1964) například vymezuje osobnost jako jednotu duševních vlastností a dějů, které jsou založeny na jednotě těla, a tato jednota se utváří a projevuje v osobnostních vztazích člověka. H. J. Eysenck (1952) hovoří o osobnosti člověka jako o poměrně stabilní organizaci temperamentu, charakteru i intelektu, jež se svým specifickým způsobem přizpůsobuje okolí. Pro J. P. Guilforda (1959) představuje osobnost jedinečný vzorec rysů.

V této kapitole je ovšem kladen důraz na osobnost lidí, kteří se dopouštějí páchaní trestné činnosti. Při užití termínu osobnost pachatele předem předpokládáme, že máme k dispozici určitý souhrn vlastností a rysů, které jsou pro delikventy běžné a které zodpovídají za jejich kriminální chování (Netík et al., 1997). Jeden striktně vymezený přehled osobnostních typologií pachatele k dispozici ovšem nemáme. Existuje však řada autorů, kteří se danou problematikou zabývají a s jejichž členěním osobnosti pachatele se můžeme setkat.

L. Berkowitz (1962) rozlišuje nejprve dva typy pachatelů, u kterých zkoumá příčinu či podnět, jež vedl ke spáchání určitého přestupku či porušení sociálních norem.

- **Individualistický typ delikventa**
- **Socializovaný typ delikventa**

Shora uvedený autor podotýká, že individualističtí delikventi konají trestné činy pod návalem silných emocí, jež nejsou sto plně kontrolovat. Naopak u socializovaných delikventů se domnívá, že jejich trestné činy jsou nedílnou součástí jimi v průběhu dětství naučených modelů chování.

Posléze se L. Berkowitz (1962) zaměřuje celkem na čtyři dimenze osobnosti, kam řadí emocionální ladění, úroveň zformování svědomí, sociální reaktivitu a asertivnost. Na základě těchto čtyř dimenzí hovoří celkem o osmi možných typech osobností pachatele:

- **Typ socializovaný**
- **Nesocializovaný agresor**
- **Konformní moron (jedinec se sníženou inteligencí)**
- **Nezvladatelně puzený typ**
- **Neurotický typ**
- **Hostilní typ**
- **Podrobivý typ**
- **Anxiózní manipulátor**

K. Netík (1997) na základě kriminálního jednání rozlišuje následující typy osobností:

- **Socializovaný typ:** Socializovaný delikvent nevykazuje známky existence nějaké poruchy a je nejméně ze všech zasažen asociálním chováním. Pokud je dopaden, zřídkka kdy klade odpor. Vyznačuje se spíše kooperací.
- **Neurotický typ:** Poháněn vlastním intrapsychickým konfliktem, který si ve většině případů neuvědomuje. Je charakteristický úzkostí a výskytem obranných mechanismů, které se v zátěžové situaci ještě zvýrazní.
- **Defektně socializovaný typ:** Označován také jako psychopatický typ nebo typ s asociální poruchou osobnosti. Není schopen regulovat vlastní emoce a chování, postrádá inhibiční mechanismy zabraňující nežádoucímu chování. V jeho chování

se často vyskytuje nadměrné lhaní, oploštělá emocionalita a agresivita. Jeho vidění světa je v podstatě dvojdimenzionální – jedinci silní vs. slabí.

- **Mentálně nedostačivý typ:** Jedinec se sníženou inteligencí. Dopouští se spíše násilných činů, případně činů se sexuální atakou často na inadekvátních objektech. Jeho čin není nikterak důkladně promyšlený, naopak bychom mohli říci spíše až primitivní. V případě, že způsob trestné činnosti byl více než důmyslný, zvažujeme přítomnost spolupachatele.
- **Deviantně socializovaný typ:** Jedinec nemá obtíže v osvojování si norem, ovšem jedná se o normy kulturně podmíněné prostředím, kde jedinec vyrůstá. Akceptuje delikventní normy jeho subkultury, které jsou ale v rozporu s normami společnosti.
- **Typ s masivní psychickou poruchou:** Označován zároveň jako typ psychotický, který za svůj čin často nebývá trestně odpovědný. Motivace je často nejasná až bizarní. Delikty jsou nejčastěji násilné povahy, a to převážně se zaměřením na své blízké okolí. Známkou duševní poruchy není sama agrese, která je často velmi brutální, avšak doprovázené potěšením a mírou vzrušení.

L. Čírtková (2013) hovoří o situacích, které předcházely spáchání trestné činnosti jako o životní tísní, která pramení z náročných a stresujících okolností. Stresující události však potkávají většinu lidí a záleží jenom na nich samotných, jak se se vzniklou situací vypořádají. Autorka z těchto situací či událostí uvádí například ztrátu zaměstnání, finanční tíseň, zklamání v lásce aj. Takové důvody ovšem pro objasnění chladnokrevného zabíjení nestačí a zvažují se i osobnostní charakteristiky. Z nich se pak můžeme nejčastěji setkat s **narcistickou poruchou s agresivními a impulzivními tendencemi, s problémy s vlastní identitou** či se **sníženou sebekontrolou**.

Vztahem mezi zločinností a osobnostními vlastnostmi se zabývali také autoři S. E. Jones, J. D. Miller a D. R. Lynam (2011). Podle názoru těchto autorů se u pachatelů trestné činnosti setkáváme nejčastěji s osobností vyznačující se **antisociálním způsobem chování**. Osobnost jedince je ovšem relativně stálá, na základě čehož se autoři domnívají, že i sklon k antisociálnímu jednání je v osobnosti jedince stabilní. Na druhé straně se ale i některé osobnostní charakteristiky v průběhu vývoje a možných změn mohou měnit. Nejvíce se v souvislosti s tím zmiňuje svědomitost a emoční stabilita. Otázkou tedy zůstává, proč někteří jedinci na stresující a frustrující situace reagují vnějšími projevy (dávají najevo svůj hněv, zklamání) a jiní se naopak uzavírají raději do sebe (úzkost, výčitky aj.). Autoři vycházejí z osobnostního nastavení jedince a zkoumají antisociální

chování ve vztahu s osobnostním modelem Big Five. Jak pro antisociální chování, tak pro agresivní projevy¹² nacházejí pozitivní korelaci spolu s neuroticismem¹³. U extravertů a otevřenosti vůči změně vychází negativní závislost (i když jen malá) pouze spolu s agresí, nikoliv již ale s antisociálním chováním. Dle těchto autorů antisociální chování i agrese pramení zřejmě z vyšší míry duševní labilit, nevyrovnanosti a náchylnosti k psychickému vyčerpání. Obdobnou otázkou se zabývala značná část výzkumů (Bettencourt et al., 2006; Laak et al., 2003), jejichž výsledky ukázaly (stejně jako u výše zmíněného) vyšší skóre neuroticismu u vězněných pachatelů trestné činnosti, zatímco u vězněných psychopatů navíc našli v porovnání s běžnou populací a v porovnání vězňů „nepsychopatů“ nižší skóre u svědomitosti, přívětivosti a otevřenosti vůči nové zkušenosti (Laak et al., 2003).

I. Čermák (1998) v rámci reaktivního jednání hovoří o celkem třech typech osobnosti pachatele. Prvým je **emocionálně reaktivní typ násilníka**. Jedinci tohoto typu stačí podnět poměrně slabé intenzity, aby se jeho reakce přeměnila na impulzivnost, vznětlivost a výbušnost. Agresivní jednání není cílem k dosažení určité potřeby. Emocionálně reaktivní typ je spíše natolik emocionálně labilní, že se nechá snadno vyprovokovat, a to i velice slabými podněty. Výsledkem jeho počínání je nejčastěji právě následná inadekvátní reakce. Takový jedinec ztrácí kontrolu nad svým vlastním počínáním a často se vyznačuje netrpělivostí, nesnášenlivostí, nastražeností a připraveností k útoku. Někteří z těchto jedinců mohou mít velmi nízký práh tolerance k frustraci, kdy v jejich případě stačí byť i jen nepatrný pocit nepohody a již se cítí pod stresem, špatně reagují na kritiku a jejich emoce jsou doprovázeny obavami z vlastního selhání. Ukazuje se, že u pachatelů trestné činnosti zapadajících do této kategorie, se nejčastěji objevuje velice nízká schopnost inhibice agrese spolu s antisociálními tendencemi chování. Reaktivní typ násilníka si zároveň mnohem snáze a rychleji vybaví myšlenky na možné projevy agrese, než je tomu u ostatních lidí.

O druhém typu hovoří I. Čermák (1998) jako o **instrumentálním typu násilníka**. Agresivní projevy a inadekvátní chování uplatňuje tento typ násilníka tehdy, chce-li dosáhnout určitého cíle. Do této kategorie můžeme například zařadit tyrana, který si ve skupině vybere oběť a šikanuje ji. Chování tyrana působí sebejistě, bez jakýchkoliv

---

¹² Antisociálním chováním mají autoři na mysli protispolečenské chování, kdy dochází k protiprávnímu jednání. V této práci mají autoři nejčastěji na mysli krádeže, stalking a šikanu. Antisociální chování je v tomto pojetí tedy již nějaký spáchaný delikt. Mezi agresivní projevy řadí nejčastěji impulzivitu a sklony k nepřátelskému jednání.

¹³ Obě složky chování byly porovnány dohromady. Antisociální chování a agresivní projevy versus míra neurotismu.

náznaků pocitů úzkosti či méněcennosti. Zda si tyran šikanováním kompenzuje vlastní strach a obavy není vůbec jisté. Je ovšem více než zřejmé, že při šikanování dává najevo jen minimální emoce a ovládá jej touha mít převahu nad druhými. Podobné chování je možné spatřovat u antisociálních osobností se značnými agresivními projevy. Antisociální jedinec někdy sám vyvolává záměrně agresivní střety, aby sebe sama ujistil, že je silný a mocný a není ovládán žádným soucitem či něhou. V podstatě je ale chycen do jakéhosi bludného kruhu, kdy vlastními iracionálními projevy vytváří hostilní chování okolí, na které má následně potřebu reagovat agresivně.

Posledním typem je dle I. Čermáka (1998) **násilník nadměrně kontrolující své agresivní impulzy**. Takový jedinec je často svým okolím vnímán jako slušný, klidný a s dobrým vychováním. Problém může být v tom, že on sám je velice silně puzen k agresi či vybití dlouhodobě potlačované frustrace, kterou sám v sobě dlouhou dobu skrývá a kontroluje. Sílicí zášť a vztek nakonec způsobí, že se jeho naakumulovaná zloba uvolní a on spáchá čin, který by si málokdo z jeho okolí dokázal vůbec představit. Po vybití dlouhodobě potlačované frustrace se často následně vrací zpět ke svým pasivním způsobům chování.

F. P. Gatling (1950) zkoumal odlišnosti v reaktivitě u delikventních a nedelikventních jedinců. Jeho studie se zaměřila na srovnání reakcí na frustraci ve chvílích, kdy jedinec pracuje¹⁴ sám individuálně a kdy naopak ve skupině. Zkoumány byly delikventní jedinci v porovnání s kontrolní skupinou. Výsledky ukázaly, že delikventní jedinci v převážné většině reagovali obdobně jak při individuální práci, tak při práci skupinové. Typ reakce byl nejčastěji extrapunitivní (Gatling, 1950), tedy na jedné straně odmítání zodpovědnosti za vlastní selhání, na straně druhé obviňování a výčitky směřované na okolí či jinou osobu (Rosenzweig, 1976). Dle autora tedy delikventní jedinci reagují na frustraci obdobně, a to ať už jsou sami, nebo pracují ve skupině.

U kontrolní skupiny, která pracovala pohromadě, se naopak prokázalo, že jejich reakce byly převážně charakteru intropunitivního (Gatling, 1950), tedy že způsobený nezdár a kritika byla zacílena na jejich vlastní osobu (Rosenzweig, 1976). Autor předkládá názor, že jedinci z kontrolní skupiny reagovali více intropunitivně z toho důvodu, že jejich reakce nejsou ještě natolik vykrytalizovány¹⁵, že si teprve utvářejí poznání, kdy a za jaké situace je kdo vinen. U delikventních jedinců se naopak domnívá, že jejich extrapunitivní

---

¹⁴ Úkolem bylo složit puzzle, kdy práce s ním jim byla v průběhu vykonávané činnosti postupně ztěžována.

¹⁵ Respondenty jak z kontrolní, tak z delikventní skupiny byly děti.

zaměření pramení z dlouhodobě působící zátěžové situace ještě před započítáním výzkumu, a proto jsou jejich reakce více orientovány na agresi a na zášť (Gatling, 1950).

3.2.1 Osobnost pachatele z pohledu psychopatologie

Psychopatologie se zabývá duševními poruchami a jejich příčinami a projevy (Hartl & Hartlová, 2009). Psychopatologie osobnosti není nic zcela výjimečného ani u pachatelů trestné činnosti, a proto je jí v této podkapitole věnován také prostor, a to především ve spojitosti s reaktivitou a frustrací. Výběr jednotlivých poruch je vybírán především z hlediska významnosti a četnosti výskytu ve forenzní oblasti, která se v rámci své působnosti s psychologií také setkává. Níže jsou tedy popsány především ty poruchy, které jsou u pachatelů trestné činnosti spatřovány a které lze se zmiňovanou frustrací propojit. Následnost po sobě jdoucích poruch je řazena podle MKN-10 (ÚZIS, 2015).

Organické poruchy, spadající pod oblast psychopatologie osobnosti, se za běžných situací vyznačují afektivní labilitou, ulpínavostí myšlení a chování, respektive omezenou schopností změnit pozornost na jiné objekty, neschopností plánovat, poruchou paměti, nejistotou a bezradností. Příčinou organických poruch bývají problémy spojené s postižením centrálního nervového systému. Ve chvíli, kdy se takový jedinec dostane navíc do zátěžové situace, může mnohem snáze selhávat. U záchvatových onemocnění mozku jako je například epilepsie dochází ke sklonům egocentričnosti a tendencím ke zlobným a agresivním reakcím.

Z hlediska forenzní oblasti jsou významné i **psychózy schizofrenního typu a schizoafektivní poruchy**. Většina psychotiků se v rámci páchaní trestné činnosti nejčastěji zaměřuje na své blízké okolí, nikoliv na osoby cizí (Netík et al., 1997). Kromě blízkého vztahu k napadeným osobám se hovoří také o nejasné motivaci, drastickém provedení, impulzivité a nezájmu o zastření spáchání trestného činu (Študent & Žukov, 2001).

S neadekvátní reakcí, výbuchy vzteku a agresivitou směřovanou na okolí je možné se setkat dále také u **patické opilosti**, což je reakce na alkohol, která začíná ihned po vypití poměrně malého množství alkoholu, jež by u většiny lidí intoxikaci ani nezpůsobilo. Dochází ke kvalitativní poruše vědomí, poruše myšlení (nejčastěji paranoidně perzekuční bludy), vnímání (zrakové a sluchové halucinace) či poruše emocí (Popov, 2001).

Do této kategorie je zařazen také tzv. **patický afekt**, který se vyznačuje svou výraznou intenzitou, bizarním chováním a poruchou vědomí, kdy nastolené chování končí

vyčerpáním a spánkem. Své chování v rámci patického afektu si jedinec vůbec nepamatuje, což je jeden z hlavních důvodů, proč je ohledně trestného činu exculpován. Se zbrklým, zkratkovitým až nekoordinovaným chováním se setkáváme i u jinak zcela běžně zdravých jedinců. Rozdíl je u nich především takový, že jejich reakce je bez přítomnosti poruchy vědomí. Například jedinec, který se dostane do tíživé, nečekané situace (třeba v rámci dopravní nehody) a v rámci paniky a nečekané události neposkytne první pomoc (Netík et al., 1997).

S dlouhodobě působící psychickou a frustrující zátěží jako primárním zdrojem vzniku potíží se nejčastěji v rámci psychopatologie hovoří o **neurotických poruchách**. Důležité je ovšem zmínit, že ač přes občasnou bizarnost chování, neurotik sociální normy v běžném životě vůbec nemusí porušovat. Na druhé straně ovšem pokud neurotik například spáchá trestný čin vraždy, nejčastěji se v takovém případě jedná o usmrcení druhého partnera v rámci dlouhodobé krize, ohrožování důležitých hodnot či jako následek vyčerpávající vzájemné hádky (Netík et al., 1997). Nároky a požadavky mají pro neurotika klíčový význam, a proto se je snaží urputně prosazovat. Výsledkem takového intenzivního vynakládání úsilí do prosazování svých nároků může být frustrace či dokonce hněv a zuřivost. Neurotik své nároky, které jsou ovšem výsledkem jeho subjektivního vnímání, chápe jako správné a opodstatněné. Ve chvíli, kdy tyto nároky nejsou vyplněny, vnímá to jako nespravedlivé a neoprávněné. Někdy se uvádí, že na každou frustraci reagujeme hněvem, respektive že na každou frustraci navazuje hostilita. Takové tvrzení ovšem není zcela správné. Je až s podivem, jaké množství frustrace jsou někteří jedinci schopni unést, aniž by zareagovali hostilním chováním. Hostilita je patrná spíše v situacích, kdy je působící frustrace hodnocena jako nespravedlivá. Frustrace se objevuje ve chvílích, kdy zažíváme rozhořčení a způsobené neštěstí se jeví o mnoho markantnější, než ve skutečnosti je. Pokud neurotik pocítí, že byl druhou osobou zneužit, více než jiní tíhne k hodnocení druhé osoby jako kruté či opovrženého (Jedlička, 2004).

Z hlediska reaktivity a frustrace je třeba zmínit také **disociální poruchu osobnosti**. Pokud je takovému jedinci znemožněno dosažení vlastních cílů, nejčastěji se u něho setkáváme s reakcí zaměřenou na obviňování společnosti, kdy vlastní selhání přičítá vnějšimu okolí a nikoli sobě. Takový jedinec opakovaně páchá trestnou činností a věří, že tentokrát již nebude dopaden. Činí mu značné obtíže dodržovat zákony a normy společnosti, přičemž bychom mohli dokonce říci, že se je snaží ignorovat, až proti nim snad i bojovat. Tolerance k frustraci je u osob s disociální poruchou osobnosti značně mizivá a doprovázená

afektivní dráždivostí a agresivitou. Tito jedinci nemívají pocity viny a city druhých lidí jim bývají spíše lhostejné (Pavlovský, 2001).

Agresivní a hostilní reaktivitu je možné spatřovat také u některých **sexuálních deviací**. Například pro sadistu je velice významná dominance, poslušnost a disciplína objektu a naprosté podřízení si oběti. Výjimkou není ani tělesné či psychické trýznění. O něco závažnější je agresivní sadismus. Pohlavní styk není primárním cílem. Tím je samotné podrobení si oběti a její fyzické trýznění. Agresivní sadista brutálním způsobem útočí na svou oběť, snaží se ji zcela znehybnit a zmařit jakoukoliv snahu o komunikaci. Oběť může být i mučena, případně usmrcena. Agresivní sadismus se nejčastěji vyskytuje u sériových sexuálních vrahů. Patologická sexuální agresivita je typická loveckým chováním muže, který atakuje neznámé ženy nejprve se snahou je osahávat a někdy se snahou o znásilnění. U patologického sexuálního agresora se nejčastěji hovoří o mužích s psychopatickou osobností s lehkým mentálním defektem. Tito nemají funkční jejich vlastní partnerský vztah, či dokonce nemají žádný partnerský vztah, a tak se jej snaží realizovat u neznámých žen prostřednictvím jejich napadání a jejich naprostým ovládnutím (Zvěřina, 2001).

Za zmínku stojí dále jistě také trestná činnost **pachatelů s intelektovým deficitem**. Jejich delikty bývají primitivnějšího provedení a jsou snadněji a rychleji odhaleny. Vzhledem k tomu, že jsou takovíto jedinci velmi sugestibilní, nechají se snadno druhými lidmi k trestné činnosti přesvědčit. Zároveň se uvádí, že dokáží být značně brutální a výběr jejich objektu je inadekvátní povahy (Netík et al., 1997).

3.2.2 Motivace pachatele k páčání trestné činnosti

V mnoha ohledech je znalost motivace vedoucí k určitému chování při nejmenším výhodou. Pokud známe příčiny a motivy, které druhého vedly k určitému chování, v tomto případě k páčání trestné činnosti, mnohem lépe dokážeme pochopit jeho osobnost a snadněji se nám s takovým člověkem následně pracuje. Pro porozumění, co daného pachatele vedlo k trestnému činu, může být nápomocna také znalost sociokulturních aspektů. Ve chvíli, kdy psycholog zná pohlaví, věk, prostředí, ve kterém pachatel vyrůstal, případně dílčí postoje a hodnoty, které jeho rodina zastávala, může snáze pochopit a určit, jaké motivy ho ke spáchání činu vedly (Gillernová & Boukalová, 2006).

V obecné rovině lze motivaci definovat jako hybnou sílu, která aktivizuje lidské chování a určuje sílu a intenzitu projevu. Dále se rozlišují termíny pohnutka a motiv, jež jsou

primárním vnitřním zdrojem motivace. Jsou jakýmsi podnětem k činnosti, jež vede k uspokojení potřeb (Hartl & Hartlová, 2009). Vnější zdroj motivace je incentiva, neboli pobídka (Janoušek & Slaměník, 2008), která vyvolává či zesiluje již existující motivaci (Hartl & Hartlová, 2009).

Vymezení motivace pachatele k páčání trestné činnosti není pro psychologa vůbec lehký úkol. Jednotná teorie motivace, kterou by forenzní psychologie využívala, není zatím k dispozici. Psycholog tedy může spíše spoléhat na své zkušenosti a úsudky korespondující s druhem spáchaného trestu, místem trestného činu, případně typu použitých nástrojů¹⁶ (Gillernová & Boukalová, 2006). Základní otázkou tedy je, proč jedinec použil právě tento společností zavrhaný způsob vypořádání se s problémem? Na zmíněnou otázku psychologie často hledá odpovědi v socializaci, ontogenezi a v individuálních charakteristikách pachatele (Kořa, 2004).

Určení motivace k páčání trestné činnosti je podle J. E. Douglase et al. (1986) nelehký úkol, a to vzhledem k potřebě ponořit se do myšlenek a možného způsobu chování pachatele. Říká, že o něco snadněji se určuje motivace u takových zločinů, které byly jistým způsobem organizované a měly svůj plán. Na druhé straně tvrdí, že u činů, které byly nápadné svou výraznou logickou nesoudružností, je možné uvažovat o činech páchaných lidmi s duševní nemocí. V každém případě jeho základní postup při určování motivace spočíval ve vymezení a studování behaviorálních aspektů pachatele – vymezení typologie pachatele, způsob spáchaní trestného činu, místo, čas, orientace a dobrá znalost okolí pachatelem a v neposlední řadě samotné umístění oběti.

Níže dále uvádím dva významné autory, kteří se problematikou motivace k páčání trestné činnosti zabývali. Zatímco první autor, M. Moore, klasifikuje spíše teorie možných aspektů delikventního chování, autor druhý, L. B. Schlesinger, uvádí konkrétní motivy vedoucí k trestné činnosti.

---

¹⁶ Na tomto místě bych ráda upřesnila, že za nástroj trestné činnosti zde není považována pouze zbraň, nýbrž tímto nástrojem může být v konečném důsledku i osobní automobil při únosu, psychický nátlak při vydírání apod.

M. Moore (2011) rozlišuje celkem pět teorií, které se snaží systematickým způsobem pochopit a popsat kriminální chování.

- **Teorie učení:** Chování je naučené prostřednictvím modelování a sociálního přesvědčování. Delikventi své chování odpozorovali nejčastěji od svých rodičů a vrstevníků a v rámci procesu posilování si jej sami v sobě utvrdili a přijali.
- **Teorie intelektu:** Na zjišťování souvislostí mezi IQ a trestnou činností se již zaměřilo větší množství výzkumů, které ukazují, že s jedinci s nižším IQ je ve školách často ze strany jak učitelů, tak vrstevníků mnohem hůře zacházeno. Jejich limity je následně omezují při dosahování úspěchů ve škole, hledání přátelských vztahů mezi vrstevníky či v hledání zaměstnání. Tyto bezvýhodné limity mohou u jedince v konečném důsledku vést právě až k páčání trestné činnosti¹⁷.
- **Teorie poruch osobnosti:** Osobnost se vyvíjí postupně a v průběhu vývoje je mnoho důležitých vývojových fází. Intrapsychické problémy pramenící z konfliktu mezi id, egem či superegem mohou vyvolat obranné mechanismy, jež se snaží tuto skutečnost zastíit.
- **Teorie psychopatologie:** Popisuje chování jako atypické, vyvolané osobnostními problémy a překračující hranice sociální normy. Do této oblasti zapadají především psychiatrické poruchy.
- **Vývojové teorie:** Zahrnuje především kognitivní vývoj a rozumové schopnosti získané z dětství. Podle této teorie se delikventní chování a myšlení vyvíjí v průběhu času a rizikové faktory a situace mohou mít za následek trvalé sklony k páčání trestné činnosti.

L. B. Schlesinger (2004) vytvořil alternativní přístup motivačních podnětů, jež vedou k páčání trestné činnosti. Tento přístup se skládá celkem z pěti druhů motivačních podnětů, kdy autor uvádí, že při posuzování motivační dynamiky je nutné si uvědomit, zda chování pramení ze stimulačních vlivů nebo psychogenních vlastností.

- **Environmentálně stimulované trestné činy:** Jedinec páčající trestný čin stimulovaný prostředím nemusí být ve většině případů ani psychotický, ani jeho osobnost nemusí být nikterak narušena. Často se může jednat o činy páčané ve skupině, kde pod tenzí davu jedinci ztrácejí pocit vlastní odpovědnosti. Zkoumání

---

¹⁷ Tento fakt je nicméně diskutabilní z toho úhlu pohledu, do jaké míry se jedná skutečně o páčání trestné činnosti působením nižšího intelektu a do jaké míry působením dlouhodobé frustrace.

osobností nacistických vůdců například neukázalo žádné významné známky psychopatologie, ale naopak se uvádí, že jejich jednání bylo značným způsobem ovlivněno sociálními, environmentálními a skupinovými vlivy (často také podporované náboženskými doktrínami).

- **Sociálně stimulované trestné činy:** Do této kategorie zapadají trestné činy vyvolané stresující událostí, kdy daný jedinec často netrpí žádnou osobnostní poruchou. Jedná se často o spontánní akt vyplývající z vnějšího či vnitřního stresového podnětu.
- **Impulzivita pachatele:** Tito jedinci nedokáží vnímat svůj život v celé jeho perspektivě, nýbrž se zaměřují na aktuální momenty. Pokud se dostanou do tenze, okamžitě ji potřebují vybit, nedokáží usměrňovat svoje emoce a jejich činy jsou nepředvídatelné. Trestné činy jsou často nestructurované bez známky jakéhokoliv předchozího plánování. Osobnostně jsou spíše pasivnější, ovšem s neadekvátní tendencí reagovat přehnaným způsobem na vyvolané podmínky životního prostředí. Jejich pocity jsou často provázány hněvem, pocity nepřátelství a nespécifikovatelnou potřebou po pomstě.
- **Katathymně stimulované trestné činy:** L. B. Schlesinger (2004) katathymii nevnímá jako klinickou diagnózu, ale jako psychodynamický proces s akutní a chronickou formou. Akutní katathymie se od situačních trestných činů (často způsobených zlostí, žárlivostí aj.) liší. V katathymní trestné činnosti jsou emoce pachatele mnohem hlubší, často pramenící z nedostatku či neschopnosti sexuálního kontaktu, který končí až násilným výbuchem, který není plánovaný. U chronické katathymie je možné rozlišit fázi inkubace, fázi trestné činnosti a fázi úlevy. V období inkubace si pachatel vybírá svou oběť (může trvat několik dnů, ale klidně až rok) a stává se jí posedlý. Vnitřní konflikt se začíná postupně stupňovat a jediným řešením je použití násilí. U bývalých intimních vztahů se může objevovat také tzv. chronická katathymní vražda. Právě po této zmiňované sexuální trestné činnosti nastává pocit uvolnění.
- **Kompulzivní trestné činy:** Trestné činy kompulzivního charakteru bývají vnitřního psychogenního původu. Spáchat trestný čin je pro jedince tohoto typu velice nutková a silná potřeba, která má podobu rituálu, který má tendenci se opakovat. Není náhodou, že právě kompulzivní trestné činy spatřujeme nejčastěji u sériových vrahů. Primární motivací je sexuální akt, který je na rozdíl od

katathymní trestné činnosti spojen s potřebnou dávkou agrese a právě ta je zdrojem vzrušení.

Téma trestné činnosti je velice spleťité a souvisí s mnoha aspekty. Při výskytu trestné činnosti mohou svou úlohu hrát jak osobnostní rysy jedince, tak podmínky okolí působící na motivaci k chování se určitým způsobem, ale zároveň i prostředí, ve kterém se jedinec pohyboval či pohybuje. Aspektů může být skutečně mnoho, přičemž v rámci této práce se za všemi zmíněnými aspekty objevuje i velké téma frustrace, které na způsob a intenzitu reagování může mít menší či větší vliv.

II. EMPIRICKÁ ČÁST

4. CÍL VÝZKUMU

Hlavním cílem práce je posouzení způsobu reagování pachatelů trestné činnosti v situacích, které jsou více či méně vnímány jako frustrující. Vzhledem k použité Rosenzweigově obrázkové frustrační metodě jsou způsoby reagování zacíleny především na chování extragresivní, introgresivní a imagresivní. Zmíněné reakce jsou porovnány také s běžnou populací. Dalším cílem je také prozkoumání možné reakce na frustrující podněty v souvislosti s charakterem trestné činnosti spáchané pachateli.

Širší kontext o pachatelově rodině, charakteristice trestného činu a jeho vlastní vnímání reakcí v zátěžových situacích a v rámci interakce s druhými lidmi patří také mezi stanovené cíle, a to především ve snaze získat reflexi o způsobu reagování u vybraných odsouzených pachatelů v porovnání s výsledky získanými z metody s dalšími informacemi z anamnézy. Dalším hlediskem jsou životní příběhy pachatelů a jejich provázanost se způsobem reagování ve frustrujících situacích.

5. VÝZKUMNÉ OTÁZKY

- *Jaké jsou charakteristiky odsouzených z hlediska jejich reaktivity na zátěžovou, frustrující situaci? Jak ji podchycuje metoda PFT, v porovnání s běžnou populací?*
- *Tíhnou pachatelé trestné činnosti více k reakcím extragresivním?*
Vzhledem ke spáchané trestné činnosti se může objevit očekávání vyšší frekvence tohoto typu reakce. V práci si proto tedy kladu otázku, zda tomu tak skutečně je.
- *Pokud by forezní populace byla stejně extragresivně zaměřená jako populace běžná, v čem by byl tedy rozdíl, že u forezní populace došlo k trestnému činu a u běžné populace nikoliv?*
Dle mé úvahy se tedy domnívám, že forezní populace zaměřuje své reakce v rámci frustrující situace více směrem na okolí než populace běžná. U osob, které nejednají v souladu s morálními a právními normami, mám tendenci usuzovat, že jsou více agresivní a mají větší potřebu projevit svůj hněv než běžná populace. Otázkou ovšem opět zůstává, zda tomu tak skutečně je.
- *Objevuje se u pachatelů trestné činnosti s použitím násilí výraznější tendence ke zdůrazňování tíživosti frustrující situace než u pachatelů trestné činnosti bez použití násilí¹⁸?*
- *Jakou informativní hodnotu poskytuje polostrukturovaný rozhovor při zkoumání reakcí na frustraci u pachatelů trestné činnosti? Odpovídají informace získané z anamnézy informacím získaným z testové metody, případně otevírá polostrukturovaný rozhovor nová témata a podněty pro zkoumání?*
- *Projevuje se životní příběh pachatelů ve způsobu reagování na frustrující situace?*

---

¹⁸ Způsob rozdělení trestných činů s použitím násilí a trestných činů bez použití násilí je detailně rozepsán v kapitole 9. Charakteristika výzkumného vzorku.

6. FORMULACE HYPOTÉZ

Na základě prostudovaných materiálů a zdrojů týkajících se tematiky frustrace u pachatelů trestné činnosti stanovuji následující hypotézy.

Hypotéza 1: Extragresivní reakce se u pachatelů trestné činnosti objevují častěji než reakce introagresivní a imagresivní.

Termíny extragresivní, introagresivní a imagresivní pocházejí z definice od S. Rosenzweiga (1934), jejichž podrobné vysvětlení je popsáno v podkapitole 2.4.1 *Rosenzweigův obrázkový frustrační test*.

Při zkoumání této hypotézy jsem extragresivní reakcí měla na mysli sklon jedince k obviňování, výčtkám a nepřátelství orientovanému vůči druhým osobám (E), zdůrazňování přítomnosti frustrující situace (E') či očekávání, že s řešením frustrující situace přijde někdo jiný (e).

Hypotéza 2: Extragresivní reakce se u pachatelů trestné činnosti objevují častěji než u obecné populace.

Obecnou populací je zde míněno porovnání pachatelů trestné činnosti s dostupnými normami.

Hypotéza 3: Pachatelé násilných trestných činů¹⁹ více než pachatelé trestných činů bez použití násilí zdůrazňují převládání překážky (= obstacle-dominance, O-D).

Reakcí obstacle-dominance mám na mysli takové chování, kdy jedinec zakotvuje ve fázi stížností na tíživost nastalé situace a nesnaží se ani o obranu vlastního chování (E-D), ani neusiluje o překonání překážky a nalezení řešení (N-P). Takové jednání vnímám jako nejméně konstruktivní.

Hypotéza 4: Pachatelé násilných trestných činů více než pachatelé trestných činů bez použití násilí zdůrazňují extrapeditivní (E') převládání překážky.

Extrapeditivní reakce (E') zdůrazňuje a upozorňuje na přítomnost frustrující překážky například slovy „*Ten oblek byl nový. Tak, a co teď budu dělat. Ale venku prší tak silně!*“

---

¹⁹ Mezi trestné činy s použitím násilí řadím – vraždu, násilné činy a činy mravnostní. Mezi trestné činy bez použití násilí řadím – krádeže vloupáním a krádeže prosté, majetkové činy, ostatní kriminální činy, zbývající kriminalitu a hospodářské činy. K tomuto dělení více informací v kapitole 9. *Charakteristika výzkumného vzorku*.

7. ORGANIZACE SBĚRU DAT

Vzhledem k tomu, že sběr dat u pachatelů trestné činnosti ve věznicích může přinášet specifické nároky a obtížnosti, rozčleňuji organizaci sběru dat do následujících podkapitol.

7.1 Výběr věznic a pachatelů trestné činnosti

S ohledem na náročnost získání přístupu do oslovených věznic, realizování vlastního výzkumu a omezování tak osobního času zaměstnanců musel být zvolen oportunistický nenáhodný výběr. Žádosti o spolupráci jsem adresovala vězeňskému psychologovi (pokud jsem na něj získala kontakt) a zároveň jsem zaslala poštou oficiální žádost k rukám ředitele věznice.

Omezený výběr věznic s sebou samozřejmě nese problematiku reprezentativnosti vzorku, kdy ve věznicích jsou umístěni pouze pachatelé určitého typu, dle typu věznice.

Ke spolupráci jsem oslovila celkem pět věznic – vazební věznici (dále VB) Praha - Pankrác, VB Hradec Králové, VB Praha – Ruzyně, věznici Plzeň, věznici Valdice. Ze zmíněných pěti věznic se mi podařilo realizovat výzkum celkem ve třech – VB Praha – Pankrác, VB Hradec Králové a věznice Plzeň.

Na území České republiky jsou celkem čtyři typy věznic - s dohledem, s dozorem, s ostrahou a se zvýšenou ostrahou. Rozdělení do uvedených typů věznic je podle závažnosti trestných činů, respektive ve věznicích s dohledem jsou pachatelé odsouzení za nejméně závažné trestné činy, naopak ve věznicích s ostrahou a se zvýšenou ostrahou jsou umístěni pachatelé těch nejzávažnějších trestných činů (VS ČR, 2015).

Věznice	Typ výkonu trestu	Počet oslovených respondentů ²⁰	Vězněných osob celkem ²¹
Plzeň	S dozorem, ostrahou, se zvýšenou ostrahou	44	1100
Praha - Pankrác	S dohledem, dozorem a ostrahou	21	885
Hradec Králové	S dohledem, dozorem a ostrahou	7	305

Tabulka 2.: Základní informace o spolupracujících věznicích.

²⁰ Jedná se o celkový počet oslovených pachatelů trestné činnosti ještě před vyřazením.

²¹ Počet vězněných osob je k datu 28. 11. 2014, protože do tohoto časového období probíhal nejvíce sběr dat.

7.2 Žádost o spolupráci a přístup do věznic

Do každé věznice byla zaslána oficiální žádost o spolupráci. Pokud to bylo možné, pokusila jsem se navázat kontakt také s jedním z tamních pracovníků. Součástí oficiální žádosti byly následující dokumenty:

- a) průvodní dopis řediteli věznice
- b) dokument zahrnující anotaci práce, stručné představení metody a cíle výzkumu
- c) informovaný souhlas
- d) anamnestický formulář se základními informacemi o pachateli – formulář i testová metoda byly anonymní, jednalo se především o informace zahrnující typ věznice a trestný čin, za který byl pachatel odsouzen
- e) PFT protokol

V případě, že jsem od zmíněných věznic obdržela souhlas o možnosti realizace výzkumu, následovala další vzájemná komunikace o přesných podmínkách vstupu do věznice a průběhu sběru dat.

Vzhledem k tomu, že k PFT metodě je žádoucí následné inquiry, snažila jsem se podmínky vyjednat tak, aby mi byl to věznice umožněn osobní přístup, nikoliv aby za mě potřebná data sbíral tamní personál. Tento aspekt nesl samozřejmě rizika odmítnutí, a proto v některých věznicích byla možnost realizace výzkumu zamítnuta.

Je nutné také podotknout, že v žádosti nebyla vůbec vymezena podmínka, na jaké trestné činy se zaměřuji. Jednalo se mi, a to i vzhledem ke komplikovanosti přístupu k respondentům, o co nejširší možný záběr.

7.3 Průběh sběru dat

Sběr dat v jednotlivých věznicích probíhal od září 2014 do listopadu 2014. Ve všech třech věznicích proběhla realizace sběru dat v průběhu listopadu 2014, ovšem ve výše uvedeném časovém rozpětí je zahrnuto i období přípravy materiálů, oslovování věznic a následná vzájemná domluva o podmínkách vstupu a sběru dat v jednotlivých věznicích.

Prostředí sběru dat bylo ve všech věznicích obdobné. Nejprve se vězni, kteří souhlasili s účastí, shromáždili v jakési společné místnosti, kde každý měl svoje místo u stolu

a předem připravenou testovou metodu spolu s propisovací tužkou. Následovalo stručné objasnění, jak PFT metoda vypadá a jaké na ně kladu požadavky. Součástí bylo také podepsání informovaného souhlasu a vyplnění anamnestického formuláře, kde pachatelé trestné činnosti vyplňovali typ věznice, věk, pohlaví, vzdělání, trestný čin, délku trestu a počet odsouzení. Doba snímání nebyla stanovena (s veškerou administrativní činností a seznámením se s metodou se jednalo zhruba o čtyřicet pět minut). Vždy se vyčkalo, až dopíše své odpovědi poslední ze zúčastněných vězňů, což byl další zatěžující aspekt. Někteří vězni se začali bavit mezi sebou a narušovali tak klidné prostředí pro vyplňování odpovědí vězňů, kteří tak rychlí nebyli. Individuální sběr s každým vězněm zvlášť by byl samozřejmě pro mé účely mnohem přínosnější a spolehlivější, nicméně z kapacitních a časových možností věznice a personálu ovšem takové podmínky byly ihned zpočátku zavrhnuty.

Po sběru dat k PFT metodě následovalo inquiry, které již probíhalo s každým vězněm o samotě. Vrátili jsme se společně ke všem vyplněním odpovědím, což mi umožnilo hlubší nahlédnutí a objasnění reakcí, které daný vězeň u obrázků volil. Inquiry zabralo časově okolo deseti až patnácti minut. Záleželo ovšem také na jasnosti a výstižnosti odpovědí a na ochotě a pohotovosti pachatele se zvolenými odpověďmi zaobírat.

U dvou pachatelů trestné činnosti z věznice Plzeň byl na závěr uskutečněn také polostrukturovaný rozhovor (rozhovor byl cíleně stanoven jako polostrukturovaný). Nevěděla jsem, zda budou mnou vybraní vězni přístupní k rozhovoru a na jaké otázky budou ochotni odpovídat. Dalším důvodem byla snaha o částečně neřízený rozhovor, aby se vězni mohli rozmluvit převážně sami a sdělili mi tak některé aspekty svého života, což by strukturovaný rozhovor se striktně stanovenými otázkami mohl narušit a omezit tak plynulost výpovědi.

Jednalo se o subjektivní výpovědi vězňů bez možnosti ověření spolehlivosti získaných informací. Původním záměrem bylo získat ucelenější kazuistiku nejlépe s možností nahlédnutí do spisů a některé informace tak ověřit. Takový záměr se mi ovšem naplnit nepodařilo.

Po celou dobu sběru dat – PFT, inquiry, polostrukturovaný rozhovor – byl kromě samotného respondenta přítomen také jak tamní zaměstnanec věznice (psycholog, případně speciální pedagog), tak policista, který nebyl přítomen přímo v místnosti, kde probíhalo vyšetřování, avšak čekal za dveřmi.

8. ZVOLENÉ METODY A ANALÝZA DAT

Základní zvolenou metodou výzkumu je **Rosenzweigův obrázkově frustrační test**. V tuto chvíli je prozatím k dispozici uveřejněna česká verze pro děti (Čáp, 2010) a adaptace na české prostředí pro dospělé probíhá v tuto chvíli. Ovšem pro účely diplomové práce mi byly vytvořené normy pro dospělé poskytnuty ještě před samotným publikováním.

Dle samotného autora testu, S. Rosenzweiga (1976), je PFT metoda řazena pod projektivní metody. Za pomoci 24 obrázků se snaží zjišťovat, jakým způsobem respondent reaguje na situace, které se jeví jako zcela běžné, avšak vyhodnocujeme je jako situace frustrační či zatěžující.

Úvodní stranu PFT protokolu tvoří instrukce, které byly pro mé účely vyňaty. Na této straně je předtištěn prostor pro jméno a příjmení respondenta. Vzhledem k forenzní populaci a hromadnému zadávání jsem se rozhodla instrukce uvést raději sama. Dále následuje samotná metoda tvořená celkem z 24 obrázků. V případě, že by respondent vyplnil méně než 21 situací, nebo by tyto situace nebyly hodnotitelné, s testem se dále nepracuje. Na každém obrázku jsou dvě, případně i více osob, přičemž osoba vlevo vždy danému jedinci sděluje určitou informaci. Na respondentovi následně je, aby do prázdného políčka vpravo vepsal svoji reakci, a to pokud možno tu, která jej napadne jako první a o které si myslí, že by u něj v reálné situaci skutečně nastala (Rosenzweig, 1976).

Poslední stranu tvoří arch pro vyhodnocení výsledků. Při **signování výsledků** je třeba vycházet ze základních principů hodnocení, respektive z definice jednotlivých faktorů reakce (E', E, e, E, I', I, i, I, M', M, m). Význam těchto faktorů je detailně rozebrán v podkapitole 3.4.1 *Rosenzweigův obrázkový frustrační test*, proto jej zde nebudu uvádět znovu. Odpovědi je možné zároveň porovnávat s nabízenými vzory v české PFT příručce, které vycházejí z původního zkoumání S. Rosenzweiga (1945), z českého překladu J. Diamanta a J. Srnce (1958) a ze sesbíraných dat D. Čápa (2010).

Vyhodnocení testu má následující základní principy (Čáp, 2010):

- a) Je zapotřebí držet se jasného a vyjádřeného sdělení odpovědi respondenta. Pro srozumitelné sdělení slouží například následné inquiry, kde lze pozorovat formu a tón sdělení.
- b) Odpovědi jsou hodnoceny jak ze základních definic jednotlivých faktorů, tak z příkladů uvedených v příručce.

c) Přednost má vyhodnocení odpovědi za užití jednoho faktoru. Pokud je ovšem odpověď složitější, je nutné signovat dvěma faktory.

d) Směr agrese (E-A, I-A, M-A). Některé odpovědi mohou být pouze předcházejícím úvodem k následující více významné části sdělení. Např. reakce „*Dobře*“ může být pouze úvod věty, který ale pokračuje extragresivním vyjádřením. V tomto případě se skóruje pouze extragresivní vyjádření, první část odpovědi je ze skórování vynechána. Naopak u příkladové odpovědi ze situace č. 2.: „*Velmi se omlouvám, tu vázu Vám nahradím.*“ je chápáno sdělení před čárkou a za čárkou jako dvě samostatná sdělení. Skóruje se tedy jako intropunitivní vyjádření, tak jako vyjádření intropersistivní.

e) Typ agrese (O-D, E-D, N-P). Pokud ve své reakci jedinec nejprve zdůrazňuje převládání překážky (O-D), ale následně pokračuje obranou vlastního jednání (E-D) nebo se snaží o nalezení řešení (N-P), skóruje se pozdější faktor a úvodní sdělení je opět vynecháno z důvodu, že prvotní zdůraznění překážky (O-D) je vzápětí přesměrováno a obsaženo v obraně vlastního já (E-D) či ve snaze o řešení (N-P). Důležité je ale vnímat, zda je úvodní sdělení skutečně součástí sdělení druhého. Pokud je odpověď podána odděleně, užívají se faktory oba.

f) Obtížné hodnocení zahrnují také intropeditivní, imagresivní či superego situace. Intropeditivní reakce jsou odpovědi, kdy jedinec vzniklou překážku interpretuje jako nefrustrující. Někdy tyto odpovědi mohou být ovšem podány ve formě, kdy se respondent frustraci snaží před druhými lidmi nedat najevo (situace č. 22.: „*Ne, vůbec jsem si neublížil.*“), nebo se od svých obtíží snaží odvést pozornost (situace č. 3.: „*Stejně se mi chtělo spát, alespoň mne ten film nebude rušit.*“). U imagresivních odpovědí je třeba dbát na aspekt, zda je v odpovědi skutečně obsažena pouze konformita a nikoliv snaha o konstruktivní řešení. U superego situací, které obsahují napadení a osočení respondenta jinou osobou, je třeba se soustředit na jeho reakce ve chvíli, kdy škodu způsobil pravděpodobně skutečně on sám. Například u situace č. 2.: „*No to je strašné.*“ bude správné hodnocení intropeditivní. Avšak pokud respondent na stejnou situaci zareaguje výrokem „*Však se tak nic hrozného nestalo.*“, hodnotí se jako reakce extrapunitivní, nikoliv jako reakce impeditivní, protože takový výrok je možné chápat jako drzé chování, kdy znehodnocuje význam způsobené škody.

g) Po vyplnění odpovědí je žádoucí, aby následovalo inquiry. Umožňuje lépe pochopit význam sdělení odpovědi respondenta na základě jeho formy sdělení a tónu hlasu, případně na emocionálních doprovodech či doprovodných sdělení k jeho odpovědi.

h) Pokud respondent nějaký obrázek vynechal, špatně mu rozuměl či jej není možné jednoznačně skórovat, definuje se taková odpověď jako nehodnotitelná a vynechává se.

Veškeré odpovědi jsou signovány v levé horní tabulce protokolu. V pravé horní tabulce protokolu jsou uvedeny sumy popsaných faktorů, které se následně převádějí na procenta a mohou být převedeny dále na normy. V případě, že je u odpovědi uveden pouze jeden faktor, nabývá jednoho bodu. Pokud jsou u odpovědi uvedeny faktory dva, každý získává ½ bodu. Celkem je tedy možné získat **sumu v šesti kategoriích** – z hlediska typu reakce (obstacle-dominance, ego-defense, need-persistence) a z hlediska směru agrese (extraggression, intraggression, imaggression).

S-E vzorce ukazují, jakým způsobem se má jedinec tendenci bránit v situaci, je-li napaden za chybu. Celkový vzorec zjišťuje převažující modely chování v návaznosti na frustraci. **Celkový vzorec** se nepřevádí na normy, spíše ukazuje časté podoby pozorovatelné reaktivity respondenta. **Index skupinové konformity** (= GCR) říká, jakým způsobem jedinec reaguje v porovnání s očekávanými reakcemi. **Tendence** zase podávají zprávu, jak se reaktivita změní, trvá-li frustrace příliš dlouho (Čáp, 2010).

Pro mé účely jsem si vystačila s tabulkou sčítající sumu šesti zmíněných kategorií. Ostatní výpočty (Celkový vzorec, GCR, Tendence) jsou jistě také zajímavé a umožňují poskytnout komplexní zprávu a informaci o zkoumaném respondentovi. Pro mě ovšem vzhledem ke stanoveným hypotézám nebyly směrodatné.

Hodnocení odpovědní jsem prováděla na základě Příručky „*Rosenzweigův obrázkový frustrační test PFT (C-W)*“ od D. Čápa (2010) a zároveň jsem absolvovala výběrový předmět zaměřený na metodu a její hodnocení.

Součástí protokolu byl také tzv. **Anamnestický formulář**, který obsahoval údaje o místě, kde jsou pachatelé trestné činnosti uvězněni, o věku, pohlaví, vzdělání a samotném trestném činu. Tyto základní informace sloužily primárně pro rozřazení výzkumného vzorku a v rámci statistického testování byla důležitá především informace o trestném činu, který byl jednou z charakteristik, dle níž byly výsledky srovnávány.

Poslední použitou metodou, ovšem pouze u dvou vězňů, byl **polostrukturovaný rozhovor**. V rámci polostrukturovaného rozhovoru, který u obou pachatelů trval okolo čtyřiceti pěti minut, jsem měla předem vymezeny tyto čtyři klíčové oblasti:

1. Reakce v zátěžových situacích
2. Popis reakcí druhými lidmi
3. Rodina a rodinná historie
4. Popis trestného činu

Nejprve jsem začala oblastí první, tedy popisem reakcí v zátěžových situacích. Snažila jsem se začít více obecnými otázkami s důvodem prolomení prvotních případných ostychů. Druhá oblast v konečném důsledku nebyla pro mé účely příliš užitečná. U jednoho respondenta byla zcela vynechána, poněvadž jsme se dostali k mnohem hodnotnějším informacím než by obnášely informace z druhé oblasti. Obdobný případ nastal i u druhého respondenta, kde jsem zmíněnou oblast prozkoumala pouze okrajově. Hodnotnými zdroji informací byly u obou pachatelů především oblasti tři a čtyři, kde jsem získala povědomí o tom, jak oni sami vnímali své dětství, rodinné vztahy a motivy, které je ke spáchání trestného činu vedly.

Získané informace jsem u obou pachatelů rozčlenila právě do zmíněných oblastí, které ve výsledcích nejsou přepsány doslova, ale uvádím je spíše jako životní příběh.

Životní souvislosti pachatelů jsou na závěr propojeny s výsledky z PFT metody spolu s připojenou krátkou úvahou, jak se životní příběhy spolu se statistickými výsledky vzájemně doplňují.

Pro analýzu dat a výpočet jednotlivých hypotéz byl využit program **IBM SPSS Statistics 20**.

9. CHARAKTERISTIKA VÝZKUMNÉHO VZORKU

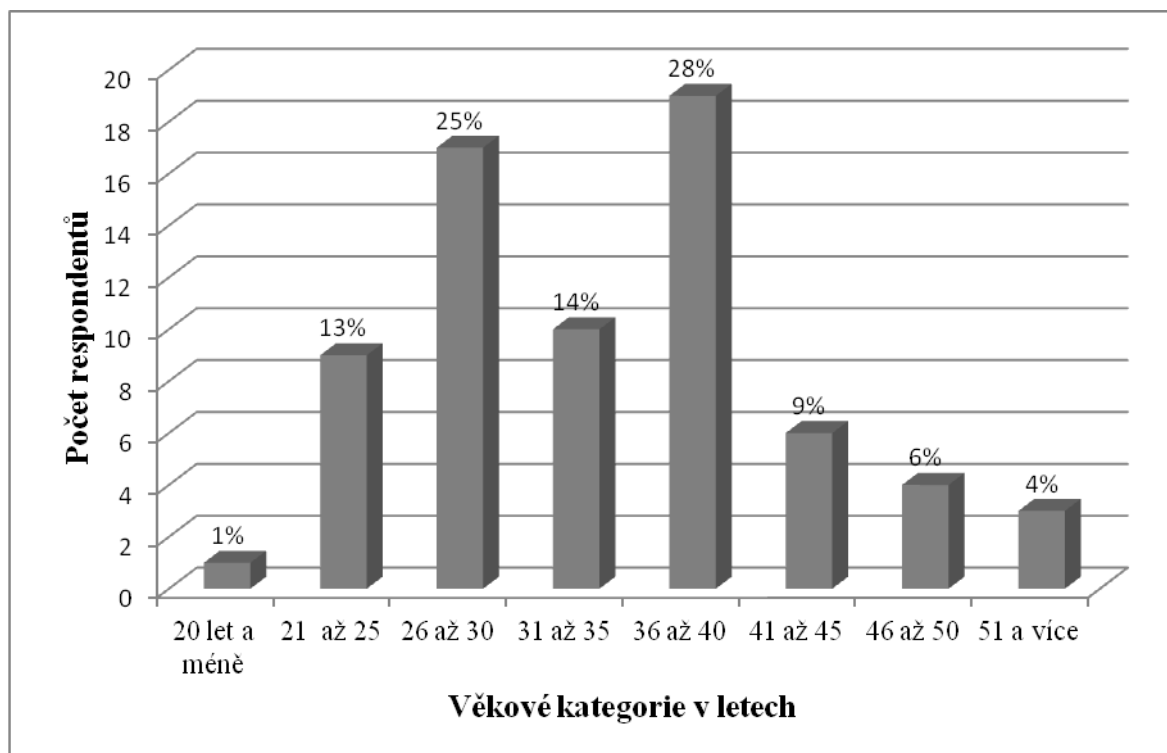
Z věznic, se kterými se mi podařilo navázat spolupráci, jsem získala celkem 72 vyplněných inventářů. Následného inquiry se odmítl z tohoto celkového počtu vězňů zúčastnit jeden respondent, jehož dotazník byl z celkového souboru vyřazen. Bez inquiry byly jeho odpovědi natolik neurčité, že se s nimi nedalo nadále pracovat. Dále byl vyřazen dotazník, ve kterém bylo z celkového počtu 24 možných odpovědí vyplněno pouhých 18, což již bylo pod požadovanou normu. Jakmile respondent vyplní méně než 21 odpovědí, test se dále nevyhodnocuje (Čáp, 2011). Všichni zúčastnění respondenti byli české státní příslušnosti, krom jednoho pachatele s ruským občanstvím – jeho dotazník byl též vyřazen. Celkově byly tedy vyřazeny tři dotazníky a pro vyhodnocení výsledků zůstalo **69 dotazníků** pachatelů trestné činnosti české národnosti.

V následujících řádcích uvádím základní charakteristiku výzkumného souboru. Nejprve začínám oslovenými věznicemi, se kterými se podařila navázat spolupráce. Největší počet respondentů pocházel z věznice Plzeň, další početní skupinu tvořili respondenti z VB Praha – Pankrác a nejmenší počet výzkumného vzorku pocházel z VB Hradec Králové.

Věznice	Celkový počet respondentů	
	absolutní počet	podíl souboru
Plzeň	41	59,4%
Praha – Pankrác	20	29,0%
Hradec Králové	8	11,6%
Celkem	69	100%

Tabulka 3.: Rozložení respondentů s ohledem na věznici, ve které jsou umístěni

Výzkumný vzorek sestával pouze z **mužů** (N = 69) české státní příslušnosti. Věk respondentů se v době sběru dat pohyboval v rozmezí od 19 do 58 let, přičemž průměrný věk činil 34,25. Směrodatná odchylka činí 8,71 a medián je 31 let. Zmíněný věk pachatelů se vztahuje k aktuálnímu věku v době sběru dat, nikoliv ke věku v době spáchaného trestného činu.

Graf 1.: Rozložení respondentů podle věkové kategorie

Další kategorií výzkumného souboru bylo **vzdělání**, kdy na základě tabulky 4. je možné vidět, že respondenti měli nejčastěji vzdělání základní. Početnou skupinou byli také respondenti s výučním listem. Méně častým bylo vzdělání středoškolské s maturitou a vysokoškolsky vzdělaný byl z celkového výzkumného souboru pouze jeden respondent. Do základního vzdělání byli zařazeni také respondenti, kteří sice začali studovat navazující studium, ale z nějakého důvodu jej nedokončili a také respondenti, kteří se nyní ve věznici dovzdělávají, ale své studium stále nemají ukončené.

Vzdělání	Celkový počet respondentů	
	absolutní počet	podíl souboru
základní	33	47,8%
SOU – vyučen	24	34,8%
Středoškolské s maturitou	11	15,9%
Vysokoškolské	1	1,5%
Celkem	69	100%

Tabulka 4.: Rozložení respondentů podle dosažené kategorie vzdělání

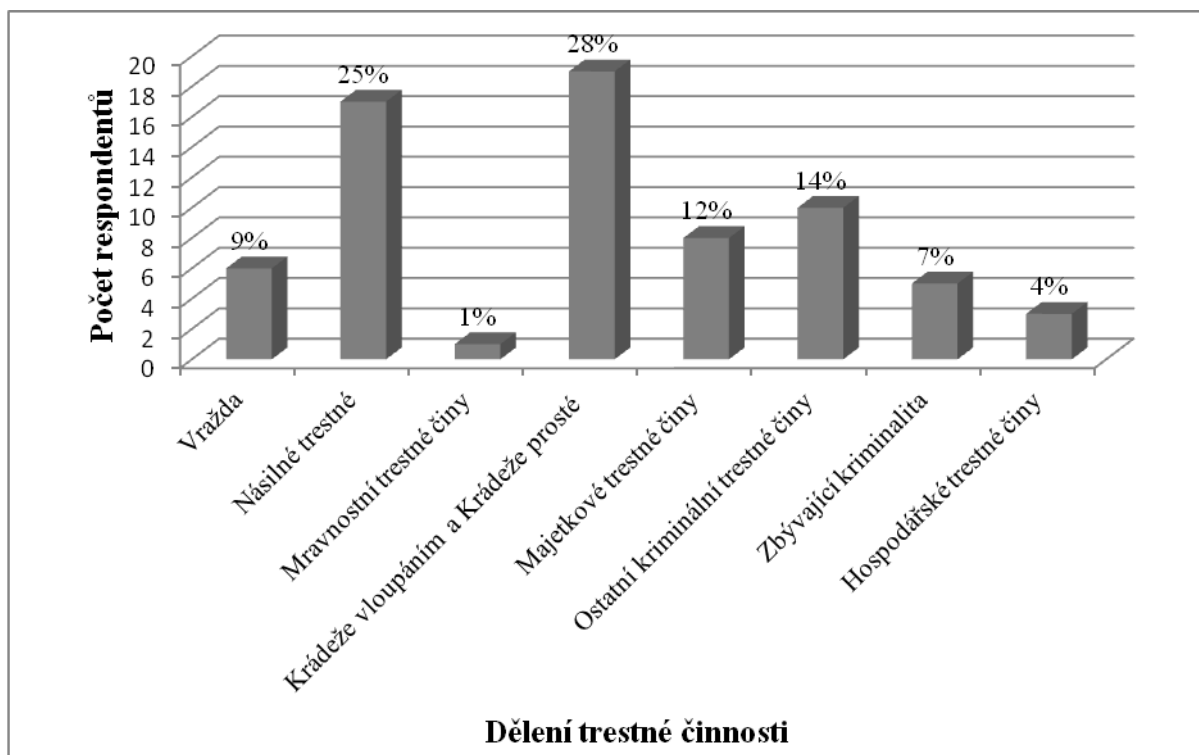
Poslední dělení je zaměřeno na **spáchané trestné činy**. Podle MV ČR (2015) dělím trestné činy celkem do osmi kategorií – vraždy, násilné činy, mravnostní činy, krádeže vloupáním a krádeže prosté, majetkové činy, ostatní kriminální činy, zbývající kriminalita

a hospodářské činy. MV ČR (2015) v jednotlivých kategoriích má vypsáno veškeré trestné činy, které do kategorie spadají. Zde uvádím pouze ty, které se ve výzkumném souboru objevily:

- Vražda
- Násilné trestné činy: únos, loupež, úmyslné ublížení na zdraví, vydírání, omezování svobody
- Mravnostní trestné činy: znásilnění, pohlavní zneužívání, soulož mezi příbuznými
- Krádeže vloupáním (krádež do domu, obchodu a jiných objektů) a Krádeže prosté (krádeže různých součástí, krádež na osobách)
- Majetkové trestné činy: podvod, zpronevěra, neoprávněné užívání cizích věcí
- Ostatní kriminální trestné činy: výtržnictví, sprejerství, šíření toxikománie, zneužívání pravomoci úřední osoby, maření úkolů úřední osoby z nedbalosti, maření výkonu úředního rozhodnutí, nedovolené ozbrojování)
- Zbývající kriminalita: zanedbání povinné výživy
- Hospodářské trestné činy: úvěrový podvod, pojistný podvod, úplatkářství, trestné činy proti měně)

Pokud pachatel spáchal větší množství trestných činů, ve většině případů se jednalo o kriminalitu ve stejné kategorii. V případě, že pachatel spáchal větší množství činů a jejich dělení nespádalo do jedné kategorie, vždy jsem vybrala kategorii závažnější, na základě které měl vyměřen nejdelší trest. Dělení trestné činnosti na více či méně závažnou není zcela nejšťastnější, proto i v rámci stanovených hypotéz používám raději dělení na trestnou činnost s užitím násilí a trestnou činnost bez užití násilí.

Graf 2.: Rozložení počtu respondentů podle trestné činnosti

Průměrný věk vzhledem ke kategoriím spáchaných trestných činů je následující - vražda 38 let; násilné činy 30,71 let; mravnostní činy 57 let; krádeže vloupáním a krádeže prosté 31,11 let; majetkové činy 41,88 let; ostatní kriminální činy 32,6 let; zbývající kriminalita 39 let a hospodářské činy 36,33 let.

10. VÝSLEDKY

V této kapitole uvádím výsledky zkoumání, přičemž nejprve se zaměřuji na statistické zpracování dat, kde byla shromážděná data nejprve převedena do aplikace Microsoft Excel a následně pro statistické zpracování byl použit program SPSS 20.

Druhou část výsledků tvoří souhrn informací získaných z dvou polostrukturovaných rozhovorů, ke kterým je navíc přidáně stručné srovnání informací zjištěných z polostrukturovaného rozhovoru a z výsledků z PFT metody.

10.1 Kvantitativní zpracování dat

U každé hypotézy nejprve uvádím popisnou statistiku (nejčastěji celkový počet pachatelů trestné činnosti nebo frekvenci výskytu reakcí a střední hodnotu) a následně uvádím samotnou statistiku, přičemž celkově byly použity testy - Friedmannův test, Wilcoxonův párový test, jedno výběrový t-test a Mann – Whitneyův test.

U všech testů byla zvolena hladina významnosti $\alpha = 0,05$ (5 %).

Testování H1: Extragresivní reakce se u pachatelů trestné činnosti objevují častěji než reakce introagresivní a imagresivní.

V tabulce č. 5. je možné vidět četnost jednotlivých reakcí. Ve výzkumném vzorku se ukázalo, že pachatelé trestné činnosti nejčastěji reagovali extragresivně, poté imagresivně a nejméně introagresivně.

Z tabulky č. 6. je možné vyčíst, že hodnoty se rovnají $\chi^2 = 9,906$ a $p = 0,007$, a proto přijímám alternativní hypotézu, která říká, že extragresivní reakce se u pachatelů trestné činnosti objevují nejvíce.

Toto porovnání ukázalo, zda extragresivní reakce se oproti reakcím introagresivním a imagresivním objevují nejvíce. Neukázalo to ovšem dílčí rozdělení reakcí, a proto jsem použila také Wilcoxonův párový test, jehož výsledky interpretuji níže.

Popisná statistika

	Mean Rank
Extragresivní	2,30
Introgresivní	1,84
Imagresivní	1,86

Tabulka 5.: Četnost výskytu jednotlivých reakcí

Friedmannův test

N	69
Chi-Square	9,906
Df	2
Asymp. Sig.	,007

Tabulka 6.: Testová statistika s využitím Friedmannova testu

Tabulka 7. opět ukazuje, že střední hodnota je nejvyšší u reakce extragresivní ($\mu = 9,12$), následně u reakce imagresivní ($\mu = 7,52$) a nejméně se vyskytovaly reakce introgresivní ($\mu = 7,15$).

Z tabulky č. 8. je možné vyčíst, že jak u porovnání reakcí extragresivních s introgresivními ($p = 0,001$), tak u porovnání reakcí extragresivních s imagresivními ($p = 0,021$) jsou obě hodnoty signifikantní. Extragresivní reakce tedy u pachatelů trestné činnosti převládají.

Popisná statistika

	N	Mea n	Std. Deviati on	Minim um	Maxim um
Extragresiv ní	6 9	9,12 32	3,1312 1	2,00	18,00
Introagresi vní	6 9	7,15 22	2,0405 9	1,00	12,00
Imagresivn í	6 9	7,52 17	2,3692 8	2,50	12,00

Tabulka 7.: Popisná tabulka četností výskytu reakcí

Wilcoxonův párový test

	introagresivní – extragresivní	imagresivní - extragresivní
Z	-3,280 ^a	-2,312 ^a
Asymp. Sig. (2- tailed)	,001	,021

Tabulka 8.: Testová statistika s využitím Wilcoxonova párového testu

Hypotéza 1. říkající, že extragresivní reakce se u pachatelů trestné činnosti objevují častěji než reakce introagresivní a imagresivní byla pozorovanými údaji podpořena.

Testování H2: **Extragresivní reakce se u pachatelů trestné činnosti objevují častěji než u obecné populace.**

Výsledky jedno výběrového t-testu $t(68) = -6,72$; $p < 0,001$ z tabulky 10. ukazují, že výskyt extragresivních reakcí u pachatelů trestné činnosti a u obecné populace není stejný. Extragresivní reakce se u pachatelů trestné činnosti ($\mu = 38,29$) objevují méně než extragresivní reakce u obecné populace ($\mu = 48,74$).

Popisná statistika

	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean
procentextra	69	38,2899	12,91775	1,55511

Tabulka 9.: Popisná statistika extragresivních reakcí v procentech.

Jedno výběrový t – test

	Test Value = 48.74					
	T	D f	Sig (2- tail ed)	Mean Differ ence	95% Confidence Interval of the Difference	
					Low er	Up per
procente xtra	- 6, 72 0	6 8	,00 0	- 10,450 14	- 13,5 533	- 7,3 470

Tabulka 10.: Výskyt extragresivních reakcí v procentech v porovnání s obecnou populací

Hypotéza 2. nebyla podpořena. Respektive extragresivní reakce výzkumného vzorku se neobjevují častěji než u obecné populace.

Testování H3: **Pachatelé násilných trestných činů více než pachatelé trestných činů bez použití násilí zdůrazňují převládání překážky (= obstacle-dominance, O-D).**

Z tabulky 11. je možné vidět, že zdůrazňování převládání překážky se více vyskytuje u pachatelů bez použití násilí ($\mu = 36,08$) oproti pachatelům s použitím násilí ($\mu = 32,98$). Ke stejnému závěru docházím také z tabulky 12., kdy na základě Mann-Whitneyova testu $Z = -0,616$, $p = 0,538$, hypotéza nebyla potvrzena.

Popisná statistika

	násilí	N	Mean Rank	Sum of Ranks
Obstacledom	0	45	36,08	1623,50
	1	24	32,98	791,50
	Total	69		

Tabulka 11.: Popisná statistika výskytu obstacle-dominance reakcí

Mann Whitneyho test

	obstacledom
Mann-Whitney U	491,500
Wilcoxon W	791,500
Z	-,616
Asymp. Sig. (2-tailed)	,538

Mann Whitneyho test

	obstacledom
Mann-Whitney U	491,500
Wilcoxon W	791,500
Z	-,616
Asymp. Sig. (2-tailed)	,538

Tabulka 12.: Testová statistika s využitím Mann-Whitneyho testu

Hypotéza 3. o častějším výskytu zdůrazňování překážky u pachatelů s použitím násilí oproti pachatelům bez použití násilí nebyla potvrzena. Zdůrazňování převládání překážky převažuje u pachatelů trestné činnosti bez použití násilí.

Testování H4: **Pachatelé násilných trestných činů více než pachatelé trestných činů bez použití násilí zdůrazňují extrapeditivní (E') převládání překážky.**

Z tabulky 13. je možné vidět, že extrapeditivní reakce se vyskytují více u pachatelů bez použití násilí ($\mu = 37,59$) oproti pachatelům s použitím násilí ($\mu = 30,15$). Ke stejnému závěru docházím také z tabulky 14., kdy na základě Mann-Whitneyova testu $Z = -1,491$, $p = 0,0136$, hypotéza nebyla potvrzena.

Popisná statistika

	násilí	N	Mean Rank	Sum of Ranks
extrapeditivní	0	45	37,59	1691,50
	1	24	30,15	723,50
	Total	69		

Tabulka 13.: Četnost výskytu extrapeditivní reakce u pachatelů trestné činnosti s použitím násilí a bez použití násilí.

Mann Whitneyho test

	Extrapeditivní
Mann-Whitney U	423,500
Wilcoxon W	723,500
Z	-1,491
Asymp. Sig. (2-tailed)	,136

Tabulka 14.: Testová statistika s využitím Mann-Whitneyho testu

Hypotéza 4. nebyla podpořena. Extrapeditivní reakce u pachatelů trestné činnosti s použitím násilí nepřevažují více než u pachatelů trestné činnosti bez použití násilí.

10.2 Polostrukturovaný rozhovor

Vězeň V.

Reakce v zátěžových situacích

Vězeň V. (dále jen V.) popisuje, že se v poslední době snaží své reakce značně hlídat, nevstupovat zbytečně do konfliktů a spousty nepříjemností zcela vypouštět a ignorovat. Důvod takového chování je jediný. Nechce, aby se mu prodloužila délka trestu. Na druhé straně přiznává, že už je unavený z toho, jak se stále snaží kontrolovat a nepodlehnout emocím. Kolikrát by se nejraději se spoluvězni pustil do konfliktu a pohádal, aby svým emocím dal větší průchod a uvolnil své napětí. Je si ovšem vědom toho, že jakýkoliv konflikt ve vězení by mohl délku trestu ovlivnit.

V poslední době jej zcela nejvíce naštvala situace, kdy žádal ve věznici o pracovní místo. Tvrdil, že žádal již několikrát, ovšem pokaždé byla jeho žádost zamítnuta. Nyní to již vypadalo, že práci skutečně obdrží, ale nakonec z toho opětovně sešlo. Ovšem nyní se ve své žádosti dostal úplně nejdále, a o to více jej mrzelo, že se znovu nezadařilo. Údajně vinou ostatních spoluvězňů, protože každý na sebe jen donáší. Dle jeho slov byl hodně rozhořčený, ale nemělo žádný význam proti konečnému rozhodnutí jakkoliv bojovat.

Rodina a rodinná historie

Rodiče V. se v jeho dvou letech rozešli. V. i jeho starší bratr zůstali žít s matkou. Ta si ovšem po čase našla nového partnera, se kterým si jako děti vůbec neporozuměly. Když bylo V. deset let, rozhodli se spolu s bratrem, že půjdou žít k otci. V té chvíli netušili, že situace bude mnohem horší, než kdyby zůstali u matky.

V době, kdy se bratři stěhovali ke svému otci, žil již s novou manželkou a dvěma nevlastními dcerami.

Konfliktní situace a problémy se dle slov V. řešily vždy hádkou, násilím a ubližováním. Tento repertoár chování byl typický jak v původní rodině, kdy byli matka s otcem spolu, tak v rodině, kdy děti žily s matkou a jejím novým partnerem, tak v nové rodině otce.

V. svou matku popisuje jako naivní osobu, která si vše nechá líbit a jen zřídka kdy dokáže obhájit svůj vlastní názor. Na druhé straně často vzpomíná na chvíli, kdy rodiče byli ještě spolu a otec matku i děti chtěl uhdit. Matka se otci postavila a snažila se bránit hlavně děti. V. říká, že tuto situaci si pamatuje velice živě a matky si v té chvíli velice vážil.

O otci V. nechtěl vůbec hovořit vůbec a ani na něj nedokázal vymyslet jedinou pozitivní vlastnost. Zcela vůbec si jej nevážil, nikdy se nechoval jako skutečný a milující otec.

Kdyby existovala kouzelná hůlka, chtěl by se narodit znovu, v jiném světě a zcela v jiné rodině, než ve které byl zvyklý vyrůstat. Přál by si rodinu, kde by nebylo na denním pořádku násilí a ubližování svým nejbližším.

Popis trestného činu

V. si odpykává trest za trestný čin vraždy otce a nevlastní matky. Přiznává, že trestný čin plánoval, nejednalo se o spontánní rozhodnutí v afektu.

V průběhu dětství byl V., jeho starší bratr i obě nevlastní sestry psychicky trýzněni, ponižováni, bití a pohlavně zneužíváni. Když V. dospěl, z rodiny utekl a snažil se na celé jeho bolestné dětství zapomenout – najít si novou práci, vybudovat rodinu a již se nevracet do minulosti. O to samé se pokusil i jeho starší bratr, který se oženil a založil rodinu – narodil se jim syn. Ve chvíli, kdy se od otce i macechy odstěhovaly také nevlastní dcery, nastal problém. Rodiče si začali stěžovat, že se o ně nemá kdo postarat. Začali vytvářet nátlak na nejstaršího syna, aby se k nim s družkou i se synem nastěhovali. Ten odmítl. Nechtěl, aby se historie opakovala. Neuposlechnutí požadavku otce pravděpodobně rozhněvalo a vyhrožoval, že na nejstaršího syna a družku pošle sociální péči. Respektive, že udělá vše proto, aby jim bylo jejich dítě odebráno a dostali jej do péče právě otec s macechou. Starší bratr se se vším V. světil.

Několik dní poté byla nalezena mrtvá těla otce i macechy, byla rozsekaná sekerou. V. se ihned přiznal a sdělil, že jej mrzí, kam až celá situace zašla, svého činu ovšem nelituje.

Zda vraždu spáchal skutečně sám V., nebo byl jeho komplicem i jeho starší bratr, je otázkou. V. se k tomuto tématu nechtěl příliš vyjadřovat. Jediné co podotkl je, že od doby vraždy je na bratra naštvaný, protože jej zklamal - údajně při policejním výsledku.

V tuto chvíli je jeho starší bratr také uvězněný. Spáchal vraždu přítele jedné z nevlastních sester, do které se podle slov V. bratr zamiloval.

Diskuse k propojení rozhovoru s výsledky v testu

V průběhu celého rozhovoru V. působil značně klidně, na položené otázky odpovídal s rozvahou a neostýchal se hovořit o velice intimních záležitostech ze svého dětství.

V rámci rozhovoru sdělil, že se snaží konfliktům vyhýbat a zbytečně nevyvolávat hádky. Namísto toho se obtížné situace snaží vyřešit sám v sobě, případně je zcela ignorovat.

Jeho tvrzení odpovídají též výsledky z testu, kdy v rámci směru agrese u V. převládaly introagresivní (I-A) reakce, které nám říkají, že daný jedinec vzniklé výčitky směřuje na vlastní osobu. Z hlediska typu reakce u V. převládalo ego-defense (E-D) jednání, což je možné interpretovat tak, že v případě, že je nařčen z nějaké chyby, začne své chování obhajovat a hájit.

Shrnutí: Výsledky testu ukázaly, že u V. převládají reakce introagresivní (I-A). Z rozhovoru ovšem nevyplývá, že by vzniklé výčitky směřoval nejčastěji na vlastní osobu. V. spíše podotýkal, že v rámci vězeňského prostředí se snaží vyhýbat konfliktům, nezbuzovat zbytečně pozornost, a proto se raději s nikým příliš nebaví a nekomunikuje. Zde se pravděpodobně může projevat i vliv snahy stylizovat se a co nejlépe přečkat výkon trestu.

Tato část je skutečně pouhé propojení, které se na základě získaných informací snažím interpretovat. Ovšem zmíněná tvrzení nejsou nikterak podložena, proto je velice důležité vzniklé závěry vnímat s patřičnou rezervou.

Vězeň R.

Reakce v zátěžových situacích

Vězeň R. (dále jen R.) popisuje, že ve většině situací má tendenci stáhnout se především „sám do sebe“. Nemá příliš rád nějaké vyřikávání a střet zájmů. Co se týče situace ve věznici, tak si nechce přitěžovat, což je hlavní důvod, proč právě hodně událostí neřeší a raději se uzavře. Vzhledem k tomu, že v minulosti byl zvyklý řešit problémy opačným způsobem – dát jasně najevo, že se vzniklou situací není spokojen, současné stahování se do sebe sama mu přináší zdravotní problémy. Když je situace, která mu skutečně vadí, ale on se ji snaží ignorovat, vyskočí mu údajně po celém těle lupénka. Několikrát se již také stalo, že kvůli zdravotním problémům pramenícím z psychických obtíží musel do nemocnice.

Zároveň dodává, že ve věznici panuje velice výrazně ponorková nemoc a někdy je skutečně náročné nenechat se vyprovokovat a všimnout si pouze sám sebe. Říká, že druhé

raději nevnímá a s nikým se nebaví. Je spíše individualista, který druhé kolem sebe nepotřebuje.

Popis reakcí druhými lidmi

R. tvrdí, že neví, kdo by mohl popsat jeho reakce, protože jej vlastně nikdo příliš nezná. Říká, že i když s matkou má vřelý vztah a ještě než skončil ve věznici, tak se pravidelně vidávali a navštěvovali, tak i přesto o svém synovi příliš mnoho informací neměla a nedokázala by jej tedy adekvátně zhodnotit a popsat.

Rodina a rodinná historie

R. své dětství popisuje jako plné nadávek, bití a násilí. Nevzpomíná si, že by se v jejich rodině jakýkoliv konflikt kdy vyřešil pozitivním způsobem a bez užití násilí. Svého otce popisuje jako alkoholika, který denně pil a následně vždy bezdůvodně matku i jeho samotného zbil. O otci se více bavit nechtěl. Říká, že krom toho, že byl alkoholik, který je pravidelně bil, k němu nemá již co dodat. K matce měl vztah zcela opačný. Mluví o ní jako o velice laskavé a tolerantní ženě, která měla vždy ve všem pravdu. Říká, že vše, co mu matka kdy poradila, tak se skutečně také vyplnilo. Jeho nyní mrzí, že matku neposlouchal více.

Kdyby měl R. možnost, ve svém životě cokoli změnit, říká, že by zcela obměnil svoji osobnost a svoje chování a nikdy by se tak nedostal do věznice.

Popis trestného činu

R. se dopustil trestného činu vraždy na objednávku. Již od doby, kdy se odstěhoval z rodiny, se dostal do špatných kruhů a mezi špatné lidi. Už před vraždou se účastnil různých krádeží a vydírání. Jednou za ním přišel známý, že pro něho má nabídku, a to, aby na objednávku zastřelil jednoho muže. R. souhlasil. Jaké k tomu měl důvody? Adrenalin, tuto nabídku vzal pouze kvůli dobrodružství. Nikoliv pro peníze, těch v té době měl údajně poměrně dost.

V současné době trestného činu lituje kvůli osmileté dceři, kterou vidá jen zcela výjimečně. Jeho bývalá manželka si našla nového partnera, který ovšem obchoduje s drogami a nakonec i jeho zavřeli. R. má nyní strach, aby dcera nebyla matce odebrána, protože od doby, co se začala vídat s dealerem drog, sama začala drogy užívat.

Diskuse k propojení rozhovoru s výsledky v testu

V průběhu stráveného času ve věznici bylo vidět, že R. má mezi spoluvězni vybudované autoritativní místo. Sám o sobě tvrdí, že ve věznici se naučil mnoha konfliktům předcházet a raději je ignorovat, ovšem pravděpodobně to není jeho přirozený způsob jednání, protože zároveň dodává, že čím déle se snaží obtíže přecházet, začnou mu zdravotní potíže (lupénka), což na druhé straně může být i určitá racionalizace dotyčného.

Výsledky testu ukazují, že v rámci směru agrese u R. převládají extragresivní reakce (E-A), tedy že své rozhořčení nejčastěji směřuje a orientuje na okolí. Z hlediska typu reakce u R. převládá ego-defense (E-D) jednání, což znamená, že pokud jej někdo napadne, má tendenci se bránit a své chování obhajovat.

Shrnutí: Výsledky testu ukázaly, že u R. převládají reakce extragresivní (E-A). On sám o sobě tvrdil, že v běžném životě (mimo vězeňské prostředí) preferoval okamžité řešení problémů, kdy se snažil dát jasně najevo, že není něco v pořádku. Vězeňské prostředí mu takové chování dle jeho slov ovšem neumožňuje, protože by si celou situaci komplikoval a mohlo by to zbytečně prodloužit jeho trest.

Oba vězni vypověděli, že se v rámci vězeňského prostředí stahují raději sami do sebe a případným konfliktům se snaží vyhýbat. Otázkou ovšem zůstává, do jaké míry tomu skutečně tak je a do jaké míry se například o sobě snaží něco tvrdit účelově, aby se jevíli v lepším světle. Informace o reálném počtu kázeňských přestupků nemám k dispozici. Skutečně se oba mohou snažit pravidla ve vězení dodržovat, ale jejich trestné činy, alespoň na základě dostupných informací, hovoří o tom, že byli schopni realizovat skutečně závažný trestný čin.

Opět raději upozorňuji, že tato tvrzení jsou spekulativní, vyvozená na základě dostupných informací z použitých metod.

11. DISKUSE

Tato část diplomové práce je věnována výsledkům výzkumného šetření, a to především z úhlu pohledu nedostatků a limitů práce, porovnáním s výsledky jiných relevantních výzkumů a s návrhy a doporučeními pro další možné využití výzkumu.

11.1 K výstupům testování

Výsledek testování první hypotézy naznačuje, že extragresivní reakce se v porovnání s reakcemi introgresivními a imagresivními u pachatelů trestné činnosti objevují nejfrekventovaněji. Zajímavé ovšem je, že i přesto, že se extragresivní reakce u pachatelů trestné činnosti objevují nejvíce, druhá hypotéza ukázala, že nicméně stále v menším měřítku než u obecné populace. Z takových výsledků tedy vyplývá, že zvolený výzkumný vzorek (odsouzení pachatelé trestné činnosti) směřuje svou agresi na okolí méně než obecná populace. Nezanedbatelnou úlohu zde představuje rovněž aspekt, do jaké míry respondenti odpovídali a zaznamenávali odpovědi podle jejich skutečného jednání, pokud by se do obdobné situace dostali. Svou roli může hrát rovněž snaha o zkreslení výsledků a odpovědí s úmyslem udělat dobrý dojem, a to za účelem eliminace negativního vlivu na samotný pobyt ve vězení. M. McMurrana a G. Christopher (2009) tvrdí, že pachatelé trestné činnosti pobývající ve vězeňském prostředí mívají často strach a cítí se nejistě ve chvílích, kdy mají řešit nějaký vzniklý problém, a raději volí ústupné kroky, které by v běžném životě jinak pravděpodobně nepodnikali. Důvodem takového jednání je dle posledně uvedených autorů ta skutečnost, že si nechtějí zbytečně stěžovat a tím např. dávat podněty k případnému prodloužení pobytu ve vězení. Obdobné informace zazněly také v rozhovoru. Oba vězni zmiňovali, že i přesto, že by se někdy se spoluvězni nejraději pohádali a vyříkali si vzniklé konflikty, raději se stáhnout sami do sebe a snaží se problém přejít a neřešit. Každý konflikt s sebou nese následky a oba uváděli, že si nechtějí zbytečně komplikovat pobyt ve vězení či dokonce prodloužit výkon trestu. Vězeň R. dokonce uváděl, že ve vězení panuje ponorková nemoc a někdy je skutečně velice vyčerpávající nenechat se druhými vyprovokovat. Dle jeho slov nejsnadnější strategie je nikoho si nevšímat a s nikým se zbytečně příliš nebavit.

Třetí i čtvrtá výzkumná hypotéza byla zaměřena na zkoumání zdůrazňování převládající překážky u pachatelů trestné činnosti bez použití násilí a pachatelů trestné činnosti s použitím násilí. Třetí hypotéza zkoumala obecné zdůrazňování převládání překážky (obstacle-dominance), čtvrtá hypotéza se zajímala o konkrétní extrapeditivní reakci.

Ukázalo se, že pachatelé trestné činnosti s použitím násilí nezdůrazňují více než pachatelé bez použití násilí ani obecné převládání překážky (obstacle-dominance), ani extrapeditivní převládání překážky. Tyto dvě hypotézy se sice nepotvrdily, ovšem přesto by bylo zajímavé více prozkoumat psychickou odolnost těchto pachatelů v souvislosti se spáchaným deliktem.

11.2 K použitým metodám

Ke zjišťování způsobů reagování u pachatelů trestné činnosti na frustrující situaci byla použita Rosenzweigova obrázková frustrační metoda, která je sice přínosnou metodou pro zjišťování reaktivity na frustraci, ovšem je otázkou, do jaké míry je vhodnou metodou na výzkumný vzorek skládající se z pachatelů trestné činnosti. **Vhodnost užití metody** by se ovšem dalo rozlišit u pachatelů, kteří jsou již určitou dobu ve výkonu trestu a pachatelů, kteří jsou teprve vyšetřováni a nemusejí ve vazbě ještě pobývat. Pachatelé, kteří jsou již nějakou dobu ve vězení, mohou mít určité reakce naučené a snaží se je modifikovat tak, aby si svou situaci nekomplikovali kázeňskými přestupky. Zároveň u nich může panovat strach, že kdyby odpověděli podle vlastního uvážení, mohlo by to s sebou nést jisté následky a ovlivnit tak jejich výkon trestu. Pachatelé, kteří ve vazbě ještě nejsou, a teprve probíhá vyšetřování, své reakce zatím nemají přizpůsobené vězeňskému životu, a proto mohou být více odpovídající jejich skutečnému způsobu reagování. J. R. Vane (1954) použila metodu PFT pro srovnání delikventních a nedelikventních dívek stejného věku a obdobné inteligence, které pocházely z podobného socioekonomického prostředí. Výsledky byly více než zajímavé. Ukázalo se, že delikventní dívky vyjadřovaly menší než průměrnou tendenci k agresi směřovanou na okolí, nesoustředily se tolik na frustrující objekt, ale naopak se nastalé problémy snažily řešit. Překvapivé nebylo zjištění, že se delikventní dívky lišily od norem dívek nedelikventních, ale fakt, že delikventní dívky vykazovaly mnohem nižší míru agresivních projevů než naopak dívky nedelikventní. Autorka je toho názoru, že touha po vytvoření dobrého dojmu mohla být jednou z klíčových proměnných, přičemž schopnost udělat dojem není v tomto případě nikterak modifikována mírou inteligence. Na základě takové studie by bylo možné říci, že metoda PFT není pro zkoumání reakcí delikventních pachatelů vhodná, protože ti s ní dokáží poměrně snadno manipulovat (Vane, 1954). Výše popsaná studie se sice týkala delikventních dívek, ovšem k podobným závěrům dospěli Merker a Kiriazis (1962), kteří se zaměřili na srovnání vězňů s maximální ostrahou spolu s běžnými muži bez jakéhokoliv

záznamu v trestním rejstříku. Tito autoři zkoumali tendence k agresí, způsob reakcí a možný výskyt tendence ke konformitě. Ukázalo se, že rozdíl ve výsledcích mezi vězni s maximální ostrahou a běžnými muži z populace nebyl signifikantně významný, a proto spekulovali nad otázkou, zda je PFT metoda skutečně vhodná pro zkoumání forenzní populace.

Na druhé straně jiná studie (Hornsveld et al., 2007) zaměřená na kriminalistickou minulost u psychiatrických pacientů ukazuje, že neurotismus, agresivní a nepřátelské projevy je možné zkoumat i s použitím zkrácené verze PFT metody (namísto použití 24 obrázků vykreslujících danou frustrační situaci využívá pouhých 12 obrázků). Výsledky studie ukázaly, že i tato zkrácená verze pozitivně korelovala se škálou neurotismu, s testy změřenými na agresivní chování a s projevy nepřátelských myšlenek. Naopak negativní korelace byla zaznamenána mezi hostilitou a extravertí, otevřeností, přívětivostí a svědomitostí.

11.3 Limity, přínosy, náměty pro další testování

Jedním z klíčových nedostatků výzkumu je nízký **počet respondentů**. Vzhledem k tomu, že se jedná o vězně osoby, nebylo získat přístup do věznice příliš snadným úkolem. Pro přesnost výsledků a vyšší homogenitu by nicméně bylo zajisté vhodné, pokud by celkový počet zúčastněných osob byl mnohem vyšší a zároveň pokud by byly početnější také podskupiny jednotlivých typů trestných činů. Z hlediska výzkumného vzorku je dalším nedostatkem rozložení trestné činnosti. Předem nebylo určeno, jaké specifické trestné činy mají do výzkumného vzorku spadat, proto byli vybráni ti respondenti, jež měli zájem se na výzkumném šetření podílet. V ideálním případě by bylo v budoucnu vhodné stanovit si předem, jaké trestné činy jsou požadovanou zkoumanou proměnnou a získat tak homogenní rozdělení počtu respondentů.

I přesto, že se jednalo o respondenty, kteří se převážně do výzkumného šetření přihlásili dobrovolně, byli mezi zúčastněnými i ti jedinci, kterým byla přítomnost na sběru dat doporučena z důvodu nabytí bodů za aktivitu ve věznici. Tito respondenti se v rámci inquiry několikrát přiznali, že svou účast jako zcela dobrovolnou nevnímali. **Dobrovolná či nedobrovolná účast na výzkumu** jistě také do jisté míry mohla zkreslit samotné výsledky, protože přístup k testu jednotlivých vězňů byl individuální. U jedné skupiny vězňů byl přístup skutečně proaktivní, metoda je zajímala a bavila a vnímali samotné

testování jako příjemné odreagování se od běžné rutiny. Jiní se šetření zúčastnili, ale ve skutečnosti jim bylo celkem lhostejné, co a proč dělají – hlavně, že se nenudí. Někteří šetření pojímali naopak značně s nadsázkou a v průběhu inquiry zdůrazňovali, že vyplňování metody brali s humorem a že ve skutečnosti by se způsobem, který do testu napsali, nikdy nezachovali.

V rámci výzkumného vzorku je nutné také zmínit **výběr věznic**. Zajisté by bylo přínosné využít co nejširší škálu typů věznic z různých částí České republiky. Tento požadavek se bohužel splnit nepodařilo. Z pěti oslovených věznic souhlasily se spoluprací pouze tři z nich, což může mít na zjištěné výsledky také určitý vliv.

Rozdělení trestné činnosti probíhalo podle statistického přehledu Ministerstva vnitra ČR (2015). Problematické ovšem bylo, pokud jeden respondent spáchal více trestných činů. Ve valné většině se jednalo o trestné činy v rámci jedné kategorie, ovšem byly i delikty, které pod jednu stejnou kategorii nespádaly. V takovém případě byl respondent zařazen do kategorie závažnějšího trestného činu, který byl určen dle délky vyměřeného trestu. **Dělení na více či méně závažné trestné činy** je problematické a pro každého jedince může závažnost znamenat něco jiného, proto hlavním určujícím kritériem bylo, zda v rámci svého deliktu jedinec spáchal trestný čin s použitím násilí či bez použití násilí.

Na tomto místě je potřeba podotknout, že dalším limitujícím faktorem byl také samotný **sběr dat**. Vyplňování PFT protokolu probíhalo hromadně, kdy všichni vězni byli shromážděni v jedné společné místnosti, kde měli na stole připravený jeden protokol a propisovací tužku. Tento způsob sběru dat byl zvolen především s ohledem na množství členů personálu v jednotlivých věznicích, kteří mohli být u vězňů přítomni po celou dobu vyšetření. Hromadné snímání s sebou neslo nevýhody projevující se především vzájemnou komunikací mezi vězni a vzniklým hlukem v místnosti. I přes pravidelná upozornění, aby každý z vězňů pracoval sám a nebavil se s ostatními, probíhala vzájemná komunikace a zároveň nahlížení do odpovědí jeden druhému. Tento aspekt je proto jedním z nejvíce problematických a zkreslujících samotné výsledky. Kdyby každý vězeň vyplňoval metodu sám a v klidném prostředí, je možné, že by jeho odpovědi odpovídaly jeho skutečným reakcím. Takto mezi sebou vězni velmi často hovořili, vzájemně mezi sebou hodnotili samotnou metodu a někteří si dokonce navzájem sdělovali své odpovědi. Vzniklé obtíže s hromadným zadáváním nepatrně zmírnilo následné inquiry, které již probíhalo individuálně a sloužilo k ozřejmění a zpřesnění odpovědí. Na druhou stranu je nezbytné zmínit, že se inquiry vždy zúčastnil také jeden ze zaměstnanců věznice (psycholog či

speciální pedagog), což mohlo mít na druhou stranu na respondenta negativní dopad z hlediska **anonymity výsledků testu**. S problematikou anonymity může také souviset další možný problém, a sice ten, že před samotným vyplňováním PFT metody respondenti vyplňovali souhlas se zpracováním osobních údajů (jejich jméno a příjmení, případně podpis). Přes opakované upozornění, že výsledky šetření budou zcela anonymní, mohlo v některých respondentech uvedení jejich jména, příjmení a podpisu zanechat rovněž negativní dojem. Tomuto však byla snaha co nejvíce předejít, a proto ihned po vyplnění souhlasu se zpracováním osobních údajů byly všechny dokumenty sebrány a až následně bylo zahájeno ze strany respondentů vyplňování samotné PFT metody. Souhlas se zpracováním osobních údajů se jménem, příjmením a podpisem se tedy nedal následně s PFT metodou spárovat tak, aby bylo patrné, které odpovědi patří k tomu či onomu respondentovi. U dvou vězňů proběhl následně po inquiry navíc přibližně čtyřicetipětiminutový polostrukturovaný rozhovor. Rozhovor byl velice přínosným a dokreslujícím zdrojem informací. Vzhledem k tomu, že oba vězni byli velmi ochotní a otevření vzájemné komunikaci, byla škoda, že na některé informace již nezbyl větší časový prostor. Původně bylo záměrem učinit takových rozhovorů více, ovšem kapacitní možnosti personálu jednotlivých věznic další šetření neumožňovaly. Zároveň by bylo jistě přínosné, pokud by se objektivnost zjištěných informací dala ověřit nahlédnutím do dokumentace. Takový postup bohužel možný nebyl.

Vhodné by minimálně bylo, a to nejenom u forezní populace, použít ke zjišťování reakcí na frustraci **více diagnostických metod**, se kterými by se daly výsledky zkombinovat. PFT metoda je projektivní technika, která by pravděpodobně mohla být kombinována např. s Hand Testem. Společně s využitím objektivních metod by mohl být součástí šetření také Color-Word Test, který zkoumá odolnost vůči psychické zátěži, a to způsobem, kdy zkoumaná osoba má co nejrychleji přečíst slova v tabulce. Z hlediska osobnostních testů by se dal využít například Eysenckův osobnostní dotazník, Freiburský osobnostní dotazník či Big Five. Užitečným zdrojem informací by mohl být také Vienna Test System, jež nabízí poměrně širokou nabídku dílčích testů, které jsou uplatnitelné v podstatě ve všech oblastech diagnostiky.

Jak ukázaly provedené polostrukturované rozhovory, zjištěné kvalitativní informace se dají poměrně snadno párovat s daty získanými ze sběru dat, ovšem pro zkoumání frustrace na forezní populaci doporučuji pro přesnost výsledků využít větší množství diagnostických nástrojů a objektivizovaných informací. Znalost reakcí vězňů ve chvílích, kdy se vyskytnou ve frustrující situaci, by také mohla případně usnadnit práci v rámci

výchovných či resocializačních programů. Je-li známo, jakým způsobem se jedinec pravděpodobně zachová ve chvíli, kdy se necítí příliš konformně, mohou být i zmíněné výchovné či resocializační programy nastaveny a zaměřeny tak, aby došlo jejich působením ke změně takového chování.

I přes limity práce mohou mít uvedené výsledky svůj význam. Běžně se očekává, že forenzní populace bude více než populace běžná ke svému okolí více agresivní. Jak výsledky této práce, tak výsledky výše popsaných studií ukazují, že ne vždy tomu tak musí skutečně být, a proto nelze očekávat výsledky na základě naučených stereotypů či očekávání. Pro další testování by bylo užitečné zkoumat větší skupinu jak odsouzených, kteří jsou již ve výkonu trestu, tak pachatele, u kterých teprve probíhá trestní řízení. Vhodné by bylo propojit zkoumanou skupinu nejenom se spáchaným deliktem, ale také například s určitými osobnostními charakteristikami.

Závěr

Klíčovou problematikou diplomové práce byly termíny *frustrace* a *reaktivita* v souvislosti s pachateli trestné činnosti, kteří byli v době sběru dat ve výkonu trestu odnětí svobody. Hlavním cílem realizovaného výzkumu bylo zmapování způsobu reakcí u pachatelů trestné činnosti ve chvíli, kdy jsou podrobeni určité frustrující a zátěžové situaci. S ohledem na užití Rosenzweigova obrázkově frustračního testu obsahovaly frustrující situace dva hlavní typy – ego-blocking a super-ego blocking. Ego-blocking situace stavěly před jedince překážku, která jim znemožňovala uspokojit či dosáhnout žádoucího výsledku. Oproti tomu superego-blocking situace obsahovaly přímý útok a obviňování zkoumané osoby.

Diplomová práce sestávala z dvou hlavních částí – části teoretické a části empirická. V teoretické části práce byly popsány možné pohledy na reaktivitu a její podoby a projevy v kontextu zátěžových situací. Velký prostor byl věnován také frustraci, na kterou bylo nahlíženo nejprve pohledem klasických teoretiků a jejich vnímání pojmu a definice frustrace. Dále byly v teoretické části popsány rovněž možnosti zkoumání frustrace s užitím různých diagnostických metod. Stejně významnou kapitolu tvořilo pojednání o trestné činnosti a osobnosti pachatelů, kteří se jí dopouštějí.

Empirická část diplomové práce byla zaměřena na reaktivitu ve frustrujících situacích u pachatelů trestné činnosti. Zkoumaná problematika byla nejprve nastíněna ve výzkumných otázkách, které byly následně pro účely statistického šetření převedeny do formulace hypotéz. Prostor byl věnován také popisu sběru dat, kde bylo uvedeno, jakým způsobem byla navázána komunikace a vzájemná spolupráce s věznicemi a jak probíhal samotný průběh sběru dat. Následovala kapitola seznámení s použitými metodami a způsobem analýzy sesbíraných dat. Chybět nesměla ani kapitola o charakteristikách výzkumného vzorku (věk, vzdělání, spáchaný trestný čin). Následně již byly prezentovány výsledky statistické analýzy získaných dat. Empirická část diplomové práce byla zakončena diskusí, obsahující limity a nedostatky výzkumného šetření.

Realizované šetření na konkrétním výzkumném vzorku ukázalo, že nejvíce se u pachatelů trestné činnosti objevují reakce extragresivní oproti reakcím introgresivním a imagresivním. V porovnání s obecnou populací pachatelé trestné činnosti ovšem nevykazují vyšší míru extragresivních reakcí. Z hlediska rozlišení trestných činů na činy s použitím násilí a bez použití násilí nebylo prokázáno, že by pachatelé násilné trestné činnosti více než pachatelé trestné činnosti bez použití násilí zdůrazňovali převládání

frustrující překážky (obstacle-dominance) či častěji volili extrapeditivní (E') zdůrazňování tíživosti situace.

Tematika reaktivity není v českém prostředí příliš prozkoumané a propracované téma. Práce by tedy mohla být přínosem pro další zkoumání a párování i s ostatními diagnostickými testy, které by umožňovaly detailnější propojení frustrace a reaktivity u pachatelů trestné činnosti.

Seznam použité literatury

Agnew, R. (1985). A Revised Strain Theory of Delinquency. *Social Forces*, 64(1), 151-167.

Akyüz, G., Kuğu, N., Şar, V., & Doğan, O. (2007). Trauma and dissociation among prisoners. *Nordic Journal Of Psychiatry*, 61(3), 167-172.

Amsel, A., & Roussel, J. (1952). Motivational properties of frustration: I. Effect on a running response of the addition of frustration to the motivational complex. *Journal Of Experimental Psychology*, 43(5), 363-368.

Amstadter, A. B., & Vernon, L. L. (2008). Emotional Reactions During and After Trauma: A Comparison of Trauma Types. *Journal Of Aggression, Maltreatment & Trauma*, 16(4), 391-408.

Assessment System. [online]. [cit. 9.6.2015]. Dostupné z:

<http://cz.asystems.as/produkty/schuhfried/vienna-test-system-vts>

Archer, J. (2007). Physical aggression as a function of perceived fighting ability among male and female prisoners. *Aggressive Behavior*, 33(6), 563-573.

Balcar, K. (1991). *Úvod do studia psychologie osobnosti*. Chrudim: Mach.

Basu, J. (1991). The Influence of Gender Stereotype on Projection of Aggression in the Rosenzweig Picture Frustration Study. *Sex Roles*, 25(5/6), 301-309.

Braungart-Ricker, J. M., & Stifter, C. A. (1996). Infants' responses to frustrating situations: Continuity and change in reactivity and regulation. *Child Development*, 67(4), 1767-1779.

Berkowitz, L. (1962). *Aggression: a social psychological analysis*. New York: McGraw-Hill.

Bettencourt, B. A., Talley, A., Benjamin, A. J., & Valentine, J. (2006). Personality and aggressive behavior under provoking and neutral conditions: A meta-analytic review. *Psychological Bulletin*, 132(5), 751-777.

Blatníková, Š. & Netík, K. (2008). *Predikce vývoje pachatele*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci.

- Carver, C. S., Scheier, M. F., & Weintraub, J. K. (1989). Assessing Coping Strategies: A Theoretically Based Approach. *Journal Of Personality & Social Psychology*, 56(2), 267-283.
- Čáp, D. (2010). Rosenzweigův obrázkový frustrační test PFT (C-W). Příručka. Praha: Univerzita Karlova.
- Čáp, J., & Dytrych, Z. (1968). *Utváření osobnosti v náročných životních situacích*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství.
- Čermák, I. (1998). *Lidská agrese a její souvislosti*. Žďár nad Sázavou: Fakta.
- Český překlad PFT (přeložili J. Diamant a J. Srnec, Praha: FF UK, 1958).
- Čírtková, L. (2000). *Policejní psychologie*. Praha: Portál.
- Čírtková, L. (2013). *Forenzní psychologie*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk.
- Dennis, T. (2006). Emotional self-regulation in preschoolers: The interplay of child approach reactivity, parenting, and control capacities. *Developmental Psychology*, 42(1), 84-97.
- Dolan, M., & Fullam, R. (2014). Behavioural and psychometric measures of impulsivity in a personality disordered population. *Journal Of Forensic Psychiatry & Psychology*, 15(3), 426-450.
- Doob, L. W., & Sears, R. R. (1939). Factors determining substitute behavior and the overt expression of aggression. *The Journal Of Abnormal And Social Psychology*, 34(3), 293-313.
- Douglas, J. E., Ressler, R. K., Burgess, A. W., & Hartman, C. R. (1986). Criminal Profiling from Crime Scene Analysis. *Behavioral Sciences & The Law*, 4(4), 401-421.
- Eisenberg, N., & Miller, P. A. (1987). The relation of empathy to prosocial and related behaviors. *Psychological Bulletin*, 101(1), 91-119.
- Elst, T. V., Van den Broeck, A., De Witte, H., & De Cuyper, N. (2012). The mediating role of frustration of psychological needs in the relationship between job insecurity and work-related well-being. *Work & Stress*, 26(3), 252-271.

- Eysenck, H. J. (1952). Personality. *Annual Review Of Psychology*, 3(1), 151-174.
- Felson, R., Osgood, D., Horney, J., & Wiernik, C. (2012). Having a Bad Month: General Versus Specific Effects of Stress on Crime. *Journal Of Quantitative Criminology*, 28(2), 347-363.
- Folkman, S., & Lazarus, R. S. (1980). An Analysis of Coping in a Middle-Aged Community Sample. *Journal Of Health & Social Behavior*, 21(3), 219-239.
- Freud, A. (2006). *Já a obranné mechanismy*. Praha: Portál.
- Freud, S. (1969). *Vybrané spisy. Přednášky k úvodu do psychoanalýzy: Nová řada přednášek k úvodu do psychoanalýzy*. Praha: Státní zdravotnické nakladatelství.
- Freud, S. (2000). *Spisy z let 1892-1899*. Praha: Psychoanalytické nakladatelství.
- Fromm, E. (1997). *Anatomie lidské destruktivity: Můžeme ovlivnit její podstatu a následky?* Praha: Nakladatelství Lidové noviny.
- Gatling, F. P. (1950). Frustration Reactions of Delinquents Using Rosenzweig's Classification System. *The Journal Of Abnormal And Social Psychology*, 45(4), 749-752.
- Giannell, A. S. (1966). Psychological Characteristic of Four Criminal-Offender Groups. *Journal Of Social Psychology*, 69(1), 55-72.
- Gillernová, I., & Boukalová, H. (2006). *Vybrané kapitoly z kriminalistické psychologie*. Praha: Karolinum.
- Guilford, J. (1959). *Personality*. New York: McGraw-Hill.
- Haner, Ch. F. & Brown, P. A. (1965). Carification of the Instigation to Action Concept in the Frustration-Aggression Hypothesis. In A. J. Yates, *Frustration and conflict: enduring problems in psychology*. Princeton: Van Nostrand.
- Harrington, N. (2006). Frustration Intolerance Beliefs: Their Relationship with Depression, Anxiety, and Anger, in a Clinical Population. *Cognitive Therapy And Research*, 30(6), 699-709.
- Hartl, P., & Hartlová, H. (2009). *Psychologický slovník*. Praha: Portál.
- Horney, K. (2000). *Neuróza a lidský růst: zápas o seberealizaci*. Praha: Triton.

- Hornsveld, R. J., Nijman, H. I., Hollin, C. R., & Kraaimaat, F. W. (2007). An adapted version of the Rosenzweig Picture-Frustration Study (PFS-AV) for the measurement of hostility in violent forensic psychiatric patients. *Criminal Behaviour & Mental Health*, 17(1), 45-56.
- Huck, J. L., Lee, D. R., Bowen, K. N., Spraitz, J. D., & Bowers, J. H. (2012). Specifying the Dynamic Relationships of General Strain, Coping, and Young Adult Crime. *Western Criminology Review*, 13(2), 25-45.
- Ireland, J. L. (2011). The importance of coping, threat appraisal, and beliefs in understanding and responding to fear of victimization: Applications to a male prisoner sample. *Law And Human Behavior*, 35(4), 306-315.
- Janoušek, J. & Slaměník, I. (2008). Sociální motivace. In J. Výrost & I. Slaměník (Eds.), *Sociální psychologie* (pp. 147-159). Praha: Grada Publishing.
- Jedlička, R. (2004). Nezpracované tíživé situace a jejich důsledky. In R. Jedlička, *Děti a mládež v obtížných životních situacích: nové pohledy na problematiku životních krizí, deviací a úlohu pomáhajících profesí* (pp. 215-260). Praha: Themis.
- Jones, S. E., Miller, J. D. & Lynam D. R. (2011). Personality, Antisocial Behavior, and Aggression: A Meta-Analytic Review. *Journal of Criminal Justice*, 39 (4), 329-337.
- Karstenová, A. (1969). Motivace a afektivní dění. In R. Meili, & H. Rohracher, *Učebnice experimentální psychologie*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství.
- Kinard, E. M. (1982). Aggression in abused children: Differential responses to the Rosenzweig picture-frustration study. *Journal Of Personality Assessment*, 46(2), 139.
- Kockler, T. R., Stanford, M. S., Nelson, C. E., Meloy, J. R., & Sanford, K. (2006). Characterizing aggressive behavior in a forensic population. *American Journal Of Orthopsychiatry*, 76(1), 80-85.
- Kořa, J. (2004a). Socializace. In R. Jedlička, *Děti a mládež v obtížných životních situacích: nové pohledy na problematiku životních krizí, deviací a úlohu pomáhajících profesí* (pp. 15-62). Praha: Themis.

- Kořa, J. (2004b). Sociální deviace a společenský řád. In R. Jedlička, *Děti a mládež v obtížných životních situacích: nové pohledy na problematiku životních krizí, deviací a úlohu pomáhajících profesí* (pp. 63-158). Praha: Themis.
- Křivohlavý, J. (1994). Jak zvládat stres. Praha: Avicenum.
- Laak, J. t., de Goede, M., Aleva, L., Brugman, G., van Leuven, M., & Hussmann, J. (2003). Incarcerated adolescent girls: Personality, social competence, and delinquency. *Adolescence*, 38(150), 251-265.
- Lauterbach, O., & Hosser, D. (2007). Assessing empathy in prisoners--A shortened version of the Interpersonal Reactivity Index. *Swiss Journal Of Psychology / Schweizerische Zeitschrift Für Psychologie / Revue Suisse De Psychologie*, 66(2), 91-101.
- Lawrence, C. (2006). Measuring individual responses to aggression-triggering events: development of the situational triggers of aggressive responses (STAR) scale. *Aggressive Behavior*, 32(3), 241-252.
- Lawson, R., & Marx, M. H. (1958). A comparison of some presumed frustrating and secondary-reinforcing operations. *Journal Of Comparative And Physiological Psychology*, 51(6), 742-746.
- Lesser, G. S. (1965). The relationship between overt and fantasy aggression as a function of maternal response to aggression. In A. J. Yates, *Frustration and conflict: enduring problems in psychology*. Princeton: Van Nostrand.
- Leung, P. W., & Wong, M. M. (1998). Can cognitive distortions differentiate between internalising and externalising problems?. *Journal Of Child Psychology & Psychiatry & Allied Disciplines*, 39(2), 263.
- Liau, A. K., & Barriga, A. Q. (1998). Relations between self-serving cognitive distortions and overt vs. covert antisocial behavior. *Aggressive Behavior*, 24(5), 335-346.
- Lovaš, L. (2008). Agrese. In J. Výrost & I. Slaměnik (Eds.), *Sociální psychologie* (pp. 147-159). Praha: Grada Publishing.
- Maier, N. (1966). *Frustration: the study of behavior without a goal*. Michigan: Arbor.
- Maruna, S., & Mann, R. E. (2006). A fundamental attribution error? Rethinking cognitive distortions. *Legal And Criminological Psychology*, 11(2), 155-177.

- McMurran, M., & Christopher, G. (2009). Social problem solving, anxiety, and depression in adult male prisoners. *Legal & Criminological Psychology*, 14(1), 101-107.
- Mercer, M., & Kyriazis, C. (1962). Results of the Rosenzweig Picture-Frustration Study for Physically Assaultive Prisoner Mental Patients. *Journal Of Consulting Psychology*, 26(5), 490.
- Mikšík, O. (1977). *Psychologie hromadného chování: sociálně psychologické jevy v mimořádných psychických zátěžích hromadné povahy*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství.
- Mikšík, O. (1983). *Dynamika psychických funkcí v modelových zátěžových situacích: (metodologická analýza poznatků a zkušeností)*. Praha: Výzkumný ústav psychiatrický.
- Mikšík, O. (1969). *Člověk a svízelné situace*. Praha: Naše vojsko.
- Mohino, S., Kirchner, T., & Forns, M. (2004). Coping Strategies in Young Male Prisoners. *Journal Of Youth & Adolescence*, 33(1), 41-49.
- Moore, M. (2011). Psychological Theories of Crime and Delinquency. *Journal Of Human Behavior In The Social Environment*, 21(3), 226-239.
- MV ČR. (2015). *Statistické přehledy*. [online]. [cit. 11. 6. 2015]. Dostupné z: <http://www.policie.cz/clanek/policie-cr-web-informacni-servis-statistiky-statisticke-prehledy.aspx>
- Netík, K., Netíková, D., & Hájek, S. (1997). *Psychologie v právu: úvod do forenzní psychologie*. Praha: C. H. Beck.
- Pavlovský, P. (2001). Specifické poruchy osobnosti. In J. Raboch & P. Zvolský, *Psychiatrie* (pp. 330-334). Praha: Galén.
- Pedersen, W. C., Gonzales, C., & Miller, N. (2000). The moderating effect of trivial triggering provocation on displaced aggression. *Journal Of Personality And Social Psychology*, 78(5), 913-927.
- Popov, P. (2001). Návykové poruchy. In J. Raboch & P. Zvolský, *Psychiatrie* (pp. 330-334). Praha: Galén.
- Quay, H., & Sweetland, A. (1954). The Relationship of the Rosenzweig PF Study to the MMPI. *Journal Of Clinical Psychology*, 10(3), 296-297.

- Rosenzweig, S. (1934). Types of reaction to frustration. *The Journal Of Abnormal And Social Psychology*, 29(3), 298-300.
- Rosenzweig, S. (1938). A General Outline of Frustration. *Character & Personality*, 7(2), 151-160.
- Rosenzweig, S. (1976). Aggressive Behavior and the Rosenzweig Picture-Frustration (P-F) Study. *Journal Of Clinical Psychology*, 32(4), 885-891.
- Rosenzweig, S. (1945). The Picture-Association Method and its Application in a Study of Reactions to Frustration. *Journal Of Personality*, 14(1), 3.
- Santomier, J. (1983). The sport–stress connection. *Theory Into Practice*, 22(1), 57-63.
- Shuman, D. W., & Gold, L. H. (2008). Without Thinking: Impulsive Aggression and Criminal Responsibility. *Behavioral Sciences & The Law*, 26(6), 723-734.
- Schlesinger, L. B. (2004). Classification of antisocial behavior for prognostic purposes: study the motivation, not the crime. *Journal Of Psychiatry & Law*, 32(2), 191-219.
- Smith, T. R., Langenbacher, M., Kudlac, C., & Fera, A. G. (2013). Deviant Reactions to the College Pressure Cooker: A Test of General Strain Theory on Undergraduate Students in the United States. *International Journal Of Criminal Justice Sciences*, 8(2), 88-104.
- Stančák, A. (n. d.) *Klinická psychodiagnostika*. Bratislava: Psychodiagnostické a didaktické testy.
- Stoltz, R. E., & Smith, M. D. (1959). Some Effects of Socio-Economic, Age and Sex Factors on Children's Responses to the Rosenzweig Picture-Frustration Study. *Journal Of Clinical Psychology*, 15(2), 200-203.
- Šípek, J. (2000). *Projektivní metody*. Praha: ISV.
- Svoboda, M. (1999). *Psychologická diagnostika dospělých*. Praha: Portál.
- Sykes, G. M., & Matza, D. (1957). Techniques of Neutralization: A Theory of Delinquency. *American Sociological Review*, 22(6), 664-670.
- Tardy, V. (1964). *Psychologie osobnosti*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství.

- Trestní zákoník, § 13 zákona č. 40/2009 Sb. [online]. [cit. 8.5.2015]. Dostupné z: <https://portal.gov.cz/app/zakony/zakon.jsp?page=0&nr=40~2F2009&rpp=15#seznam>
- Ústav zdravotnických informací a statistiky ČR. (2015). Poruchy duševní a poruchy chování. [online]. [cit. 17. 7. 2015]. Dostupné z: <http://www.uzis.cz/cz/mkn/F00-F99.html>
- Vane, J. R. (1954). Implications of the Performance of Delinquent girls on the Rosenzweig Picture-Frustration Study. *Journal Of Consulting Psychology*, 18(6), 414.
- Vasquez, E. A., Bartsch, V. O., Pedersen, W. C., & Miller, N. (2007). The impact of aggressive priming, rumination, and frustration on prison sentencing. *Aggressive Behavior*, 33(6), 477-485.
- VS ČR. (2015). Cíle a poslání VS ČR. [online]. [cit. 12.6.2015]. Dostupné z: <http://vs-cr.cz/generalni-reditelstvi-19/zakladni-informace-4/cile-a-poslani-vs-cr-6124>
- White, J. L., Moffitt, T. E., Caspi, A., Bartusch, D. J., Needles, D. J., & Stouthamer-Loeber, M. (1994). Measuring impulsivity and examining its relationship to delinquency. *Journal Of Abnormal Psychology*, 103(2), 192-205.
- Zuckerman, M., Kuhlman, D. M., Joireman, J., Teta, P., & Kraft, M. (1993). A comparison of three structural models for personality: The Big Three, the Big Five, and the Alternative Five. *Journal Of Personality And Social Psychology*, 65(4), 757-768.
- Zvěřina, J. (2001). Poruchy sexuální preference. In J. Raboch & P. Zvolský, *Psychiatrie* (pp. 330-334). Praha: Galén.

Přílohy

Příloha I.: Průvodní dopis do věznice

Příloha II.: Informovaný souhlas

Příloha III.: Anamnestický formulář

Příloha IV.: PFT protokol

Příloha I.: Průvodní dopis do věznice

Vězeňská služba ČR
Vazební věznice ...
Adresa:

Kateřina Okrouhlická
Ječná 8, 500 03 Hradec Králové
Email: katerina.okrouhlicka@gmail.com
Telefon: +420723964938

K rukám pana plk. ...

Věc: Žádost o spolupráci při zpracovávání diplomové práce

Dobrý den, pane řediteli,

jsem studentkou posledního ročníku oboru Psychologie na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze a chtěla jsem Vás touto cestou požádat o pomoc v následující záležitosti. Píši diplomovou práci na téma: „**Reaktivita a tolerance k frustraci z pohledu psychologie u odsouzených pachatelů trestné činnosti**“, a v současné době se v rámci jejího zpracovávání věnuji především její empirické části. S ohledem na to se tak nyní snažím shromáždit co nejvíce dat, která bych právě v této části mohla použít. Jak vyplývá i z již samotného názvu diplomové práce, bude sběr těchto dat probíhat především ve věznicích, a to je právě důvod, proč jsem se rozhodla obrátit i na Vaši osobu.

Ráda bych Vás touto cestou požádala, zdali byste mi v této souvislosti nevyšel vstříc a nedovolil mi sběr dat provést také u Vás ve věznici. Přiznám se, že netuším, jakým způsobem je u Vás možné takovouto činnost realizovat. Jak mi bylo řečeno vedoucí diplomové práce, bylo by pro standardizaci výzkumu vhodnější, kdybych měla možnost si data sbírat od jednotlivých pachatelů sama, ovšem na druhou stranu si pochopitelně uvědomuji, že ne vždy je takovýto postup možný či vhodný. Proto bych z tohoto důvodu nechala rozhodnutí, jakým způsobem by sběr dat probíhal, primárně na Vás, případně na vedoucím psychologovi věznice.

Abych Vám poskytla na samotný úvod co možná nejkompaktnější informace o mé diplomové práci, dovoluji si Vám zaslat na dále přiložených listech přehled o její struktuře a koncepci. V případě samotného dotazníku se nicméně naopak domnívám, že by bylo nejvhodnější, pokud bych Vám jej mohla případně popsat a vysvětlit osobně.

Na závěr tohoto dopisu bych Vás chtěla ještě požádat, zdali by naše další komunikace nemohla prosím probíhat skrze email nebo skrze telefonické rozhovory. Momentálně totiž

trávím většinu času v Praze. Za tím účelem Vám na sebe s dovolením nechávám telefonický a emailový kontakt.

Budu Vám velmi vděčná za zvážení mé žádosti a Vaši odpověď.

Moc děkuji za Váš čas.

S pozdravem a přáním pěkného dne,

Kateřina Okrouhlická

.....

V Praze, dne .....

Příloha II.: Informovaný souhlas

INFORMOVANÝ SOUHLAS

Vážená paní, vážený pane,

obracíme se na Vás se žádostí o spolupráci na výzkumném projektu, jehož cílem je vypracování diplomové práce. Pokud s účastí na projektu souhlasíte, připojte podpis, kterým vyslovujete souhlas s níže uvedeným prohlášením.

Prohlášení

Prohlašuji, že souhlasím s účastí na výše uvedeném projektu. Řešitel/ka projektu mne informoval/a o podstatě výzkumu a seznámil/a mne s cíli, metodami a postupy, které budou při výzkumu používány. Souhlasím s tím, že všechny získané údaje budou použity jen pro účely výzkumu a že výsledky výzkumu budou anonymně publikovány.

Měl/a jsem možnost si vše řádně, v klidu a v dostatečně poskytnutém čase zvážit, měl/a jsem možnost se řešitele/ky zeptat na vše, co jsem považoval/a za pro mne podstatné a potřebné vědět. Jsem informován/a, že mám možnost kdykoliv od spolupráce na projektu odstoupit, a to i bez udání důvodu.

Jméno, příjmení a podpis účastníka v projektu: _____

_____

V _____ dne: _____

Příloha III.: Anamnestický formulář

ANAMNESTICKÝ FORMULÁŘ

Věznice, město:

Věk:

Pohlaví:

Vzdělání:

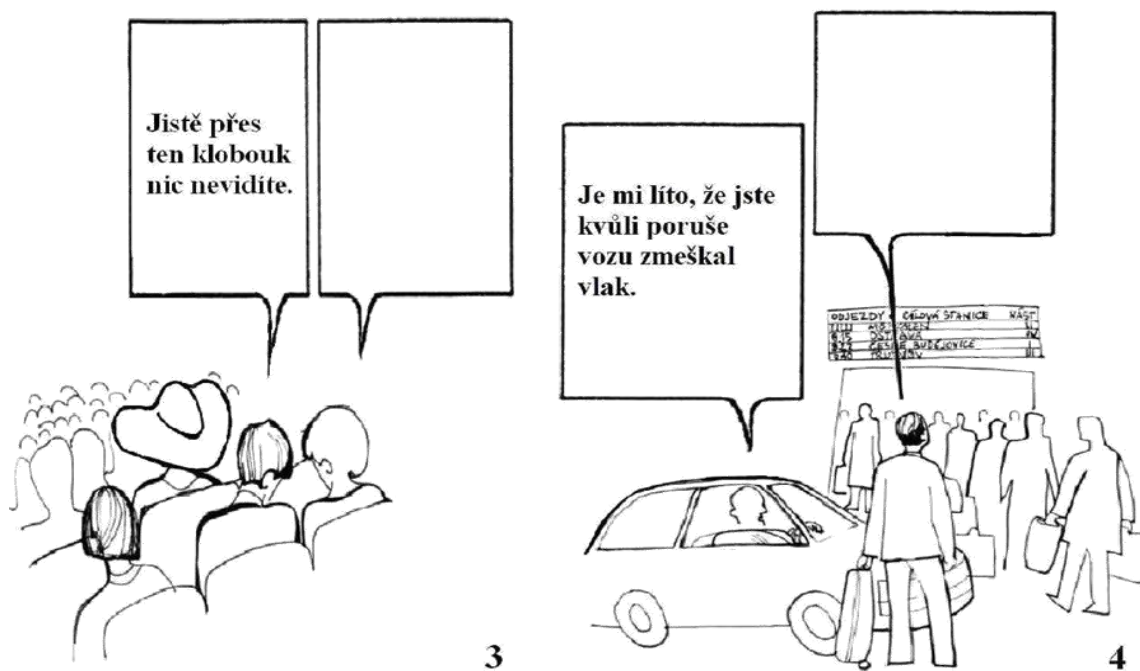
Trestný čin:

- O jaký trestný čin se jednalo:
- Paragraf trestného činu:
- Druhy:
  - a) napadení, ublížení, násilí, vražda – ANO/ NE
pokud ano, o co konkrétně se jednalo: .....
  - b) odcizení, krádež – ANO/NE
pokud ano, o co konkrétně se jednalo .....
  - c) vydírání, vyhrožování - ANO/NE
pokud ano, o co konkrétně se jednalo .....
  - d) sexuální napadení – ANO/NE
pokud ano, koho .....
  - e) účastnil se trestného činu zároveň spolupachatel? ANO/NE

Délka trestu:

Počet odsouzení:

Příloha IV.: PFT protokol

Už potřetí vám
nesu k opravě
nové hodinky,
které jsem u
vás koupila.

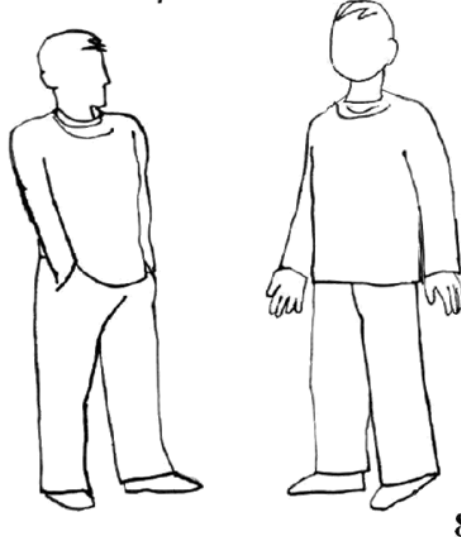
Dle výpůjčních
podmínek si
můžete vypůjčit
najednou pouze
dvě knihy.

Nemyslíte,
že jste příliš
hlučný?

Tvoje
přítelkyně mi
řekla, že
nikam nejdeš.
Tak pozvala
mne.

13

14

15

16

Ztratil jsi
klíče? To sis
vybral ten
nejvhodnější
okamžik!

Lituji, ale
právě jsme
prodali
poslední.

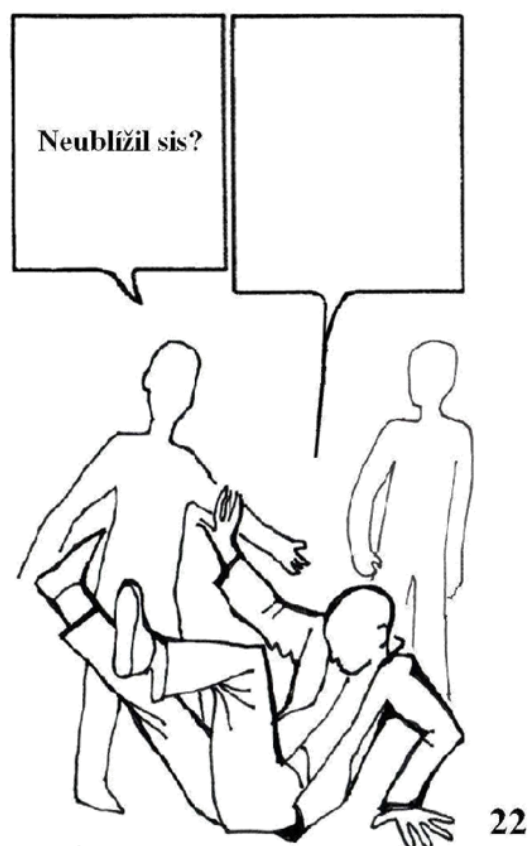
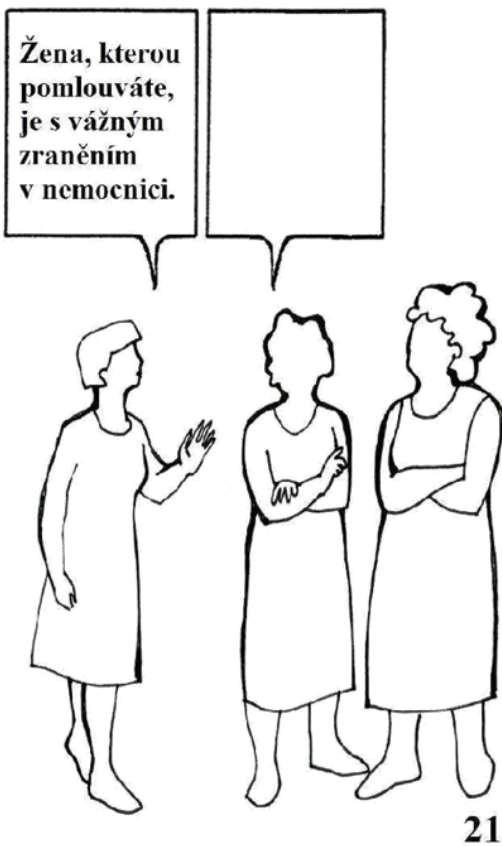

Co vás to
napadlo?
Jel jste
kolem školy
osmdesátkou!

Ráda bych
věděla, proč
nás nepozvala.

Vyhodnocení:

	O-D	E-D	N-P		O-D	E-D	N-P	Celkem	%	Norma
1.		E		E-A						
2.		I		I-A						
3.	E'			M-A						
4.				Celkem						
5.		E		i %						
6.				Norma						
7.		E								
8.		E			S - E vzorce				Tendence	
9.		E	e	$\underline{E} = = \%$						
10.		E		$\underline{I} = = \%$						
11.		M		$\underline{E} + \underline{I} = = \%$						
12.				$\underline{E} - \underline{E} = = \%$						
13.		E		$\underline{I} - \underline{I} = = \%$						
14.		E		$\underline{M-A+I} = = \%$						
15.										
16.		I		Celkový vzorec				1.		
17.		E,I								
18.										
19.		E,I								
20.										
21.		I'			2.					
22.		I'								
23.				GCR: = %						
24.			e							
						3.				
					4.					
					5.					

Čas:.....

VÝSLEDNÝ PROFIL

STEN	GCR	E-A	I-A	M-A	O-D	E-D	N-P	Tertil	E	I	E+I	E-E	I-I	M-A+I
10	+	+	+	+	+	+	+	III.	+	+	+	+	+	+
9	+	+	+	+	+	+	+		+	+	+	+	+	+
8	+	+	+	+	+	+	+		+	+	+	+	+	+
7	+	+	+	+	+	+	+	II.	+	+	+	+	+	+
6	+	+	+	+	+	+	+		+	+	+	+	+	+
5	+	+	+	+	+	+	+		+	+	+	+	+	+
4	+	+	+	+	+	+	+		+	+	+	+	+	+
3	+	+	+	+	+	+	+		I.	+	+	+	+	+
2	+	+	+	+	+	+	+	+		+	+	+	+	+
1	+	+	+	+	+	+	+	+		+	+	+	+	+

Poznámky:

Exp.....